

84

2023/3

irodalom - művészet

ARTS

TARTALOM

Iródiá – 40

Hodossy Gyula: <i>Könyörgés</i> <i>a válaszáért</i> (vers)	3
Grendel Lajos: <i>Önéletrajzi töredékek</i> (részletek, közléteszi: Grendel Ágota, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Tóth László)	5
Ravasz József: <i>Ahol, Igazmondók,</i> <i>Cigánylétra, A remény</i> <i>cigányneve</i> (versek)	16
Tamási Orosz János: „...eltávolodva <i>történelmi, társadalmi és</i> <i>értékrendszerei erővonalaktól...”</i> – <i>az Iródiá négy évtizede</i> (esszé)	19
Hogya György: <i>A mentorprogram</i> <i>előtt... – emléktöredék</i> <i>Grendel Lajosról</i>	29
Fellinger Károly: <i>Az örökítő</i> (versciklus Borsos József, Fényes Adolf, Berény Róbert, Ferenczy Károly festményei alapján)	32

Szépírás

Z. Németh István: <i>Pihátli úr</i> (novella)	35
Szolláth Mihály: <i>Házasság,</i> <i>Bahmut és Bucsa</i> (versek)	41
Morvai Fanni: <i>Alternáció</i> (vers)	44
Székelyhídi Zsolt: <i>Jelenések</i> (versek)	45
Morva Mátyás: <i>Futóverseny</i> (novella)	47
Farkas Arnold Levente: <i>Halálom után</i> (versciklus)	55
Finta Viktória: <i>Tolvaj,</i> <i>Rövid</i> (novellák)	59
Temesi Ferenc: <i>Norvégia, kihúzva</i> (részlet egy forgatókönyvből)	62

Láthatár

Maria João Cantinho: <i>Budapest, A fény</i> <i>mögött, Gesztusok, Balaton,</i> <i>A Holokauszt emlékműve, Radnóti Miklós,</i> <i>Visszatérés a felhők csendjéhez</i> (versek, Petőcz András fordításai)	75
---	----

Opus-esszé

Szörényi László: <i>Ubertino Carrara</i> <i>Columbus című eposza és a neolatin</i> <i>eposzmodell</i>	81
---	----

Könyvek között

Szemes Péter: <i>A rauti öröksége</i> (<i>Michal Hvorecký Tahiti utópia című</i> <i>könyvéről</i>)	89
Gyürky Katalin: <i>Le a legaljára</i> (<i>Gerlóczy Márton: Fikció 2. –</i> <i>Az örvény</i>)	93

Küszöb

Kiss Bálint Béla: <i>A kettes számú vágányon</i> (novella)	96
Durec Valéria: <i>Égi áldás</i> (novella)	97

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei 99

Lapszámunk szerzői 100

A KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Tóth László naplójegyzetei – Bíró József versei – Bakonyi István Fellingner Károly: *Bumeráng* című könyvéről – Fekete J. József Nagy Koppány Zsolt három prózakötetéről – Gyurkovics Anikó *Az eltűnt nyakék rejtélye* című kriminovellája – Temesi Ferenc: *Norvégia, kihúzva* című filmforgatókönyv-részletének folytatása – Orosz István *Miért kéne leszállni a tigrisről?* című, Ősz Ilona festőművésznek dedikált költeménye

A lap elérhető a következő helyszíneken:

Budapest: Írók Boltja, Andrásy út 45.

Dunaszerdahely: Molnár Könyv, Vámbéry tér 14/55

Érsekújvár: Kultúra Könyvesbolt, Mihály bástya 4.

Fülek: Városi könyvtár, Fő u. 14.

Galánta: Molnár Könyv, Fő u. 918/2

Ipolyság: Litera Könyvesbolt, Janko Král' utca 46/27

Kassa: Rovás Művészetek Háza, Kmeťova 34.

Királyhelmec: Regionális könyvtár, Fő utca 72.

Komárom: Diderot Könyvesbolt, Lúdpiac tér 4810.

Nagykapos: Magyar Közösségi Ház, Csepely 64.

Pozsony: ArtForum, Kožia 611/20

Somorja: Molnár Könyv, Fő utca 62.

Vágsellye: Molnár Könyv, Dolná 524/1

Zselíz: Magyar Ház, Schubert u. 26.

15. évfolyam, 3. szám (június)

Felelős kiadó: **Hodossy Gyula**

Főszerkesztő: **Petőcz András**

Vezető szerkesztő: **Póda Erzsébet**

Szerkesztő: **Tamási Orosz János**

Főmunkatárs: **Tóth László**

Tanácsadó testület:

Balázs F. Attila, Hoga György, Lackfi János

Korrektúra: **Tóth Ozsvald Zsuzsanna**

Tördelés és nyomdai előkészítés: **Rác Éva**

Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,

92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk,

E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com

Nyomta: **PRESS GROUP, Kft., Besztercebánya**

Megjelent 2023 júniusában 700 példányban.

Megrendelhető a kiadó címén.

Regisztrációs szám: EV 5895/20

15. ročník, 3. číslo (jún)

Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku

Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372

Sídlo spoločnosti: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk,

E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com

Vydavateľ: **Gyula Hodossy**

Šéfredaktor: **András Petőcz**

Hlavná editorka: **Erzsébet Póda**

Redaktor: **János Tamási Orosz**

Hlavný spolupracovník: **László Tóth**

Poradný zbor: **Attila F. Balázs, György Hoga, János Lackfi**

Korektúra: **Zsuzsanna Tóth Ozsvald**

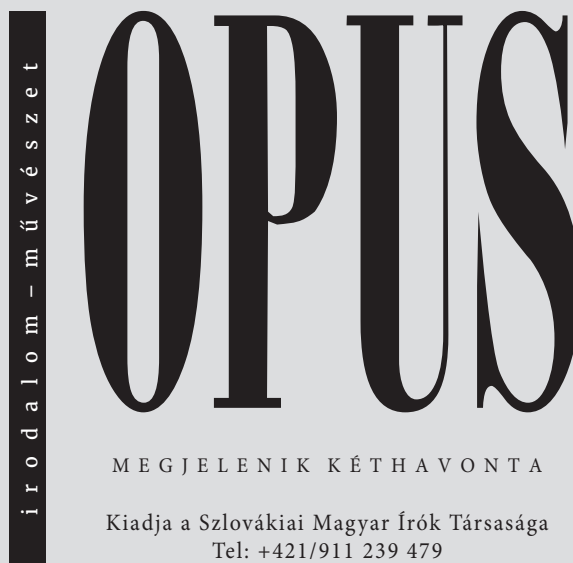
Sadzba a predtlačová príprava: **Éva Rác**

Tlač: **PRESS GROUP, s.r.o., Banská Bystrica**

Vyšlo v júni 2023. Náklad 700 ks.

Registračné číslo: EV 5895/20

ISSN: 1338-0265

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

Támogatáskezelő szervezet: Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. Támogató: Magyar Kultúráért Alapítvány

Könyörgés a válaszért

Újabban nem tudom a válaszokat.
Mentem az úton, aztán egyszer csak
lebénultak lábaim, álltam egyenes gerinccel,
egy helyben, egy ideig, évekig, évtizedekig,
büszkén, méltóságteljesen, majd mélyen lehajoltam,
hogy kezemmel segítsek megemelni lábamat,
orra buktam, összegörnyedve feküdtem, mozdulatlan,
„Ne menj oda, részeg, vagy drogos,
ez nem a mi ügyünk” – szólalt meg mellettem ingerülten egy hang.
Majd csend lett, mint amilyen a sivatag közepén lehet
szélcsendben, amikor szétégett arcodon megreped a bőr,
amikor a kibuggyanó vér azonnal rád szárad,
amikor már nem érzel fájdalmat, amikor már nem érdekel,
mi lesz veled, amikor már csak az emlékeid vannak,
a megélt boldog pillanatok, fürdőseid a tóban,
annak a városnak határán, ahol születted, ahol nevelkedted,
ahol megtervezted az utat, a saját utadat, ahol hódítottál,
öleltél, ahol magadhoz szorítottad
az izgalommal teli életet, az örökkévalót.

Újabban nem tudom a válaszokat,
lehet, hogy nincsenek is, lehet, hogy sohasem voltak,
lehet, hogy kérdések sincsenek, csak valamiféle lebegés,
öntudatlan, látszatra irányíthatatlan,
de mégis van benne valami bizarr harmónia,
mint a világűrben, bolygók, csillagok, repülés és állandóság,
úgy vagy egy helyben, hogy közben száguldasz,
úgy sűvítesz el a dolgok mellett,
a neked teremtett világ mellett, hogy ne vedd észre,
hogy az sem vegyen észre, hogy ne kelljen szembesülnöd
sem a bűneiddel, sem a mulasztásaiddal,
sem a hitként megélt hitetlenségeddel.

Újabban nem tudom a válaszokat,
pedig valamikor örültem vágytam rájuk,
a válaszok adták az értelmét mindennek, ami szép volt,
a napnyugtát és a napkeltét, az öröm- és bánatkönnyét,
a válaszok jelentették a keresés szenvedélyét,
a megtalálás boldogságát, a kiutat.

Ó, Uram,
újabbán nem tudom a válaszaidat...

Szombathy Bálint munkája

Önéletrajzi töredékek¹

(Részletek)

15.

[...]

1983 tavaszán megalakult az Iródia (mozgalom? fiatal írók gyülekezete? ellen-írószövetség? – szóval, még a nevét is nehéz megtalálni). Három évig létezett, s ez alatt a három év alatt a kommunista hatalom nem tudott mit kezdeni vele. Betiltsa? Engedélyezze? „Ezzel a tudatosan alulszervezett és anarchisztikus zsinatolással sokáig a hatalom sem tudott mihez kezdeni” – írtam [róla] majdnem tíz évvel később. Hodossy Gyula szervezte, fiatal (kezdő) írók társulásaként indult, és negyedévenként ezek a fiatal (kezdő) írók összejöttek (leginkább Érsekújvárban – Hodossy ugyanis a Csemadok-pinceszakláb vezetője volt Érsekújvárott), és megtárgyalták egymás írásait. Teljesen függetlenül az Írószövetségtől meg az egyéb kulturális szervezetektől, amelyeket a hatalom irányított. Hodossy meg is szenvedte [ezért] a magáét (üldözték, megverték), de minden alkalommal talpra állt. Szóval, igazi szervező volt (úgy is mondhatnám, hogy zseniális). Az idősebb (már könyvvel rendelkező) írók közül ketten, Balla Kálmán és én vettünk részt szinte minden iródiás-gyűlésen. Egyfajta legitimitást biztosítottunk [így] nekik – no, úgy-ahogy. Mert a legitimitást a hatalom – mint később kiderült – egészen másképpen gondolta, mint mi. Egy biztos: a Kommunista Párt vezetői zavarban voltak. 1993-ban megjelent a Lilium Aurum gondozásában az *Iródia* című könyv. Hodossy Gyula és Kulcsár Ferenc állította össze. Ott szinte minden, az Iródiával összefüggő anyag megtalálható. Én csak egy-két momentumra hívnám föl a figyelmet, amiről [ott] nem esett szó.

¹ Grendel Lajos (1948–2018) legutóbbi számunkban, özvegyének jóvoltából közzétett naplótöredékei után ezúttal 2015 és 2018 között született, javarészt publikálatlan önéletrajzi feljegyzéseiből közlünk részleteket. Azzal az ismételt megjegyzéssel, hogy a Kossuth-díjas író 2011-ben bekövetkezett súlyos, mozgás- és beszédképességét is károsító szélütése utáni írásai – bár erős akarattal újból megtanult járni, beszélni, írni, továbbá alkotókedve és -képessége is a régi maradt – stílárius szempontból fokozott szerkesztői ellenőrzést igényeltek, mely egyeztetésekre maga is készséggel hajlott. A hagyatékában található, alábbi feljegyzései szerkesztésekor e tekintetben – meghagyva azok helyenkénti esetlegességeit és következetlenségeit, fogalmazásának bizonytalanságait is – arra törekedtünk, hogy – olvasásukat és értelmezésüket megkönnyítendő – csupán a legszükségesebbekre korlátozódó, jobbára szórendi és nyelvhelyességi, grammatikai beavatkozásainkkal, szövegjavításainkkal és kiegészítéseinkkel ne sértsük a belőlük kiolvasható írói szándékot, mondandót, stílust; helyenkénti kihagyásainkat pedig, amennyiben hivatkozásaik élő személyt érintenek, személyiségjogi meggondolások magyarázzák... T. L.

Például arra, hogy az Iródia megalakulása pillanatától kezdve bökte a hatalom csőrét, lábát, farkát. Egy alkalommal, például, megjelent [köztünk] az Érsekújvári járás ideológiai titkára (politrukja?), hogy, úgymond, tájékozódik. Bizonyos Mesáros elvtárs (egyébként Mészárosnak kellett ejteni, de nem tudott magyarul). Mi Balla Kálmánnal vettünk egy üveg vodkát, és szerencsénk volt. Mesáros elvtárs a vodkát szerette. Odalent a pincében kezdődött az előadás, jobban mondva a kéziratok kicserélése. Mesáros elvtárs bepillantott, majd fölmentünk a földszinti terembe, és kinyitottuk a vodkásüveget. Balla Kálmán és én elbeszélgettünk vele. Az Iródia céljáról, küldetéséről, arról, hogy meg kell tanítani a tehetséges fiatal írókat a szakmai fogásokra – szóval [ment] a nagy halandzsa. Lyukat beszélni az elvtárs hasába. Ez mindig bevált. A vodka pedig folyt... Mesáros elvtárs egyre jobban érezte magát. Kora délután odáig ment, hogy, immár részegen, kijelentette, hogy csodálatos dolog az Iródia, kár, hogy a szlovákoknak még nem jutott az eszükbe. Közben a pincében is fölforrósodott a hangulat Krausz Tivadarnak köszönhetően. Krausz Tivadar körül egyébként is [mindig] fölforrósodott a hangulat. Ő olyan volt... Most már imádkoztam, hogy ne történjen odalent verekedés. De Mesáros elvtársnak már úgyis mindegy volt. A legjobb benyomásokkal ment el, még jelentést is írt. Agyba-főbe dicsérte az Iródiát. Mi pedig Balla Kálmánnal, mint akik jól végeztük dolgunkat, azonnal elaludtunk, pedig még csak délután volt.

Persze a legkülönbözőbb tehetségek (és tehetség nélküliek) jöttek az Iródiára [az egész országból], Pozsonytól Királyhelmeig. (Ez mintegy 550 km.) Többnyire Újvárbán (Hodossynak köszönhetően), de Újváron kívül is néhány esetben. (Például Barton, aztán Rozsnyó mellett, Somodiban, Királyhelme mellett, [valamint] Somorján.) Volt a rozsnyói-tornaljai csoport, aztán a csallóközi-mátyusföldi csoport, és külön Királyhelme... Kétségtelenül Krausz Tivadar volt a „leganarchistább” közülük. Ha jött, azonnal földobta a hangulatot. Szinte izzott a levegő körülötte. Hizsniai Zoltán is – aki akkoriban még a sógora volt – csak néhány lépésre maradt [le] mögötte. Aztán Czakó Jóska és Szászi Zoli... Farnbauer Gábor komáromi volt, egyfajta entellektüel a csoportban. Talamon Alfonz, a legtehetségesebb prózaíró, egy kicsit lenézte a handabandázókat. Aztán ott volt a királyhelmei Hogya György, egy csendes, filozófus srác. Fellingner Károly, aki a 2010-es évekre találta meg a hangját, de akkor nagyon. Versei számtalan fordításban jelentek meg [azóta] (legnagyobb öröömre, hiszen az egyik legtehetségesebb volt az iródiások között...) Hirtelen ők jutottak [most] az eszembe, de sokkal többen voltak. Néha ötvennél is többen. Aztán emlékszem Czakó József disszidálására is. Ez Pozsonyban történt 1984-ben egy tavaszi napon (vagy nyári – már nem emlékszem). Krausz Tivadar árulta el nekem [a dolgot], szigorúan bizalmasan, mert Czakó még idehaza volt. Én persze titokban tartottam... Mint a sír. Az elutazása előtt egy-két nappal Czakó meglátogatott. Nem mondta el, hogy

búcsúzni jött tőlem, én meg nem mondtam meg, hogy tudok a disszidálási tervéről. (Czakót az egyik nagy tehetségnek tartottam, kár, hogy abbahagyta az írást.) Pálovics László tragikus eset. Az apja kenyai, az anyja érsekújvári magyar. Sokszor beszélt az apjáról, aki Kenyába távozott. „Majd én is megyek utána Kenyába.” Egy sötétbarna srác, aki palócul beszélt. Költő volt. Nagyon tehetséges. Öngyilkos lett még az Iródia működése alatt.

Mi lett belőlük? Voltak, akik végleg elhallgattak, voltak, akik befutottak (ők kevesebben, de hát ez természetes), és voltak, akik korán meghaltak, például Talamon Alfonz autóbalesetben. Talán nem túlzás azt mondani, hogy Talamon volt a legtehetségesebb, rövid pályája során kinőtte a szlovákiai magyar irodalom kereteit, és az egyetemes magyar irodalom legtehetségesebbjei közé tartozott. Az egyik legjobb barátom volt, dacára annak, hogy sokat veszekedtünk. Főleg a korai halála előtt. Hogy nem volt egy könnyű ember? Hát Krausz se volt könnyű, meg Hiznyai sem. Ez velejárója a mesterségnek. Legutolsó kötete, a *Samuel Borkopf: barátainak egy Trianon előtti kocsmából* befejezetlen maradt, de így is a gyöngyszeme a magyar irodalomnak. S a többiek? Hiznyai Zoltán, hosszú ideig a Kalligram főszerkesztője és József Attila-díjas, szívós munkával a legjobb költők közé emelkedett. Szászi Zoli, egy súlyos betegség után, a prózában találta meg az igazi helyét. *A szokott helyen, hatkor* c. regénye egy felvidéki kisváros kitűnően megrajzolt figuráival igazi lélektani regény. Fellingert már említettem, ő a Pilinszky utáni líra sok nyelvre lefordított lírikusa, mondhatni igazi ász. A következő Pilinszky utáni költő, Farnbauer Gábor, viszont már két évtizede nem publikál semmit. Ugyanolyan kár lenne, ha elhallgatna, mint Czakó Jóska. Krausz Tivadar még a nyolcvanas évek folyamán Magyarországra költözött.

Az Iródia három évig élt, három évig tartott, amíg a titkosrendőrség rászánta magát a cselekvésre. Hogy miért ilyen sokára, máig sem sejtem. Most már nem segített Mesaros elvtárs sem, pedig alaposan megdolgoztunk érte. 1985 májusában a Rozsnyó melletti Ökörhegyen (Pozsállón) találkoztunk, ha nem is utoljára. Gyalog másztunk fel az 1300 méteres hegyre. A hegycsúcson egy hétvégi házat béreltünk egy éjszakára, éppen elfértünk ott. Megnéztük a Pozsállón az 1938-as határvonalat – mögöttünk Magyarország, előttünk Szlovákia. Furcsa érzés volt. Aztán váratlanul egy emberrel találkoztunk (úgy látszik, a titkosrendőrség éber volt, nem hagyott ki egyetlen alkalmat sem). Megnézett minket, és elment. Estére gulyást főztünk. Éjfél előtt – honnan, honnan nem – váratlanul megjött Bettes Pista. Leült a díványra, és azonnal elaludt. Éjfél körül veszekedés tört ki, ha jól emlékszem, Krausz és Hiznyai között. Én meguntam, és lefeküdtem aludni. Másnap vissza Rozsnyóra. [...]

Szóval, az utolsó kettőn nem vettem részt.

Áprilisban Pesten voltam, épp azon a napon, amikor a csernobili tragédia történt. Az Iródia Királyhalmec mellett, a Tisza-zugban tartotta az összejövetelét.

Még nem tudtak a csernobili tragédiáról, de föltűnt nekik, hogy egész éjjel énekeltek a madarak. Az utolsó 1986 júniusában volt Somorján. Szintén Pesten voltam. A beszámolók szerint a titkosrendőrség megszállta a várost. Az Iródiát felfüggesztették, de nem tartóztattak le senkit. Tipikus titkosrendőrségi akció volt: ágyúval verébre lövöldözni.

Egyetlenegy volt a hatalom célja: ellenőrizni a fiatalokat. Tehát nem tartóztattak le senkit (miért is tették volna?), csupán, három év után, véget vetni az ún. „anarchisztikus” állapotoknak, mert [szerintük] „anarchisztikus” állapotok uralkodtak egy senki által nem ellenőrzött mozgalmon [belül]. Előjött a hatalom minden deformációja, mindenekelőtt a beteges ellenőrzési komplexus. Amit nem a hatalom ellenőriz, az reakciós, anarchista és még a fene tudja, hogy micsoda. Nem lett könnyebb a helyzetünk. Márpedig úgy terveztük, hogy a Madách (Fónix Füzetek néven) sorra kiadja az iródiások műveit – már aki megfelel a kiadó esztétikai követelményeinek. *Próbaút* címen egy antológiát is kiadtunk 1986-ban [a műveikből]. A többi – az önálló kötetek [kiadása] – már nehezebben ment. A pártközpont ráült [a kiadóra], mindenkit háromszor ellenőrizni akartak. Farnbauer Gábor úgy-ahogy még megjelent, de Talamon Alfonzot, a legtehetségesebb prózáírót, csak hosszú huzavona után engedték megjelenni. Visszadobták az első kötetét, úgymond, kiegészítésre. Emlékszem 1987 januárjára. Hatalmas hó esett egy napon, teljesen megbénult a közlekedés Pozsonyban, Bécsben és Budapesten is. Nekem támadt egy ötletem, de, a biztonság kedvéért, kimentünk az utcára – hátha poloskák vannak a Madách épületében. Az úttestet már föltakarították, az úttest szélén kétméteres hó volt, és kegyetlenül hideg. Az volt az ötletem, hogy Talamon bead egy másik változatot, amelyet majd elküldenek a pártközpontba, ahogy az szokás. Ha visszaküldik (márpedig biztosak voltunk benne, hogy visszaküldik átdolgozásra), Talamon kiveszi azokat az írásokat, amelyeket úgysem közölt volna. (Volt azok között egy perverz írás is, semmi esetre sem akarta közölni. Ez különösen szúrta a pártközpont szemét.) Két vagy három írást kivesz, és ettől [majd] megnyugodnak a pártközpont cenzorai. Szóval, végül is [a kötet] megjelent, és minden lényeges írás bent maradt.

Tulajdonképpen a 80-as évek második felében afféle húzd meg, ereszd meg játék folyt az Iródia körül. Gorbacsovról hallani sem akartak a csehszlovák vezetők. Ha hatalmukban állt volna, legszívesebben eltüntették volna a föld színéről. Tehát az Iródiát fölfüggesztették. Erről és a hasonlókról lásd Tóth Károly *Autonómia-kísértet* című írását az Iródia-könyvben (1993). Tóth Károly lényegében a motorja volt az Iródia-nemzedéknek. Ő volt az, aki felemelte az Iródiát arra a szintre, amely tulajdonképpen járt neki. A Madách kiadóban dolgozott (egymás szomszédságában ültünk évekig, míg 1989-ben a Független Magyar Kezdeményezés vezetője nem lett – de erről majd még szólok). 1986 és 89 között az egyik szellemi vezetője volt a szlovákiai magyar értelmiségnek,

holott igyekezett a háttérben maradni jó barátjával, Öllős Lászlóval egyetemben. A gorbacsovi éra új perspektívát nyitott a szlovákiai magyarság számára is. Még nem tudtuk megfogalmazni a lényegét, de valamennyien éreztük, hogy a Husák-rezsim a végéhez közeledik.

16.

[...]

Viszont 1982 és 85 között éppen a fordítottja volt [a helyzet]. Azt hiszem, hogy a legnehezebb időszak [ez] volt a szlovákiai magyarság történetében. 82-ben (vagy 81-ben?) átment a pozsonyi magyar szakosok egy évfolyama Szegedre. Talán fél évre vagy egy évre, már nem tudom. Visszajöttek – és én nem ismertem rájuk. Tóth Károly, Öllős László, Sándor Eleonóra és a többiek. Szóval visszajöttek, de mintha kicserélték volna őket. A szlovákiai magyar egyetemisták mindig (fél-szegségből, kisebbségi érzésből, melyet nagyon jól támogatott az egyetemi közmegegyezés)... szóval rájuk néztél, és az volt a benyomásod, hogy ezek vidéki suttyók. A falusi múltjuk letagadhatatlan [volt]. Akik sohasem lesznek igazi, öntudatos felnőttek. Szóval ez a fél vagy egy év gyökeresen megváltoztatta őket. Igazi főiskolások lettek. Mertek ellentmondani, ha úgy hozta a helyzet. Szegeden nem történt csoda, csupán az, hogy jóval szabadabb volt a légkör, mint az akkori Csehszlovákiában. A Kádár-kor alkonya? Lehet. A mind gyakoribb ellenzéki megmozdulások? Az is lehet. Az ellenzékkel – nem is tudom, csak találomra mondom – ott ismerkedtek meg. Sohasem beszéltünk erről. De 83 után, az itteni tevékenységük sokban hasonlított a magyarországi Demokratikus Ellenzékhez. Pedig itt még virágzott a Husák-korszak. Tóthék természetesen jóval óvatosabbak voltak. De mégis... A Demokratikus Ellenzék és a formálódó csehszlovákiai magyar ellenzék között sok közös vonás található.

Persze ezt 2017-ben írom, lassan harmincévnyi távolságból, ráadásul Tóth Károly halála után. Nem volt még hatvanéves. Döbbenetes és tragikus, hogy ilyen fiatalon itt hagyott minket. A Fórum Intézet – melynek hosszú ideig a lelke és az igazgatója volt – mérhetetlenül sokat tett tudományos értelemben a szlovákiai magyarokért [sic!]. Már-már egyfajta akadémiaként működött, persze ezt az akadémia szót idézőjelben használom. Mindenesetre a szlovákiai magyar tudományos élet központja volt, a legjobb [itteni] tudósok működtek az intézmény keretei között. Tóth Károly itt találta meg az igazi hivatását, a politikai életből kivonulva (talán mégsem minden úgy alakult, ahogy azt fiatalabb korában elgondolta?). Az sem véletlen, hogy az itteni magyarság legmélyebb, legalaposabb gondolkodójának neveztem. Társa, Öllős László inkább a politológiában gondolkodott. Ők ketten alapították a Független Magyar Kezdeményezést 1989 novemberében. (Majd a későbbiekben részletesen szólok az FMK-ról.) Harmadik társuk, Sándor Nóra, inkább gyakorlati ember volt. Vele volt a legtöbb összetűzésem – de

ez inkább alkati dolog volt, mert egyébként jól megértettük egymást. Csak éppen néhány kérdésben homlokegyenest az ellenkező véleményen voltunk. (De erről is később.)

1987-ben Balla Kálmánt átirányították az Irodalmi Szemlébe, helyette Tóth Károly jött a Madáchba. Asztalszomszédok lettünk. Olykor-olykor meglátogatta őt Öllős a Csemadokból. Öllős, ha jól tudom, a Csemadok Központi Bizottságában dolgozott – no nem valami felelős helyen. A Csemadokban is óvatosak voltak, ráadásul besúgók is voltak közöttük. Mert milyen szervezet az, ahol nincsen besúgó? Szóval Öllős jött, és Tóth Karcsival kimentek az utcára, szerintem konspirálni. Mindenki tudta ezt a Madáchban, és mindenki tartotta a száját. Engem 1984 novemberében fölvettek az Írószövetségbe, mármint a Csehszlovák ISZ-be. 1987-ben nagy konferenciát tartottunk Dobříšban (Prágától vagy harminc kilométerre délre, ott ugyanis, egy kastély az Írószövetségé volt), ahol Ľubomír Feldek és Rudolf Chmel gyújtó hangú beszédet mondott. Feldek ráadásul szellemi Albániának nevezte az akkori Csehszlovákiát, mire Pezlár elvtárs (a szlovákiai ideológiai titkár) a szünetben azonnal összehívta a pártkorifeusokat, hogy Feldek kizárásáról értekezzenek. Vladimír Mináč azonban Feldek pártjára állt. Közismert volt, hogy Ľudovít (magyarul: Lajos) Pezlárt utálja. (Olyan hülye ez a Lajos, mint a segg – hangoztatta lépen-nyomon.) Persze az Albániáról szóló részt kihagyták a fél év múlva megjelent könyvből. Ivan Skála mondta a bevezető szöveget, de másfél óra terjedelemben. Egy idő után nem bírtam tovább a sok maszlagot. Lementem sörözni az étterembe. Úgy tíz perc múlva lejött Hrabal is, és odaült mellém. Most már ketten söröztünk. Egy árva szó nem hangzott el közöttünk. Csak ittuk a sörünket, és fütyültünk Ivan Skálára. [...]

Pedig én is – na, a magam módján – radikális voltam. Úgy 1980 táján Balla Kálmán megjelentetett egy cikket a Hétben a csehszlovákiai magyar irodalom állapotáról,² amelyet éles vita követett. Így vagy úgy, de mindenki nekiment Kálmánnak, ki szordínósan, ki élesebb hangnemben. A sokadik cikk után én álltam ki Balla Kálmán mellett.³ A cikk a magam módján elég radikális volt, újból felkavartam a port lanyha irodalmi közéletünkben. Nyílt és hosszú vita volt, tulajdonképpen szinte elképzelhetetlen a korabeli Csehszlovákiában. Hogy hogyan engedhették meg maguknak a pártközpontban, rejtély a mai napig is a számomra. És nem lett semmilyen következménye a számunkra – itt van a következő rejtély. Vagy csak későbbre halasztották a leszámolást? Még vártak, hogy megmutassa magát az ún. ellenzék?

De egy másik példa. A nyolcvanas évek elején, a pedagógiai kiadónál, megjelent egy tankönyv a gimnazisták részére. A tankönyv szerzői Csanda Sándor

² Balla Kálmán *Van-e költészetünk?* című írása 1979. szeptember 8-án jelent meg a Hétben (14–15. p.).

³ A lap október 27-i számában (*Irodalmunk belterjességéről egy vita kapcsán*, 14. p.).

és Mózsi Ferenc voltak. Olyan hibák voltak benne, amelyek megbocsáthatatlanok. Például: Garai Gábor meghalt, pedig élt még a javából. Vagy Kosztolányi a Nyugat szerkesztője volt. Nem hittem a szememnek. Gyorsan írtam egy dühös cikket a Hétbe.⁴ A Hét akkori főszerkesztője Varga János volt, egy tisztességben megőszült, dogmatikus kommunista, aki 68 után meglehetősen jelentős szerepet vállalt a szlovákiai magyar reformkommunisták kinyírásában. Szóval, jó elvtárs volt. Elolvasta az én cikkemet (még nem ismertem őt), és úgy döntött, ha igaz, amit felsorolok, ő leközi. [Mivel pedig] Igaz volt, amit felsoroltam, ő leközte. A Hét-beli cikkem megjelenése után, másnap reggel, bementem a Madáchba. Ők már tudtak a botrányról. Jót röhögtek az egészen, és közölték, hogy sürgősen keressem föl a Hét főszerkesztőjét. Még aznap délelőtt bementem – a Hét akkoriban vagy száz méterre volt a Madáchtól, úgyhogy csak át kellett mennem egy útkereszteződésen és már ott is voltam. Az előszobában összefutottam Ozsvald Árpáddal, aki gyorsan elárulta, hogy már csak Gustáv Husák és Kurt Waldheim (az ENSZ akkori főtitkára) hívására várnak. Szóval, jó nagy botrány lett, tízpercenként csengett a telefon a főszerkesztői szobában – és, képletesen szólva, a lelövésessel fenyegetőztek. A főszerkesztő már várt. És megtörtént a csoda. Mondhatnak, amit akarnak, ő mellém állt. Igazam volt, durva hibák vannak a tankönyvben. És tényleg mellém állt. Csanda Sándornak két írását utasította vissza, mert azok följelentést is tartalmaztak. A harmadikat közölte – a legenyhébbet. Persze Varga Jánoson kívül megismertem a Pedagógiai Könyvkiadó magyar részlegének a vezetőjét, Bertók Imre elvtársat is. Ővele a Madáchban ismerkedtem meg, és mi tagadás, nem lettünk jóba. Meg akar ismerni, mondta fenyegetőleg (micsoda pimasz alak, gondolhatta, de ezt már én teszem hozzá). Hogyhogy, kérdezte Sárkány elvtárs jelenlétében, hogyhogy én Csoórit hiányolom, holott Csoóri a magyar Szolzsenyicin? (Iszonyú dühös volt, főleg Csoórirra, de jutott a haragjából Pilinszkynek, Mészölynek, Kálnokynak is.) Én viszont Csoórit elsőrangú költőnek tartom, és egyébként is publikál Magyarországon, szemben mondjuk Szolzsenyicinnel, aki emigráns. Szóval – tényleg pimasz voltam –, nem egyeztünk meg. A tankönyvet kivonták [a forgalomból]? Nem tudom. Esetleg kijavították? Azt sem tudom. Varga Jánosról az egyik barátom azt mondta: nem változott az semmit. Csak a légkör változott meg körülötte. A szélsőbalos Vargából jobboldali lett, holott ő ugyanaz maradt.

A titkosrendőrség nem a csehszlovákiai magyar irodalom állapota, és nem Varga János miatt figyelt fel rám. Azt csak afféle hőbörgésnek tartották, úgy hiszem. A megfigyelésem akkor kezdődött, amikor meghívtam Mészöly Miklóst a JAIK-ba,⁵ és ő el is jött. 1982 tavaszán? Alighanem. Meglehetősen groteszk helyzetbe kerültem. Mészöly Miklós a saját útlevele helyett a feleségéét, Polcz Alaine-ét vitte

⁴ *Tanügy-glossza*. Hét, 1980. január 26., 14. p.

⁵ A pozsonyi József Attila Ifjúsági Klubba.

magával. És csodák csodája: a határon átengedték. A határőr (nem tudom, hogy a csehszlovák-e vagy a magyar) megkérdezte tőle, hogy rokona-e a futballista Mészölynek. Miklós rávágta hogy igen, holott nem volt rokona. (Azért engedték át női útlevéllel? A határőrizetnek is vannak titokzatos ügyei, ugyebár.) Aznap, szerdán, a spanyol–magyar futballmeccs volt, Mészöly nagy pechjére. Úgyhogy mindenki a futballmeccset nézte. A JAIK is üres volt. Egyetlenegy ember volt a közönség. (Futball és kultúra – ma sincs másképp.) Másnap találkozott Duray Miklóssal, akit erős megfigyelés alatt tartott a titkosrendőrség. Alighanem így kerültem a fókuszukba. Egyszer, már a nyáron, felkeresett egy ismeretlen fiatalember. Éppen reggel kilenc óra volt, s éppen kávé ittam. Úgynevezett törökösöt, nem presszót, és persze cukor nélkül. Szóval, megjelent egy fiatalember. Átfutott bennem a gondolat, hogy újabb dilettáns állított be. (Nem volt valami bizalomgerjesztő, talán éppen ezért gondoltam, hogy dilettáns. Vagy az ösztönöm sügta? De cserbenhagyott az ösztönöm is.) A többi szerkesztőre rá sem pillantott. Előhúzta az igazolványát, és felszólított, hogy kövessem. Rendőr volt, persze civilben. Hát követtem. Beszálltunk egy autóba, ha jól emlékszem, Pobeda volt a neve, és nem fekete volt, hanem fehér. Egyenest a „februárkára” hajtott a sofőr. A „februárka” annak idején a Februári győzelemről (vagyis az 1948-as puccsról, a kommunista hatalomátvételtől) elnevezett hosszú, széles, Récsére vezető úton levő... többemeletes rendőrségi épület volt... Behajtottunk az udvarra. Fölvittek a második (vagy harmadik?) emeletre. Nos, nem volt jókedvem, még a *vyšetřovňát* is tévedésből *ošetrovňának* néztem⁶ (ahol az iszonyú verések után összeszedheti magát az ember). Másfél órát tartott a kihallgatásom, egy velem egykorú rendőrszolgálat vezetője vezette. Úgy mond tanúként hallgattak ki, de valójában mindenféle összeesküvéssel vádoltak. Például, hogy mit kerestem Pécsen. (1977-ben jártam utoljára Pécsen, úgyhogy ennek [akkor] már öt éve volt.) Mit jelentettem a Monoszlóynak? (Monoszló Dezsőt 1989 tavaszán ismertem meg Bécsben.) Szóval, a följelentésnek a fele sem volt igaz. Végül is elengedtek, de ezzel távolról sem fejeződött be az ügy. Sőt. Most kezdődött csak igazán.

1982 és 1985 között többször is sor került a kihallgatásomra. Persze az ún. tanúkihallgatást nem vettem komolyan; a Duray Miklós-perben sohasem vettem elő tanúnak, bár nagyon akarták. Tulajdonképpen egészen mást akartak. Jó húsz évvel később módomban állt megtekinteni a rám vonatkozó belügyi iratokat, illetve ezek egy részét. Beszervezni vagy nem beszervezni? E körül a kérdés körül zajlott az egész. Én meg hülyébbnek tettettem magam, mondjuk egy fokkal. Időről időre behívtak, és tapogatóztak. A *Galeri*ről megjelent egy negatív kritika a Magyar Nemzetben. Természetesen azonnal hívtak, és bemutatták a kritikát. Viszont a Népszabadságban megjelent egy pozitív kritika ugyanarról a műről.

⁶ *Vyšetřovňa* = kihallgatószoza; *ošetrovňa* = rendelő, ambulatórium.

A Népszabadság pedig a párt hivatalos lapja volt. Én pedig erre hivatkoztam. D. elvtárs ezután soha többé nem foglalkozott az irodalmi ügyeimmel. [...] Három évig tartott ez a cirkusz. Aztán 1985-ben abbamaradt. Hosszú évek múlva tudtam meg, hogy 1988 áprilisában tették félre az aktámat, azzal, hogy nem [vagyok] alkalmas a belügyi szolgálatra. Tehát még három évig figyeltek. Most már persze diszkréten, mások jelentései alapján.

Bonyolult kor volt ez, jóval bonyolultabb, mint a hatvanas évek második fele, és igazából nem hozott változást a diktatúra bukása sem 1989-ben. A diktatúra eltűnt, de az egyes ember paranoiás gondolkodása megmaradt, mindegy hogy magyar, szlovák, cseh, zsidó vagy cigány. A múltbeli sérelmek előjönnek újra és újra, és duplán előjönnek. Minden ember hordoz valami sérelmet, legyen az magyar, zsidó, lengyel vagy esetenként szlovák. Macchiavellis korban élünk, mondta Mészöly Miklós egy alkalommal, és ez 2017-ben éppúgy érvényes, mint 1987-ben [volt]. Az Európai Unió nyugatabbik fele meg nem érti [ezt]. De miért is értené? Nincs közhelyesebb politikus Junckernél és Schulznál⁷ (ha egyáltalán példát kívánna fölhozni a nagyérdemű). Az a gyanúm, hogy 1968-ra, mármint a nyugat-európai 68-ra, alaposan rá fogunk fizetni.

A nyolcvanas évek elején kitört a háború Duray Miklós és Janics Kálmán között. Egyik alkalommal figyelmeztetett rá egy barátom, hogy Duray Miklós ügynök. Ez a barátom Janics Kálmán jó barátja volt, és Janics Kálmán üzente nekem, hogy, úgymond, vigyázzak, amit Duray előtt mondok. Janics Kálmán visszavonultan élt Vágkirályfán, és sokat tett az érdekünkben a husáki rendszer alatt. Azt hiszem, a legtöbbet. Ő és Duray voltak az ellenzékiek. De még Janics Kálmánnak sem hittem el, hogy Duray ügynök lett volna. Bizonyos értelemben tragédiának tartottam [az egészet], és most is annak tartom. Duray és Janics mint esküdt ellenségek? Pedig így volt, és a rendszerváltás után is így maradt. Macchiavellis korban élünk – ezt Mészöly Janicsra és Durayra mondta, és nem nehéz elképzelni, hogy mit értett alatta. Rendszerváltás ide vagy oda, a paranoia maradt, és ezt nem is tudja megúszni az, aki a hetvenes és nyolcvanas években nőtt fel. Az egész nemzetünk bizonyos értelemben paranoiás. De szlovákok is meg a csehek is meg a románok is meg a többi közép- és kelet-európai polgár. A másik oldalon az EU is, csak az a pénzről szól. Elveszett nemzedék vagyunk.

Megfigyelésemnek (vagy minek nevezzem) a csúcsa 1983 tavaszán volt (vagy 84-ben, már nem emlékszem pontosan), amikor leszállítottak a Budapest–Pozsony vonatról a párkányi állomáson. Abban az évben közel egy hetet töltöttem Szege-den. Március vége vagy április eleje volt, igazi tavaszi idő, olyan 23 vagy 24 fokkal. Szajbély Mihály kölcsönadta a biciklijét, úgyhogy bicikliztem reggeltől estig. A Móra kollégiumban, Újszegeden laktam az igazgatónő jóvoltából, aki Vörös Lász-

⁷ Értsd: Martin Schulz, az Európai Parlament volt elnöke.

lónak, a Tiszatáj akkori főszerkesztőjének a felesége volt. Szörényi Lacival a *Galeri* című könyvem bemutatója volt az egyik estén, és több napra ott marasztottak. Szörényi lejárt tanítani Szegedre, de már korábban összebarátkoztunk. Az irodalmi est után a kollégiumban Szajbély remek spagettit főzött, Szörényi Laci pedig hajnalig anekdotázott, főleg Pándin és Királyon neveltünk sokat. Ott ismerkedtem meg Deréky Palival és Wernitzer Júliával, mivel ők is épp Szegeden voltak. Deréky Pali megajándékozott egy könyvvel, melyben többek között a Münchenben töltött gimnáziumi éveit írta meg. Egy másik alkalommal egy fiatal pap (mint utólag kiderült, ügynök volt) ajándékozott meg egy másik könyvvel, egy Rómában élő festő monográfiájával. Ezeket a könyveket Szegeden láttam utoljára. A csehszlovák határon ugyanis elkobozták. Történt ugyanis, hogy hazafelé tartva, a csehszlovák határőrök leszállítottak a párkányi határon, a könyveket elvitték, és engem alaposan megmotoztak. Utána két órát ültem a határrendészeti hivatal folyosóján, nem tudva, hogy mi lesz a sorsom. Persze két óra múlva eleresztettek, a két, Nyugaton kiadott könyvet pedig lefoglalták. Már a lépcsőkön lefelé mentem, amikor az egyik vámos utolért, és suttogva, magyarul figyelmeztetett, hogy ők (tudniillik a határőrök és a vámosok) csak végrehajtották azt, amit Pozsonyból követeltek. Majdnem hogy bocsánatot kért tőlem. Ráadásul figyelmeztetett, hogy Nyugaton megjelent könyveket ne hozzák át [többet] a határon. Nos, a pozsonyi államrendőrség volt a ludas az én leszállításomban, a könyvek is oda kerültek. Berendeltek a februárkára, és kifaggattak Deréky Paliról. Deréky balos, mondtam, és nem volt jogosítványuk könyve elvételére. Azt ők mondják meg, hogy mire van jogosítványuk, mondta fenyegetőleg D. És jobb lesz, ha tudomásul veszem, hogy a börtön szélén táncolok. No, egy biztos: szamizdatot kerestek, de nem találtak, csak két könyvet.

És végül a Duray-per. 1984 májusában volt, ha jól emlékszem. Csurka, Cseres és Mészöly is eljött, hogy részt vegyenek a bírósági tárgyaláson. Engem és Végh Lacit nem idéztek be tanúnak, mert nem mondtunk semmit, ami a Duray-perben az ítéletet súlyosbította volna. A magyar tannyelvű iskolák ellen készült támadás, ráadásul többször is 1979 és 1984 között. A magyar tannyelvű iskolák egyes tannyelvűvé váltak volna, így például a történelmet és a földrajzot is szlovák nyelven oktatták volna. Ez ellen nemcsak Duray, de a szlovákiai magyar kisebbség több tagja is tiltakozott, még hozzá párttagok is. Végül is Štrougal⁸ budapesti látogatása vetett véget a szlovák nacionalista kísérletnek, melynek élharcosai többek között Jurík elvtárs és kompániája voltak, vagyis a szlovák pártközpont legmagasabb képviselői. Állítólag Štrougal alaposan lecseszte a szlovák elvtársakat, hogy mérgezik a csehszlovák–magyar viszonyt. Jurík elvtárs, kénytelen-kelletlen, félretette a dolgot. A csehszlovák–magyar viszony nem volt fel-

⁸ 1970 és 1988 között a csehszlovák szövetségi kormány elnöke.

hőtlen, és a csehek ügyeltek rá, hogy ne lehessen még több felhő az égen. Szóval, a Duray-ügy csak kárára volt a csehszlovák–magyar viszonyoknak, dacára annak, hogy Hajdú János (Aczél sugallatára) megtámadta Durayt (és Csoórit) egy 1983-as, ha jól emlékszem, az ÉS-ben publikált cikkében.⁹ Na szóval, D. elvtársnak és az államrendőrség több, magyar ügyekkel foglalkozó referensének főhetett a feje. Bílak elvtárs utálta Aczél elvtársat, és fordítva is így lehetett. 1984 után ezért is tethették félre a dolgot, mert nem akarták élezni a csehszlovák–magyar feszültséget. Mert Magyarország és a dogmatikus Csehszlovákia között egyre tágabbra nyílt az olló. Különösen 1985 után, hogy színre lépett Gorbacsov.

Közzéteszi: Grendel Ágota. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Tóth László

Szombathy Bálint munkája

⁹ *Utószó egy előszóhoz.* Élet és Irodalom, 1983. szeptember 16., 3–4. p.

Ahol

Ahol a folyó kifordult medréről
s lepke, bogár menekült,
emlékszem ilyen helyre.
Ahol a határban hajnalonként
harmatharangok kondulnak,
emlékszem ilyen helyre.
Ahol napkeltekor mesebeli
tündérlányok érintették arcomat,
emlékszem ilyen helyre.
Ahol édes álmomból anyám
homlokcsókja ébresztett,
életemből úgy hiányzik.

Igazmondók

A nincstelenek
a semmi urai.
Szabadok,
bátrak,
könnyed igazmondók.
Settenkedők
a lét kapuja előtt.
Egy tapodtat sem
mennek tovább.
Felelősségteljes
lépést követelne.

Cigánylétra

Azt mondták
a vén bölcseink,
hogy felmennek
panaszra a mennybe.
Úgy tudták,
hogy a létrát
csak a világ leghosszabb
meséjéből lehet ácsolni.
Ezért mást sem
csináltak csak meséltek.
Mesévé lényegült nép lettünk.
Csodaszép világ urai,
ahol mindenből bőségesen
volt, van elég.
Később már-már elfeledtük
küldetésünk célját.
A létrakészítés mesterségét,
mikor egy nap újra
ránk tört a félem,
a háború új,
félelmetes jelene.
Cigánylétránk
már sohasem lesz.
Az újkori mese véges.
Az az idő járja,
mikor a cigányember
gyűlöletet-hordozó-célpont.
A képzeletforrásunk kiapadt.
Akárha fény
derült volna arra,
hogy mi egy földönkívüli,
űrmesében létező,
rejtjeles nép vagyunk.

A remény cigányneve

A remény mint szalmaszál,
amibe sírva-nevetve kapaszkodom.
Vagyok bárhol, arcomra
mosolyt a napkelte rajzol.
Bölcséseim meseországban
szélrepítette magvak.
Ébresztöm esőcseppekbe
álmodott harmatharangok hangja.
Létezésem végső üzenete
a remény cigányneve,
amit születésemkor
anyám a fülembe sírt.

Szombathy Bálint munkája

„eltávolodva történelmi, társadalmi és értékrend-szeri erővonalaktól”

(Az Iródia négy évtizede)

Negyven esztendővel ezelőtt, a múlt század nyolcvanas éveiben, a vasfüggönyön inneni országok többé-kevésbé túljutottak a szocializmus (vagy legalábbis amit annak gondoltak és neveztek) felépítésén, s ráfordultak volna a kommunizmus kiteljesítésére; hiszen, mint hirdették, kezdődhet a végső harc kettes fázisa. Ami, persze, nem felelt meg a valóságnak. A kommunizmushoz hiányoztak a szilárd társadalmi alapok (s a híresztelések ellenére mindig is hiányozni fognak; az elképzelést az emberi gyarlósággal párosítva egyértelmű tapasztalat, hogy csak a bolsevizmus szakadatlan újratermelése valósulhat meg), az „emberarcú” jelzője mögött sem ember, sem arc nem volt föllelhető; az addigi hiánygazdaság csupán egy ingadozó, szélkakasként ide-oda tekintgető, elképzelésekben is igen hiányos fölépítményt vízionált; egyetlen egy kihívásban érzett motivációt: a hatalom megtartásában és az államvagyon további, felpörgetett lerablásában. Ehhez két fegyverrel rendelkezett: a titkosszolgálatok és az államilag irányított oligarchagazdaságok vagyont, piacot és befolyást átmentő irányítása. Majd gyorsan hozzákeverték a harmadik adalékot: a kisországok belső és külső kapcsolatrendszeireinek, a második nyilvánosság által elindult közösségteremtések egymás ellen fordítását, szétzilálását, a gyanakvás rendszerszintű elültetését. Eredmény: ahogyan az egyes országokban, úgy a közép-európai országok együttműködésében is mesterséges akadályok születtek az identitás-konfliktusok, a nemzeti és nemzetközösségi minimum, az összefogás és együttműködés szubszidiaritás-alapú, plurális elvű konstruktív kialakításának tereiben.

Ennyit a politikáról, a továbbiakban mondandóm a negyvenedik születésnapját ünneplő Iródiára szűkítem, ám mindenképp lényegesnek tartottam a fenti környezet földidézését, bár tudom, hogy annak imígyen zanzásított összefoglalása többeket vitára ingerel; de itt és most nincs időnk és terünk a részletek mindenki számára megnyugtató kibontásához. De abban talán egyetértünk, hogy a szocialista államgépezet(ek) radikális módszerei csökkentek ugyan, ám már nem is azokat erőltette, hanem a „fortélyos félelem” elültetését, kiben-kiben. Ebben

egyébként is sok évtizedes gyakorlattal rendelkezett, s most csak egy apró módosítást alkalmazott: a fennálló hatalom elkerülhetetlen összeomlását látva az új hatalmi struktúra mielőbbi erodálása, széttzilálása, működésképtelensége volt tervei célkeresztjében. Ismétlem: jó ezt tudnunk, akkor is, amikor egy irodalmi (vagy inkább összművészeti) csoport megalakulásának és működésének hátterét, a hatalom „húzd meg – ereszd meg” lépéseit vizsgáljuk. Összevetve akár a magyarországi gyakorlatot a csehszlovákiai módszerekkel.

S még ehhez is lényeges egy kis háttérismeret. Ugyan az elmúlt négy évtized során számos földolgozás látott napvilágot a magyar kisebbség(ek)et sújtó elnyomó intézkedésekről, de időnként azt tapasztalom: a legsúlyosabb történetek elfedik a kisebbség többségét érintő fortélyokat. Ma már, egy olykor-olykor más világ illúzióját keltő időkben élve a fiatalok mintha épp a történelem részleteire nem figyelnének. A nyolcvanas évek lázas-lázadó eseménykrónikáiból azt hámozzák ki, hogy mégis valami olyan történt meg, ami szép lassan megtörte, erodálta az akkori hatalmat; vagy ha nem, akkor annak gyengeségére mutatott rá. Egy szamizdatban, vagy egy csak félig-meddig engedélyezett stencilezett antológiában ők az eredményt, az abban szereplő alkotók győzelmének bizonyítékát látják, és nem a hozzá vezető út erkölcsi és egzisztenciális bátorság-próbáját. Ahogyan, nem kevésbé, a kisközösségek egymás iránti bizalmának origóját is – ami, visszaneézve, nem ritkán furcsa, halvány, elmosódott kontúrokat kap. Akár egy együtt induló csapat tagjainak későbbi eltávolodása egymástól.

Továbbra is e tény s ezen állapot súlyán tűnődöm, engedelmmükkel. Mélyebb tekintésként vizsgáljuk meg a felszínt. Azt, amit a nyolcvanas évek magyarországi viszonyaiban – a győzelmek takarása mögött – kevésbé vizsgálnak, s azt, amit – inkább a vereségek takarása miatt – a nyolcvanas évek csehszlovákiai hatalomgyakorlásában sem idéznek elég gyakran s elég részletesen. Ami a magyarországi második nyilvánosságot illeti, arról autentikus véleményként érdemes Petőcz András vonatkozó esszéjét idézni; *„Visszatekintve egy majd’ negyven évvel ezelőtti időszak történéseire, nyugodtan elmondhatjuk, hogy 1980 nem csupán »évtizedhatárhíd« volt, ahogy azt az akkori Mozgó Világ sorozata – amelyben a kor fiatal íróit, költőit kérdezte meg a szerkesztőség – hirdette, hanem korszakváltás is. Ma már tudjuk, de akkoriban még nem tudhattuk, hogy a közép- és kelet-európai rendszerváltások előtti utolsó évtized kezdődik 1980-ban, és ez az évtized, a »’80-as évek«, már az első – pontosabban, »nulladik« – évtől előkészíti mindazt, amit tíz évvel később megéltünk»* – írja ő a nyolcvanas évek féllegális folyóiratirodalmának megteremtéséről. Mikor is: *„A lengyelországi sztrájkokkal és a hazai »repülő egyetemekkel« párhuzamosan abban az évben, vagyis 1980-ban jelent meg hangsúlyosan, illetve erősödött meg a hazai szamizdatmozgalom, vagyis sokasodtak meg az olyan jellegű kiadványok, újságok és könyvek, amelyek illegálisan, engedély nélkül jelentek meg.»* Ám ezek farvizében – mintegy akaratlanul – helyet szoríthattak maguknak előbb a nemzedéki összefogások kicsiny körei,

majd az alkotásaikból szerkesztett antológiák sora. Petőcz esszéje izgalmas, sokrétű és részletgazdag alapossággal mutatja be azt a folyamatot, ahogyan hivatali engedélyek garmadájának beszerzése (a lehetőségek karkai határsávjában) után egy egyetemi kar dékánjának végső jóváhagyásával kinyomtatott a Jelenlét; de ugyanígy több más alternatív lap is elkészülhetett, létezhetett.

A csehszlovákiai modell egészen más volt. Ott a hatalom – és nem csak mint ha – precízebb elnyomó rendszert működtetett magyar kisebbségével szemben. *„Husák elvtárs országlásának tizenötödik esztendejében néhány fiatal szlovákiai magyar tollforgató szövetkezett, hogy Iródia néven irodalmi műhelyt hozzon létre. Hodossy Gyula és Balla Kálmán bábáskodott a szervezésnél. Bohó ötlet volt az Iródia és nem is veszélytelen. 1983 tavaszán Csehszlovákiában vágni lehetett a sötétséget. A szlovákiai magyar irodalom előző nemzedékében éppen akkortájt vágott rendet a hatalom, jobb sorsra érdemes írók asszisztálásával. Az Irodalmi Szemle élén Duba Gyulát Varga Erzsébet készült felváltani, aki aztán sokunk meglepetésére rugalmasabb főszerkesztőnek bizonyult elődjénél. A magyarországi hatalom a Mozgó Világ fölszámolására készülődött. Duray Miklóst éppen kiengedték a börtönből, de csak ideiglenesen fektették el az iskolareformnak elkeresztelt asszimilációs fürmedvényt, amelyet tíz évvel később a DSZM-mé transzformálódott kommunisták, akik ragacsos mancsukkal újra rátenyereltek az országra, megint megpróbálnak fölmelegíteni. A Madách Könyvkiadóban néhány lektornak kinevezett janicsár megpróbálta gleichschaltolni azt a kevéske igazi irodalmat és írókat, amelyet s akit a szerkesztőség átpréselt az általános félelem szitáján. Nagy adag naivitás kellett tehát ahhoz, hogy fiatal, még szinte ismeretlen írók az önszerveződés útját válasszák egy olyan időpontban, amikor a széljárás számukra a lehető legkedvezőtlenebb. Paradox módon azonban az Iródia ereje éppen résztvevőinek politikai naivitásából és spontaneitásából származott. Ezzel a tudatosan alulszervezett és anarchisztikus zsinatolással sokáig a hatalom sem tudott mihez kezdeni. Nem tudta eldönteni, veszélyes-e vagy veszélytelen a számára, s amikor Šaling elvtárs 1986-ban megbélyegezte, már elkésett.”* – idéztem Grendel Lajost, aki talán a legerősebb kíváncsisággal és igényességgel fordult mindvégig az Iródia jelensége felé, mint tette azt a mozgalom első évtizedét összefoglaló kötet előszavában. Szinte nem is kellene, én mégis tágítok, bővítek a megrajzolt háttéren, hiszen említettem: a felszín sokszor mélyebb, mint a rejtőzködés alternatívája.

Lapozzunk bele a korabeli szamizdat-kiadványokba, például a Hírmondóba, amely mintegy „első kézből” adta közre a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának jelentéseit. Idézzük, csak címszavakban: rendőrök zaklatták a nyitrai magyar főiskolásokat; pozsonyi magyarellenes támadások, gyűjtogatás az Ifjú Szívek pozsonyi épületében; magyarellenes futballhuliganizmus; a magyar himnusz éneklésének üldözése; a magyar iskolákat sorozatosan számolják fel, sorvasztják el a magyar nyelvű középiskolai oktatást; évente kétszeri utazás lehetséges Magyarországra; szűkül – a nyolcvanas évek második felében (!) – a Magyarországról behozott könyvek és sajtótermékek példányszáma és válasz-

téka, szabad árusításuk korlátozott, áruk pedig aránytalanul magas. Átlagosan nézve egy Magyarországon megjelent könyv nyolcvan százalékkal került többre Pozsonyban, mint Budapesten; mindez azt jelenti, hogy a klasszikus és kortárs magyar irodalomhoz – mint kulturális megtartó erőhöz – való hozzájárás radikálisan korlátozott volt.

Szükséges volt-e mindezt elmondanom, jeleznem az Iródia negyvenedik születésnapja kapcsán? Úgy vélem, igen. Mert, megismétlem, az utóbbi évtizedek mintha a részletkérdésekben is – a puha diktatúra ismételtetésével – elhomályosították volna a küldetés lehetetlennek tűnő individuális tartalmát. Mert az Iródia ilyen volt – egyedi, egyéni, önálló entitások alkotó közössége. De hát létrehozása is hasonló szellemben történt: *„Az Iródia a rugalmasság, nyitottság, fejlődőképesség, az együtt gondolkodás iskolája szeretne lenni. ... Az Iródia kihívás az alkotásra és együtt gondolkodásra, mert a művészi alkotás maga is kihívás. Az Iródia szeretné, ha tagjai véleményük nyílt kimondásával, munkájukkal, alkotásaikkal és minden lehetséges megnyilvánulásukkal a tovább-gondolást, tovább-gondoltatást a lehetséges és a lehetetlen körülmények között is kikényszerítenék”* – fogalmazta meg, többek között így, az Iródia megalakulásának közhírré tételében Hodossy Gyula, a történet elindítója.

Mennyiben s miért volt tehát hatalmas jelentősége e – negyven év távolából sokak által már kisebb erejűnek nevezett – kezdeményezésnek? A válaszhoz tulajdonképpen elegendő türelmesen s tüzetesen elolvasnunk a felhívás szövegét, Hodossy kiáltvány hatású levelét a leendő együtt-gondolkodókhöz – akikben ott csírázik már a másként gondolkodás hajlama –, ám erősebb választ kapunk, ha mélyen a sorok mögé nézve tekintetünkkel azt a környezetet is figyelembe vesszük, melyről föntebb bőszesen szoltam. Nos, így együtt nézve immár világos a képlet: az ötlet egy sajátos térfoglalás lehetőségét biztosította abban a rendszerben, ahol s amikor mindez még s már megengedhetetlen volt. Az volt már, hiszen a politikai hatalom már számolt valamiféle nagyobb – demokratikus – kényszerváltozással. S az volt még, mert azért a hatalom ezzel együtt sem volt felkészülve a helyzet megfelelő erejű kézben tartására. Hogy mit tegyen illegális összejövetelek, szamizdatok, rendszerellenes megmozdulások esetében – ezt még tudta. De mit kezdjen egy Csemadok-hátterű, önmaga összejöveteleit nyíltan hirdető, kiadványait házilagosan elkészítő s terjesztő műhellyel, ami még csak nem is egyesület, vagy más, ehhez hasonló – tehát működését engedélyekhez kötött-köthető – szervezet. Ráadásul ez a társaság láthatóan nem politizál, nem hirdet s hordoz ellenzéki attitűdöket, legföljebb, ha tüntetőlegesen közönyű – a politikával szemben – szűrhat szemet. S az Iródia egyre rendszeresebb találkozóinak, műhelymunkáinak, füzetei arról tettek bizonyosságot: itt is, ahogy minden rendszerben, létre lehet hozni egy alternatív, párhuzamos kultúra közösségi terét s tereit. Mindeközben nem zárta ki önmagát a létező kulturális színterekből, jelezte létezését az állami kiadók felé, jelezte összejöveteleit a háttérintézmények üzemeltetői, fenntartói

felé, s általában véve is pontosan és láthatóan végezte el a különböző adminisztrációs kötelezettségeket; épp csak ezek egyikéhez sem kötötte működésének feltételeit. Hogy a filozófia egyik toposzát parafrázáljam: *lett, mert képtelenség*. Porszem került a szabályok dzsungelével körülbástyázott diktatúra államgépezetébe. S volt még egy csapda, ami talán tudatosan, talán véletlenül valósult meg: az Iródia hangsúlyozottan mindenkit nyitott kapukkal várt, nyitott műhelyeibe. Így hozva létre a párhuzamos kultúrát, vagy nevezzük azt árnyékkultúrának; mi több, magam egy szóval játszva arra jutottam: bár a szelíden kialakuló belső preferenciák a tehetséges alkotók kiválását segítették (hiszen, mint az összejövetelek vitáiban érdesebben vagy érdekesebben érvelőkre, a figyelem rájuk hárult), ám maga az Iródia működése a *lehetséges* alkotók és alkotások mozgásterét teremtette meg. Azt is nyomatékosítva így: *bármilyen* lehetséges. Mindehhez elvehetetlen érdemek fűzik Hodossy Gyulát, aki az Iródia létrehozásával s annak évekig tartó – minden személyét érő támadással, egzisztenciális ellehetetlenítésével is számot vetve – működtetésével egy sokkal nehezebb környezetben a magyarországi (rendszer) változás felé tartó, azt megidéző folyamatok egyféle leképezését valósította meg. Ezzel kicsit önmagának is ellentmondva, hiszen azt írta egyik jegyzetében: *„A problémát nem lehet megoldani.”* Nos, mégis lehetett, sőt, ha a megoldás problémát is szült, ám azt – a megoldást – mégis visszavonhatatlanná tette. Mert a hatalom hiába eszmélt – elkésett. Grendelt már idéztem erről, most – bővebben – olvassunk bele Tóth Károly Iródia-émlékezésébe: *„Mert vidéken szerveződött, meglehetősen sokáig élvezhette a hivatalos irodalom és a hivatalos szervek oda nem figyelését, hogy azután úgy 1985-86 táján annál inkább lecsapjon rá az a bizonyos »bizalmatlanság légköre«, amely máig körül leng minden, nem a megszokott hivatalos elvárásokhoz igazodó kezdeményezést. A kötéllhúzás odáig ment, hogy pártvonalon az Iródia tevékenységét ellenségesnek, szocialistaellenesnek és nacionalistának bélyegezték, teljesen hivatalos és engedélyezett kiadványát, az Iródia-füzeteket pedig illegális kiadvánnyá nyilvánították, majd, amikor az Iródia ezen ádáz lépésekkel mit sem törődve tovább kívánta folytatni tevékenységét, egy rutinos aláírás szentesítette tevékenységének a felfüggesztését. Az Iródia ennél fogva máig létezik, csak 1986 szeptemberében tevékenységét felfüggesztették.”*

Hogy aztán szinte még ama hónapokban, megkezdjék az Iródia befogadását, nagykorúsítását, megérezve, hogy a felfüggesztés enyhén szólva kontraproduktív ötlet volt. A diktatúra a felfüggesztéssel kiállította önmaga „szegénységi bizonyítványát”, elismerte kompromisszum-képtelenségét, érzéketlenségét mind-ama jelzés iránt, ami a „nemzetközi helyzet fokozódását” jelentette – épp csak mert annak iránya volt egészen más, mint amiből a totalitárius államgépezet addig táplálkozott. A diktatúra menza-étlapján szép lassan ki kellett húzni az önkény, jogfosztás, betiltás, és ehhez hasonló napi konyhafőnök-ajánlatokat. Ma, az évek, évtizedek távolából nézve, kellő – de helytelen – cinizmussal szálazva szét a nyolcvanas évek végének eseményeit, azt látjuk: a kultúrhatalom egyfajta „se

veled se nélkülöd” állapotot alakított ki az íródiásokkal. Megalakult a Fiatal Írók Köre, megjelent az első antológia, *Próbaút* (az *Iródia* címet nem engedélyezték) címmel, majd jöttek az első önálló kötetek, de az Iródia – mint a lehetőségre mutató lehetőség örök posztamense – a mai napig létezik. Föllapozható, elővehető, tovább írható. Hogy honnan is?

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy nem lehet, nem szabad egy alkotói összefogás kísérletéről kizárólag a politikai hatás szemszögéből beszélni. Ugyanakkor a négy évtized személyiségformáló hatásait figyelembe véve visszas lenne az Iródia gerincét adó alkotók értékelésére itt és most vállalkozni. Hasznosabb talán, ha a Próbaútról anno frissen megjelent, akkori írásom bekezdéseit emelem ide – talán azért sem tűnhet ez öncélúnak, mert meglehetősen ismeretlen maradt; bár megjelenését regisztrálta az Iródia-repertórium. Lássuk hát!

A szlovákiai magyar irodalom számára mindig fontos volt a szellemi utánpótlás feltételeinek, szervezetségének kialakítása – írtam a korabeli ismertetés bevezetőjében, s ennek mentén folytattam azzal, hogy – a Pozsonyban megjelenő Magyar Figyelő már 1934-ben is leszögezte: *„Az ifjúsági folyóirat kérdése, csakúgy, mint az ifjúsági irodalom általában a szellemiség olyan területe, melyre rendszeresen nem fordítanak elég gondot és melynek ritkán tulajdonítanak olyan jelentőséget, amelyet megérdemel.”* Így volt ez az előbbieik elhangzásának idején, és így van ez manapság is. Mert bár a szlovákiai magyar irodalom nemzedékeiben mindig is szót kértek és kaptak a fiatal, erőteljes tehetségek; mert bár rendszeresen születtek jelentkezésüket segítő antológiák, folyóiratuk mindmáig nem született meg. De létrejött ehelyett az Iródia-füzetek már-már folyóirat-igényű vállalkozása.

A dolog Hodossy Gyula hívó szavára kezdett szerveződni; ő gondolt először arra: találkozókat kellene szervezni a szlovákiai fiatal magyar gondolkodók számára. Az első összejövetelre 1983. június 18-án Érsekújvárott került sor; negyvenketten vettek részt rajta. A találkozót követően megjelent az első Iródia-füzet; az Iródia nevet a csehszlovákiai magyar fiatalok kezdő irodalmárainak (középiskolások, főiskolások és dolgozók) országos kezdeményezése kapta tehát; nem újságnév és nem kifejezetten mozgalom. Az ötlet rendszeres találkozásra, önképzésre és publikálásra ad lehetőséget Érsekújváron a CSEMADOK helyi szervezetének támogatásával és járási könyvtárának hathatós segítségével. S talán nem érdektelen ideiktatnunk az első füzetben olvasható mottót is: *„Én csak az ellen szólok, hogy mikor a magyar földön nemcsak mező van, hanem van erdő, van kert, van szakadék és üvegház is, ne csak egypár virágról vagy csakis mezei virágról ismerjék el, hogy magyar és virág, a többire pedig rásüssék, hogy idegen és bűdös. És igaz, az ellen is, hogy mikor akad kertész, ki idegen földek virágját is megbecsüli, s megpróbálja földünkbe átültetni: ne fogadják kapával és vasvillával a rózsát, a tulipánt, vagy az akác nevében...”* (Ignotus).

Hogy milyen nagy igény volt az Iródiára, azt a későbbiek igazolták. A füzetek végén olvasható névjegyzék a negyedik füzetben már hatvan címet sorolt fel;

ez a szám később száz fölé emelkedik. A találkozókon az írókon, költőkön kívül néptáncosok, képzőművészek, szociográfusok, történészek és néprajzosok is részt vesznek; utóbbiaknak külön szekciójuk alakul. Szinte nem akadt olyan fiatal magyar gondolkodó, aki valamilyen formában ne vett volna részt az Iródia munkájában. Ahogyan Krausz Tivadar, az egyik vezéregyéniség fogalmazott: „*A Sarló óta nem volt ilyen alulról jövő, izmusoktól függetlenül a legszélesebb ívben mindent átölelő mozgalom.*” Szólnunk kell külön is az Iródia-füzetekről, mely sorozat tizenhatodik füzete 1986 májusában jelent meg. Szerkesztőik minőségileg igényes válogatásra törekedtek; szándékaik igen hamar, már a negyedik-ötödik füzettől megvalósulni látszottak. Sor került tematikus kiadványokra is, műfordítások, majd néprajzi tanulmányok gyűjteményére. Folyóirat-igénnyel szerkesztett munkáikban különösen a kritikai oldalak fejlődése tűnik a legerősebbnek, egymást is, környezetüket is a legélesebb vizsgálat alá vetik.

Ideje viszont, hogy megmagyarázzuk: miért írásunkban a jelen idő és a múlt idő „felhangos” keveredése. Nos, az Iródia 1986 őszén megszűnt, és 1986 telén megalakult a szlovákiai magyar Fiatal Írók Köre. Ma még nem tudni, hogy ez a változás milyen változásokat von maga után, de az biztosnak látszik: az Iródia-füzetek - a sorozat megszűnése miatt - nem dokumentálhatják tovább az egyre izmosodó, fiatal gondolkodó réteg tehetségét. Úgy tűnik pedig, erős tehetségű nemzedékről van szó. Több, hitelt érdemlő kritika elismerte már Juhász József, Zsemberi Etelka, HOGYA György, Tóth Károly és Talamon Alfonz tehetségét. Többen közülük túl vannak a „tűzkeresztségen”: bemutatta őket az Irodalmi Szemle „Holnap” rovata, sőt Czákó József a folyóirat novellapályázatát is megnyerte. Hárman – Krausz Tivadar, Farnbauer Gábor és Fellingner Károly – már önálló kötetük megjelenésére várnak, de e napokban – 1986 decembere – üzletkebe került a csoportot bemutató antológia is. Egy szempontból rejtélyes olvasmány: sem a „fülszövegben”, sem az egyes szerzők életrajzi adatai között – sehol sem olvashatunk az Iródiáról.

De tény, hogy a leginkább érdekeseket válogatta be az antológia két szerkesztője Balla Kálmán (vers) és Grendel Lajos (próza). Fussuk át együtt a névsort; rajtuk keresztül az Iródia-nemzedéket is megismerhetjük. A kötetben Csepécz Szilvia verseit olvashatjuk elsőként. Nem igazán meggyőző írások ezek, bár megértjük a szerző érzelmeit, de ennél többet ez esetben nem tesz (tehet) egymásért költő és olvasó; a ráhatás elmarad. Farnbauer Gábor kulcsot is ad kötetnyi verséhez: „*A vers közel sem a legteljesebb mozdulat.*” (*Mutass nekem...*) Sorai a szavak mögötti térben teljesednek ki igazán; analitikus költészete mindenképp figyelmet érdemel.

Az első pillanatban Fellingner Károly versbeszédét is Farnbaueréhez hasonlóan véljük, hogy aztán felfedezzük: az övé már elvonatkoztatásaiban is konkrét közép-kelet-európai versnyelven szól: „*guggoljunk le mint a bokrok / bukdácsolásunk – anyaföld / Hegymászók a szemgödörben*” – írja; lírájában izgalmas lehetőség rejlik. Hizsnayai Zoltán versei sem keltenek egyízű benyomást; ennek oka azonban el-

térő nyelvkísérletei. A szabadvers hagyományait ciklusa végén a metanyelv váltja fel; teljesítményét itt már kevesebbnek érezzük. Hodossy Gyula elévülhetetlen irodalomszervezői érdeme az Iródia létrehozása. Ezt itt, írásairól szólva is le kell szögeznünk; ugyanakkor azt is el kell mondanunk: költészete szimpatikus, ámde az antológia szerényebb teljesítményei közé tartozik.

A kötet első prózai munkáinak Hogya György a szerzője. Két novellát olvashatunk tőle; bár mindkettőben izgalmas szituációt teremt, a történetek túlírtnak hatnak; a szerző jelentkezését formai megoldásai miatt nem tarthatjuk relevánsnak. Az antológia legizgalmasabb verseit valószínűleg Juhász József írta. *A közép-európai idő* című vers a beat-költészet hagyományait folytatja, színvonalasan; a *Mai magyar nyelvtan* pedig talán a legpontosabb kisebbségi sorskrónika. Bár: „*A halvány sejtést kifejező írásjelet még nem találták ki.*” ... Krausz Tivadar az avantgárd keretein belül próbál egyéni költészetet teremteni, de elért eredményei sem hoznak valódi, egyedi olvasói élményt. (Az Iródia-füzetekben viszont sokoldalúságáról tett bizonyosságot; nemzedékének legígéretesebb kritikusrává válhat!)

Nehéz sors örököse Ravasz József. Talán az egyetlen az antológiában, akiben a legősibb módon terem a vers, költészete – élmény! A kötet legszebb verse valószínűleg az ő nevéhez fűződik: „*ne reszketne kezem/ amikor ruhádat gombolom/ és lassan mezítelenre vetköztetlek/ te föld/ örülten is rajtad pihenek/ még egy földet szeretnék/ öltözöttebbet sok-sok gombbal/ és reszketőbb kezet*” (*Szeretkező*). Szentandrás Tibor novellája minden tekintetben kevés. Maga az írás sem emelkedik az irodalom elvárható színvonalára, s – jóindulattal fogalmazva – a szerző tehetségéről is vajmi keveset árul el. Nem így Talamon Alfonz novellái. Az antológia végén olvasható két írása releváns olvasói élmény, különösen *Az utolsó író memoárja* című, fanyar humorba pácolt kisebbségi kisepika. Nagyon hiányoznak viszont az antológiából Czákó József írásai, akiről fentebb már szóltunk, s akiről Grendel Lajos az Irodalmi Szemle 1983/9-es számában ezt írta: „*...ábrázolása sok helyütt olyan gazdag, látomásos stílusban pompázik, amely méltó a legkomolyabb figyelemre.*”

Ennyit mondott el tehát önmagáról az Iródia; ennyit mondhatunk el mi is az Iródiáról. A szlovákiai magyar irodalom részeként vizsgálva a Próbautat, le kell szögeznünk: szerzőinek többsége – Farnbauer, Fellingner, Juhász, Krausz, Ravasz, Talamon – érett, érdemes az önálló kötet lehetőségére. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk: ez már a második antológia – az 1980-ban megjelent *Megközelítés* után – amelyben nem érezzük olyan meghatározó egyéniségek jelentkezését, mint akár a *Szélkiáltóban* (Cselényi, Gál, Tózsér), akár az *Egyszemű éjszakában* (Varga, Tóth.) Erre természetesen magyarázat lehet az irodalom egészére jellemző „későn érés”. Az antológia szerzőinek átlagéletkora a huszonöt esztendő sem éri el; bőven van még tehát módjuk és lehetőségük jelentős életmű létrehozására. De az Iródia által kialakított struktúra – amely, ha más néven is, de remélhetőleg tovább él! – is reményekkel biztat, hiszen a három esztendő alatt több mint két-

százan jelentkeztek itt írásaikkal; közülük közel hatvanan publikáltak az Iródia-füzetekben, s mintegy húsz-huszonöt közülük a szlovákiai magyar sajtó egyéb kiadványaiban is rendszeresen publikál.

Jelentős eredményeket ért el tehát az Iródia; van mivel sáfárkodnia a Fiatal Írók Körének. Hogy hogyan sáfárkodjanak, arra álljon itt útmutatóként az Iródia üzenete: Veres Péternek Fábry Zoltánhoz írott szavai – a második Iródia-füzet borítójáról! *„Te se add meg magad! írv műveket, szépirodalmat vagy tudományt, vagy akár publicisztikát, de reagálj. A mától ne akarj egyebet, mint kenyeret, ha jön az elismerés, jön, ha nem, nem, de dolgozni muszáj!”*

Mint az eddigiekből kiderülhetett: számomra két szempontból közelíthető meg az Iródia létrejöttének ténye. Az egyik: a szépirodalmi teljesítmény, mint hozzáadott érték a művelődéstörténet egészéhez. Ezen irányból rátekintve a *Próbaút* antológiára, ma is azt mondanám: egységében mérlegelve nem tekinthető a szlovákiai magyar irodalom mérföldkövének. Legfeljebb, ha két szereplőjére mondhatjuk ki, hogy érett, magabiztos, telített életpálya, életmű ígérését alapozta meg; de természetesen később többen is csatlakoztak hozzájuk, kiérleltebb, elmélyültebb alkotásokkal jelentkezve. Sőt, van, aki az Iródia negyedik ikszéhez közeledve válik egyre markánsabb alkotóvá. Az antológián ma már még tisztábban látszik az – amit negyven éve még csak sejteni és sejtetni lehetett –, hogy megjelenése, annak engedélyezése a hatalom részéről egyfajta próbálkozás (*próbaút...*) volt a nyomásgyakorlás megerősítésére s a fortélyos félelem függőségének kifejezésére. Azt gondolom, az igazság mérlege Tóth Károly felé billen, aki azt mondta a hatalom látszólag bőkezű ajánlatára (FÍK, írószövetségi tagozattal, antológia, egyéni kötetek), hogy „ezzel a hatalomnak a retorziói is megerősödhetnek”. Mert hiszen, teszem hozzá, mikor az Iródia be- vagy visszalépett abba a társadalmi-kulturális térbe, ami ellen létrejött; ami mellett-alatt megfogalmazta saját párhuzamos és/vagy árnyékkultúráját, azonnal alkalmazhatóvá tette önmaga ellen a diktatúra-struktúra eszközeit. Amit a hatalom rögvest alkalmazni is kezdett Hodossy Gyula ellen, de szerencsére akadtak támogatói, pártfogói, s maradt benne annyi lelki-erő, hogy később – akár életmottóként is – megfogalmazhatta: *„...már velük szemben, az ő kiállításukat tudva sem tehettem volna meg, hogy megbékéljek ezzel vagy azzal, vagy pláne egyszer s mindenkorra mindennel.”*

S ezzel már át is léptünk a főntebb említett szempontok közül arra, ami számomra az első ebben a történetben: egy olyan antipolitikai magatartás megvalósítása volt az Iródia, ami a totalitárius államszervezetek – vagy annak kísérletei – elleni mindenkori leghatásosabb fegyver. Zavarba hozta – s erre még a közvetlen politikai tértől, cselekvéstől tartózkodó iródiások rá is segítettek – a diktatúra működését, s végtére leleplezte annak kompromisszum-képtelenségét. Alkalmazta s leképezte, meglehet, öntudatlanul, mindazt, ami a diktatúra kései szakaszában kimondatott Csoóritól Mészölyig, s amit Konrád György így fogal-

mazott meg: „Az antipolitikus megpróbál kisiklani a szervezetek hatalmából, felfüggeszti közösségi elkötelezettségeit, nincsen megbízatása, fölhatalmazása, csak amit ő adott magának. Tisztánlátás, ne hagyj rászédni magad, ne bólogass, amikor a képedbe hazudnak.” Mintha innen folytatta volna az Iródia a javaslat gyakorlati megvalósítását; mint ha Hodossy a fenti gondolatmenetet folytatta volna már említett visszatekintésében: „E tökéletesnek tűnő kirekesztettség elviselésére az egyik megoldás az önmagunk kirekesztése – megelőzve a világ általi kirekesztést –, az önmagunkba fordulás. Nincs Európa, nincs nemzet, nincs közösség, sőt az »én« sincs, csak az »én« lelke. A lélek, amelynek annyi köze van az emberhez, aki őt hordozza, mint háziégérnek a családi házhoz, amelynek éléskamrájában egy időre tanyát vert.”

Ezt jelentette, ezt ajánlotta – örök érvényűen – az Iródia. Béke ellenségei poraira.

Szombathy Bálint munkája

HOGYA GYÖRGY

A mentorprogram előtt...

(Emléktöredék Grendel Lajosról)

A Spengler-mű nyitómondatával kezdem: „*Holt formák megismerésének eszköze a matematikai törvény, eleven formák megértéséé pedig az analógia.*” Javaslom, most ne ragadjunk le annak firtatásánál, hogy derék Spengler barátunk mit is értett eleven formák alatt, inkább próbáljuk meg közösen kihámozni a következő analógiából azt, amit eredeti szándéka szerint közölni szeretne!

Számomra az egész az Iródiával kezdődött (1983-ban), így az analógia egyik „szála” máris adott. (Milyen szép is lenne, ha így kezdhetném: Az éjszaka álomban megint az érsekújvári művház klubhelyiségében jártam. De persze, ilyeneket nem írok le.)

Nálam a Grendel Lajosra való emlékezés egyik szála – nem tudom, miért – a médani estékhez kötődik. Megjegyzés: az ezernyolcszázhetvenes évek végén egy kis montmartre-i kocsmában minden csütörtökön délben hat fiatal író – Huysmans, Céard, Hennique, Alexis, Mirbeau és Maupassant – találkozott, evett, ivott, hangoskodott, vitázott, majd ellátogatott Zola médani házába, ahol más különleges személyiségekkel is találkozhatott. Ezért nevezték médani találkozóknak. Az egyikükkel kapcsolatban – Maupassantról van szó – ismert, hogy tanítója Flaubert, nagyon szigorúan bánt vele, csak hétévi tanulás után engedte meg, hogy saját nevéen közölje *Gömböc* című írását. (Ami aztán nagy siker lett, elismertséget hozott alkotójának.)

Az ezerkilencszáznyolcvanhármas évtől kezdődően negyedévenként az érsekújvári kultúrház klubhelyiségében különös – irodalompartoló – fiatalok találkoztak. Ettek, ittak (ha hoztak), hangoskodtak, és vitatkoztak. Olykor, a szervezőknek köszönhetően ismert személyiségekkel találkozhattak, mint Turczel Lajos, Duba Gyula, Zalabai Zsigmond, Tózsér Árpád, Tóth László, Balla Kálmán, Simkó Tibor, Tóth Károly és sokan mások. Ezeken a találkozókon került sor a mentorokkal való érdemi beszélgetésekre is. Az egyik mentor volt Grendel Lajos.

Az analógia innentől kezdve picit sántítani fog, mivelhogy Grendel mentori munkája merőben különbözött a Flaubert-étől. Legalábbis az én esetemben. Nem tudom, hogy csinálta, de megvolt az a képessége, hogy akivel beszélt, az úgy érezze, fontos neki az illető. Ez így történt Újvárban, így történt a „titkos” találkozóinkon Barton, Rozsnyó mellett, a Pozsálló-hegyi kis menedékházban vagy éppen nálam, Királyhelmeceken. (A „titkos találkozók”-ra akkor volt szükség,

amikor az Iródia vezető tagjai tényleg szabadon, megfigyelők és lehallgatók nélkül akartak beszélgetni.)

Az oskolázás – Maupasannt-al ellentétben – nem tartott hét évig, mi iródiások a mentoraink „sárkányok” ellen vívott bösz harcának köszönhetően három-négy év múlva már saját zsenge kis füzetjeinket lobogtathattuk a kezünkben. Ezek voltak a Főnix füzetek. (Megj.: Sárkánynak nevezték a kiadó igazgatóját.)

Ide egy nagyon rövid idézet kívánczik Grendel *Tehetség és irodalom* című írásából: *„Az íróvá válásnak ebben a korai időszakában a tehetség felismerése és támogatása a legfontosabb.”* Pár gondolattal később: *„Tehetségük, kibontakozásuk további sorsa ugyanis a mi kezünkbe, az idősebb pályatársakéba van letéve. Mi csak egy dolgot követelhetünk meg tőlük, azt viszont hajthatatlanul: hogy amennyiben hézagos a műveltségük, pótolják a lemaradást minél előbb.”*

Eddig az „idézés”.

Mint említettem, nálam a Grendelről szóló történet az Iródiával kezdődött és azzal is fejeződött be. Az Iródia „kivégzése” (ezerkilencszáznolcvanhat szeptember három) után én Királyhelmeccen maradtam, távol a pozsonyi, dunaszerdahelyi eseményektől, kapcsolatom gyakorlatilag csak egykor élt írókra korlátozódott, ám ezeknek az egykor élt íróknak a személyét – akikkel azóta is végnélkülinek nevezhető párbeszédet folytatok – nagymértékben befolyásolták akkori, tehát iródiás ismerőseim: Hodossy Gyula, Farnbauer Gábor, Balla Kálmán, Karsay Katalin és mások olvasmányélményei és véleményei.

Mindezt csak azért teszem szóvá, mert a későbbiekben – az Iródia „hivatalból való” megszüntetése/felfüggesztése után – nem nagyon követtem az ottani eseményeket, nem tudom, volt ismerőseim életének és tevékenységének mások általi megítélése miként alakult, és őszintén szólva nem is tartottam fontosnak, hiszen én magam senkihez sem tartoztam. Egyszerűen „Volt Iródiás” minősítésű maradtam, s az akkori ismerőseimet továbbra is az Iródia prizmáján keresztül szemléltem és ítélt meg. Az említett prizma szórása lehet, ferdíti a sugarakat és kifakítja az akkori élmények élénk színeit, ám magán az eseményen nem változtat semmit. A médani esték és az Iródia találkozóik lényege, irodalmi hozama kétségbevonhatatlan eredményeket hozott, amelyeket nem halványít el semmilyen utólagos megítélés.

Visszatérve egykor élt íróársaimra, maradandó könyvélményeimet és írói fejlődésemet nagyban meghatározták azok az írások is, melyeket épp Grendel Lajos ajánlott a figyelmembe.

Író-olvasó találkozók alkalmával többször járt nálam Királyhelmeccen, jártunk iskolákban és falukon (Lajos nagyon sokat tett az irodalom népszerűsítéséért), nem egyszer nálam aludt, s napközben igyekezett „hézagos ismereteim felszámolásában” segíteni. A Fő utcán, a könyvesboltban, ahol a mindenki által ismert Juliska néni várta a látogatókat, gyakran megfordultunk. Amikor az első könyvért

nyúlt, azt hittem csupán érdeklődik, ám amikor a kezembe adta, rögtön megértettem: kötelező olvasmányaim száma rohamosan növekedni fog. Rjunoszuke Akutagava, José Donoso, Antonin Artaud... hosszú lett a névsor, de egy szót sem szóltam, mindet megvettem. Később, mikor végigolvastam őket, akkor éreztem rá, micsoda jó ember-, pontosabban íróismerővel találkoztam. „Tudta”, hogy mit „kell” olvasnom! Ráérezett arra, mire van szükségem. Új ajtókat, új kereszteződéseket nyitott meg, rám bízva, hogy melyik úton haladok tovább. Azt hiszem, ez a módszer nehezebb volt, mint Flaubert-é. Flaubert egy egérlabirintusban vezette Maupassant-t, Grendel óriási súlyt rakott a vállamra. A felelősség, az elvárásnak való megfelelés és a nagyon súlyos önkontroll terhét. Vajon mit szól majd hozzá, kérdeztem magamtól, mielőtt elküldtem neki egy-egy írásomat. Ha másra nem, akkor erre az alaposságra mindenképpen megtanított.

Ha már kialakítottam ezt a médani-iródiás zárt rendszert, akkor, kedves olvasóm, engedj meg még egy idézetet magától Maupassant-tól: *„Mert mindazt, amit az író ki akar fejezni, nagyon sokáig kell nézni, nagy figyelemmel, hogy olyasmit lássunk, amit még senki nem látott és nem mondott el.”* Igen, ez volt a grendeli „vára-koztatásnak” a lényege. Megtanulni látni, önmagamat ellenőrizni, újragondolni, újraolvasni mindazt, amit leírtam. Türelmesnek, kitartónak kell lenni. Nem halmozni kell az ismereteket és azonnal „kinyilatkozni”, hanem mérlegelni, értelmezni és átgondolni, mielőtt leírnánk.

Nyilvánvaló, hogy jönnek majd újabb csoportosulások, sőt, lehet, itt is vannak már, nos, nekik szívből kívánom, hogy legalább olyan mentoraik legyenek, mint a médaniaknak és az iródiásoknak voltak!

Szombathy Bálint munkája

Az örökítő

BORSOS JÓZSEF: Az özvegy

A feleség, miután
az ura elesett a harcban,
titokban még
hónapokig hordani fogja annak ingét,
mellényét,
hogy érezze,
felidézze
kedvese illatát.

A szomszéd szobában
a kereszten Jézus,
kétoldalt égő gyertyák,
akárcsak két lator.

Félelem nélkül gyávaság
meghalni.

*

FÉNYES ADOLF: Asztalos

Az asztaloslegény kártya-
adósságba
keveredett,

és fizetség helyett
odaadta egy szem lovát
a szerencsésnek.

A ló egyre soványabb lett,
új gazdája
nem etette
rendesen.

Már eladni sem lehetett,
annyira lefogyott,
esetleg a bőrét
a cigányoknak.

Az asztalosinas ekkor
elvitte az ősszel
gyűjtött szénát
az új tulajdonosnak,

s annyit mondott,
a lónak nagyobb
szüksége van rá,
mint neki.

*

BERÉNY RÓBERT: Olvasó nő

Mintha buborékban élne
a nő,
amikor krimi olvas,
a történetben
a gyilkos együttérez
az áldozataival,
a nő tudja, hogy ő kivétel lehetne,
neki anekdotákat mesélne
a megbocsátásról.

Őt feltámasztaná a kegyetlenség
a sorok között,
ahol buborékmentes
könnyben úszna.

*

FERENCZY KÁROLY: Vörös fal

A vörös falon túl,
a házban, a lakók
előadásra várnak,
a hófehér falon
csendéletek lógnak halottakkal.

Kintről olyan
a vörös fal,
akár a színház
függönye.

Előtte
egy magabiztos férfi
ül a karosszékben,
újságot olvas.

Nem a falat nézi,
inkább a lugast.
Az újságból értesül,
hogy az előadás feltámadás miatt
elmarad.

Szombathy Bálint munkája

Z. NÉMETH ISTVÁN

Pihátli úr

– Novellát Korkay-Bán Eszterről? – néz rám a portás csodálkozó szemekkel. – Maga valami zsaruféle? Azoknak már elmondtam mindent. Nem is egyszer.

Számítottam rá, hogy nem lesz könnyű dolgom vele.

– Író vagyok, nem nyomozó.

– Akkor írjon valami másról – mondja, és behúzza az üveget az orrom előtt. Hiába kopogok, aznap már nem nyitja ki. Nem úgy másnap, amikor van nálam egy üveg skót whisky. Akkor sem reagál azonnal, érezteti, hogy a portásfülke az ő birodalma, ott ő uralkodik, az alattvalók legyenek türelemmel.

Péntek van, délelőtt, a színház épülete csendes. Kinyitja az ajtót, kiveszi a kezemből az üveget, az asztalfiókba rejti. Éppen csak lehalkítja az apró tévékészüléket, az asztról a morzsákat a tenyerébe söpri. A székre mutat. Engedelmesen leülök. A helyiség nagyon kicsi. Érezni, hogy itt valaki nemrég szalonját és hagyományát reggelizett.

– Mire kíváncsi?

Bizalmatlanul méregetjük egymást.

– Úgy általában mindenre. Ha jól tudom, pontosan egy éve történt. Igen, február 13-a volt, amikor a színésznő eltűnt.

Bekapcsolom a diktafont. Ő komótosan leül, s mintha ott sem lennék, bámulja a tévét. Éppen a tegnapi meccset ismétlik.

– Három egyre kikapunk – szűri a szavakat a fogai között. – Ha Zsigró nem hagyja ki azt a tizenegyest... Vagy ha Bánát nem csúszik el a nedves fűvön...

Az asztal alól ásványvizes üveget vesz elő, behunyt szemmel iszik. Mögötte a függöny erősen szakadozott, a réseken át jól látni a gyülekező szürke hófelhőket.

– Mit mondjak? – csóválja a fejét, miközben gondosan kerüli a tekintetemet. – Az újságok már megírták, amit érdemes tudni az ügyről. A biztonsági kamerák szerint Korkay-Bán művésznő nem hagyta el aznap a színház épületét. A rendőrök vagy ezerszer átkutatták a helyiségeket, nem találtak semmit. Semmi gyanúsat.

Rövid hatásszünet után még hozzátézi:

– Megért ez magának egy üveg whiskyt?

Én persze alig bírom leplezni az örömet, hogy végre szóba állt velem. Már-már a győzelem kapujában érzem magam. Most nem szabad meghátrálnom.

– Pihátli úr! Rendszeres színházlátogató vagyok. Jó néhány művésszel barátságot kötöttem az idők során. A bemutatók után itt maradtam a büfében megünne-

pelni velük a sikert, a vastapsot. Volt úgy, hogy csak reggel jutottam haza. Mindig nagyot köszöntem önnek. Ne kezeljen úgy, mint egy idegent!

Pihátli úr apró, zöld szeme kifejezéstelenül bámul a semmibe. A bőre szürke és ráncos, pár szál ősz haját gondosan oldalra fésüli. Jobb keze kissé remeg, ahogy felteszi csontkeretes szemüvegét.

– Kérdezze akkor a színészpajtásait! Miért engem zaklat? Az épületen belül nem is szabad dohányozni.

– De hiszen nem gyújtottam rá.

– Én viszont most rá fogok.

Leccsapja a szemüveget az asztalra, türelmesen megvárja, amíg kilépek, kulcsra zárja a fülkét, majd csoszogni kezd a hátsó kijárat felé. Odakint olcsó cigarettát vesz elő a zsebéből, ügyetlenül gyújtja meg, mint akinek élni sincsen kedve.

– Azelőtt minden jobb volt. Bent is lehetett bagózni. Most meg, phhh...

Aztán úgy tesz, mintha ott se lennék. Talán valóban megfeledkezett rólam. Az ajtó sarkában hintázó pókot figyeli. Barátaim figyelmeztettek, hogy Pihátli úr bizalmát nehéz lesz elnyerni. A magának való bútordarab nem kedveli az idegeneket.

– Maga szerint hová tűnt a színésznő?

A hamu a kopott, barna pulóverére pottyan, észre sem veszi.

– Tudja fene. Az oldalsó ajtó zárva volt, az elülső szintén. Csak itt hátul távozhatott. De nem tette. A próba után még sokáig az öltözőben tett-vett. Csomósné látta, hogy Eszti valamit rakodik a szekrényébe. Ő beszélt vele utoljára. Elég ennyi?

– Nem, én szerettem volna, ha azokról a pletykákról is...

– Fölösleges – mondja, aztán meglepő fürgeséggel belép a kitámasztott ajtón. Mennék utána, de behúzza maga után, és az csak belülről nyitható. Nyomom a csengőt, mindhiába.

Vasárnap újra próbálkozom. Amikor meglátja, hogy egy karton cigaretta van a kezemben a legdrágább fajtából, nyomja a gombot, az ajtó nyílik. Leteszem elé a dobozt, rá sem hederít. A szokottnál is mogorvább.

– Ne kapcsolja be a diktafont, ha megkérhetem.

Megadón visszatuszkolom a zsebembe az apró masinát. Nagy meglepetésemre poharat vesz elő, a fiókból előkotorja az ajándékba kapott whiskyt, kinyitja, önt a drága italból, elém rakja. Ő maga nem iszik. Az ivóalkalmatosság kissé piszkos, még jó, hogy az alkohol fertőtleníti.

– Későn nősültem, voltam már vagy negyvenkettő. Elvált nőt vettem el, közös gyermekünk nem született. Janka tíz éve költözött át egy jobb világba, azóta az életem csak ennyi: ülök a fülkében, aztán otthon a szobában. Itt is megy a tévé, otthon is. Legalább húsz éve nincs benne semmi nézhető. Azelőtt legalább a hírek hírek voltak, nem pedig gyilkosságok krónikája, meg egy pár érdekes vetélkedőre is emlékszem. De mi van ma? Visszafelé fejlődik a világ.

Na, ennél a mondatnál legördítek egy korty whiskyt, mert a kezdeti magabiztosságom kezd elhalványulni. Nem azért jöttem, hogy Pihátli úr elmesélje nekem az életét. Még ha tele lenne izgalmas dolgokkal és váratlan fordulatokkal, bele-szőhetném valamelyik könyvembe, de így! Aztán hirtelen témát vált.

– Nem, nem mászott ki egyik ablakon sem. Nem is ugrott. És nem bújt el semmilyen rejtett, ismeretlen helyiségben. És valószínűleg nem bántotta őt senki. Általában kedvelték. Mielőtt megkérdeznék, nem láttam őt soha a színpadon. Amikor jött vagy éppen távozott, mindig volt hozzám egy kedves szava. Egyszer egy dedikált fényképet kaptam tőle, amit a naptár mellé támasztottam. Almási meglátta, és azon szórakozott, hogy Eszter ezek szerint az öreg portásokra bukik, a fiatal színészek hidegen hagyják.

– Emlékszem. Almásit nem sokkal ezután kirúgták.

– Igen, de nem emiatt.

Pihátli úr nehézkesen feláll, elcsoszog a mellékhelyiségek irányába. Amíg távol van, újra előveszem a diktafont, elindítom. Talán ha beteszem a szék alá, nem veszi észre, én pedig valamit rögzíthetek abból, amit mond. Csak itt ne felejtsem!

Kihörpintem a maradék italt, aztán az időjárás köti le a figyelmemet, szívet vidámítóan havazik. A portás nagy sokára érkezik. Ismét teletölti a poharamat. Olyan szigorúan néz, hogy nem merek ellenkezni, iszom.

– Már azt hittem, felszívódott maga is nyom nélkül – próbálom oldani a hangulatot.

– Ezzel a maga helyében én nem viccelnék – és hosszas telefonálgatásba kezd. A színházi öltözőket most újítják fel, fogalmam sincs, mi köze ehhez Pihátli úrnak, miért nem a frissen megválasztott igazgató intézi az ilyesmit. De várok. Kortyolom a méregerős italt, számolom az ablak előtt áttáncoló kövér hópelyheket.

Végre leteszi a telefont, és elnézést kér, mivel neki most azonnal rá kell gyűjtania. Felemelkedem a székből, de int, hogy maradjak nyugodtan. Elbotorkál, én meg leállítom a diktafont, és a zsebembe süllyesztem. Úgy látszik, ez a napom is pocsékba ment.

Amikor visszajön, percekig köhög, keresi a zsebkendőjét, fújja az orrát, figyelembe sem vesz. Ránéz az órájára, mintha valami sürgős dolga akadt volna.

– Én nem is marasztalom tovább – mondja. – Vagy valami fontosat kifelejtettünk? Vigye vissza ezt a karton cigarettát, én maradok a régi büdös bagónál, amit megszoktam.

– Jónás megsúgta, hogy maga többször is látta felbukkanni Esztert a színház épületében.

– Nem láttam! – csattan fel, rávág az asztalra, a pohár felborul, a drága ital egyenesen a cipőmre csepeg. Zsebkendőjével, amibe az előbb az orrát fújta, megpróbálja feltörölni.

– Hallottam hangokat, az igaz. Többször is. Mindig hajnal felé, amikor a színház üres volt. Először mintha egy női hang szólított volna. Nem különösebben érdekelt, valószínűleg elszunyókáltam egy pillanatra, és csak álmodtam az egészet. Másodszor már komolyan vettem a dolgot, végigjártam az alsó folyosókat. Azt hittem, valaki tréfálkozik velem. Még mielőtt megkérdezném, nem hiszek a szellemekben.

Újratölti a poharamat.

– Szóval nem igaz, hogy bármit láttam volna. Nem is szóltam róla senkinek, ám Erzsike, az egyik takarítónő egyszer hasonló furcsaságról számolt be. Eszter régi öltözőjében mosta az ablakot, amikor... De hát ezt biztosan tudja. Szamárság. Tényleg ebből akar novellát írni? Akkor jól erőltesse meg a fantáziáját, mert ez újsághírnek is kevés. Eszter szerintem régen a Kanári-szigeteken nyaral, mi meg raboljuk itt egymás idejét.

– Legalább hadd igyam meg, ha már kitöltötte – mondom békítőleg, és szándékosan csak aprót kortyolok. – A takarítónő úgy érezte, mintha más is lenne rajta kívül abban a helyiségben. Ezt pusztán képzelődésnek tartom. Mi más lenne? Érthető. Mindenkit megdöbbenett a művésznő eltűnése. Nem volt pénze a Kanári-szigetekre utazni, és gazdag udvarlója sem volt, aki megszőktette volna ebből a nagy közép-európai boldogságból.

Pihátli még egy poharat vesz elő, ám magának ásványvizet tölt. Egy hajtásra lenyeli, aztán megrázkódik, mintha tévedésből pálinka lett volna benne.

– Ha udvarlója nem is, rajongója volt éppen elég. Ezen nincs mit csodálkozni. Szép, fiatal, okos, sikeres színésznő. Természetesen a legválogatosabb fajtából.

Rám néz, zöld szeme most mintha kissé csillogna.

– Maga miket is ír?

– Regényeket, elbeszéléseket. Egyszer egy drámával is próbálkoztam. Színműíró pályázat volt a színház részéről. Egy történelmi traumát kellett feldolgozni. A zsűri megdicsérte, de soha nem adták elő.

Elismerően bólogat.

– Akkor maga nem akar ki. Ha mégis írna erről a rejtélyes esetről, a nevemet hagyja ki!

Bólogatok, hogy úgy lesz. Kortyolok egy aprót, hogy maradjon még bőven a pohárban, ne küldjön el időnek előtte. Biztosan többet tud az öreg, mint amennyit eddig elmesélt.

– Ha akarja, megmutatom a művésznő öltözőjét. Üresen áll. Ez egy ilyen furcsa dolog. Egy év telt el azóta. Még mindig várják vissza.

Nehézkesen lépked, kulcscsomó csörög a kezében, lassan ballagok utána. Az emeleten a jobb oldali folyosón vannak a női öltözők. A 211-es volt Eszteré. Pihátli úr hirtelen megáll, pulóverének ujjába törli verejtékező homlokát.

– Én nem megyek be. Itt a kulcs, nyissa ki!

Egy átlagos szoba. Pár szekrény, szék, asztal, sminkasztal, tükör, van egy pamlag is. És erős, bódító parfümillat. Leülök a tükörrel szemben, elképzelem, hogy valaki gyengéden megérinti a vállamat, és a fülembe súgja: „Jó vicc volt, ugye?”

De semmi ilyesmi nem történik, csak Pihátli úr zörög egyre türelmetlenebbül a folyosón a kulcsokkal. A szekrény üres, a fiókok szintén, a szekrény háta mögött vagy a szőnyeg alatt sincs elrejtve titkos napló vagy üzenet.

– Az a furcsa illat... – mondom, amikor már lefelé megyünk a lépcsőn.

– Már nem nagyon érzek olyasmit – mormolja a portás az orra alatt –, valószínűleg a dohányzás számlájára írható. Napi húsz szál. Maga szerint sok?

– Nem tudom. Sosem próbáltam.

– Emlékszem, Eszter művésznő egyszer nagyon jó kedvében volt. Minden apróságon nevetett. Azt mondta, a varázscigarettától. Miket nem gyártanak mostanság. Citromos sör, mentolos bagó, narancsos vodka. Piha!

Visszaérünk a portásfülkébe, Pihátli úr bekapcsolja a tévét, de nem ül le, idegesen topog, mintha arra várna, mikor hagyom végre egyedül. Nem zavartatom magam, leülök a székre, és a függöny repedésein át beszökő fénysugár felé tartom a whiskyt, mintha azt vizsgálnám, úszkál-e benne valami.

– Sámuel Laci ötvenedik születésnapja volt, sosem felejttem el. Még nekem is hoztak ki odabentről egy kis sült kolbászt, ecetes uborkát. A művész úrnak másnap született meg a harmadik fia. Mekkora buli volt itt, te jó isten! Józan emberrel nem nagyon lehetett találkozni. Három napig zengett a színház.

Végre leül, várakozón néz. A tévében a labdát kergetik. A tegnapi meccs ismétlése. A havazás megszűnt, kisüt a nap. Pihátli úr gondosan visszacsavarja az üveg tetejét.

– Ezt vigye vissza, nem élek ilyesmivel. Fiatalkoromban más volt a helyzet, nem emlékszem olyan bálra, ami ne verekedéssel ért volna véget. Most már csak arra várok, mikor mehetek Janka után. Vajon a másik világ is ilyen unalmas, mint ez?

Megint tölt magának az ásványvízből, ujjai dobolnak a cigarettás doboz tetején.

– Lassan itt az ebédidő, örülök, ha segíthetem. Az üveget pedig vágja zsebre, vigye haza, mert ha nem, a tartalmát kiöntöm a mosogatóba!

– Mondja, Pihátli úr, mi az, amit nem mer elmondani nekem?

Felhangosítja a tévét, jelezve, hogy számára véget ért a beszélgetés.

– Almási imádta a focit. Eszter csodálta Almásit. Csomós Jutka féltékeny volt mindkettőre.

Egy papírra odafirkantom a telefonszámom, aztán felhörpintem a maradék italt.

– Ha valami még eszébe jutna, kérem, hívjon fel! És köszönöm, hogy időt szakított rám.

Feláll, hogy kikísérjen.

– Biztos, hogy maga író? – kérdezi váratlanul. – Amikor a vécén voltam, utána néztem az interneten, és nem tud magáról a világháló. Igen, a magamfajta vénemberek is használják néha azokat a ketyeréket.

– Sosem állítottam, hogy híres lennék – mondom. – Minden jót!

– Maga hazudott nekem. Ugye, mégiscsak zсарu...

Azzal elkapja a kabátujjamat, a whiskysüveg majdnem kiesik a zsebemből. Nézek rá, mi ütött belé. Láthatja, hogy nem vagyunk egy súlycsoportban.

– Magának hagyta itt azt a borítékot Eszter?

– Tessék?

– Jól hallja! Az eltűnése előtti napon egy borítékot hagyott nálam a fürkében, és megkért, hogy adjam át annak, aki majd jelentkezik érte. Egy bajuszos, a bal füle mögött feltűnően ősz hajtinccsel rendelkező férfinak.

– Nem tudom, miről beszél.

A faliújságra mutat, rajta ügyetlenül odagombostűzött, régi bemutatók utáni fogadásokról készült fotók. Kedvesen mosolygó emberek koccintásra emelt pohárral. Ott vagyok én is, akkor még volt bajuszom. Korkay-Bán Eszter áll a jobbomon.

– Jó étvágyat az ebédhez! – mondom, és kitepem magam a szorításából. Lefutok a lépcsőn. A hátsó ajtó zárva. Pihátli úr lassan közeledik.

– Én át is adtam a borítékot. Az egyiket a kettő közül. Sajnos aznap egy másik is ott feküdt az asztalomon. Azt Almásinak kellett volna átadnom. Széplaki Emmi fotóit rejtette a Sztár leszek főpróbájáról.

– Na és? – kérdezem.

– Azt hiszem, véletlenül elcseréltem a borítékokat.

Már csak egy lépésre van tőlem. Oldalra pillantok, a kamera működik ugyan, de engem nem lát, takarásban vagyok. Pihátli úr megmarkolja a zsebemből kilógó whiskysüveg nyakát. Villámgyorsan a fejem fölé emeli, készen arra, hogy lesújtson.

– Mit akar maga a lányomtól? Gazember!

Aztán lassan visszaereszti, a földre dobja. Az hangosat koppan, de nem törik össze. Ebből is látszik, hogy egy whiskysüveg néha éppen elég kemény tud lenni ahhoz, hogy soha ne derüljön ki az igazság.

Házasság

Hommage à Gregory Corso

Meg
kéne házasodnom? – kérdezi Gregory.

Mondom neki, egyszer már voltam házas,
azt hittem, az a boldogság,
vasárnapi ebédek az anyóséknál,
húsleves páráll az asztalon,
de az apóslábszag ki-kibuggyan alóla,
közben és helyette erőltetjük a derűt,
apuka így, apuka úgy – amíg ki nem tör belőle a szörnyeteg
remek,

és ez a fasz lett a gyerekem nagyapja,
már el van kaparva.

*

Meg
kéne házasodnom? – kérdezi Gregory.

Mondom neki, egyszer már voltam házas,
úgy éreztem akkor, hogy ketten együtt új életet
rakunk össze és lesz hat gyermekünk,
vályogviskók helyett rendes házban lakunk,
együtt fürdünk és folyton csak baszunk,
és szarunk mindenkire, aki csak csúnyán néz,
helyette lassan belőle is kitört a szörnyeteg,

a kezdeti simogató lángolás helyett
emésztő tűz tombolt mindenütt,
tíz év menekülés után felnéztem az égre,

asztakurva!
nem pont napfogyatkozás van?

*

Na,
és a szerelem? – kérdezi Gregory.

Az nem volt, a képességem is elveszett, hogy az legyek,
mindig a valami helyett volt valami,
valami helyett csináltam valami mást,
valami helyett valami mást csináltam,
valóság helyett valami illúzió,
szeretet helyett vigasztalás,
gyakran mások helyett szomjajztam,
amúgy senki nem vett észre semmit,
úgy tűnt jó minden ahogy van –
pedig nagyon rossz volt minden, ahogy volt,

az árnyék elvonult –
– kijött elém a buszállomásra.

*

Mind ugyanazt csináljuk
éjszaka – mondja Gregory.

...persze én is kiakasztottam egy Rimbaud-képet,
Afrikába nem mentem azonban,
és nem fogok megházasodni sem,
most már nem valami helyett csinálom, amit csinállok,
hanem azzal, akit szeretek és viszonszeret,
ez voltaképp egyszerű, ha a csordák ezreiből és az antilopok
és gazellák millióiból kiszökken az az egyetlenegy,
aki majd veled él és az átkelésig kísér – nekem ez Afrika,

tudom, valószínűtlen
de ha akarod, valószínű is...

...tudod, Gregory,
Amerika Hercege? –

Bahmut és Bucsa

piros pipacsok felettük repülők
szállnak repülők

alvadó pipacsok piros napszállat
vér hull mindenütt

Bahmut és Bucsa mindenütt pipacsok
szállnak repülők

mindenütt vér hull némaságra vér hull
ürességre vér

ötéves kislány szemüregből vér hull
piros pipacsok

már nem sikolt a kislány arcán a vér
pernyére szárad

már nem kel a nap a pipacsok felett
feketére szárad

Alternáció¹

Rám néz a szemével,
belém bámul a szemével,
belém és nem érez semmit.

Nem a színpadon van,
szeretnék rászólni.

*Kezeljük felnőtt módra,
nem a színpadon vagy.*

Kezeljük felnőtt módra,
tegyünk úgy, mint akik
nem éreznek semmit.

*Nem a színpadon vagy,
bolondok, akik nem éreznek.*

Kezeljük felnőtt módra,
boldogok, akik nem éreznek.

¹ Alternáció: olyan kétváltozós logikai művelet, amelynek igazságértéke akkor és csak akkor hamis, ha mind a két tagja is hamis.

Jelenések

Babilon bukásának meghirdetése

(Jel 18,1–3)

Babilon
ágya
büdös volt
és szutykos,
göthös
galambok
trónoltak
rajta.
Az arra járók
poshadt
bort nyitottak,
romlott
verseket
suttogtak
hiába.

A királyok gyásza

(Jel 18,9–10)

És a hét király
és a tíz király
vágyainak
fészke
leégett,
az ott hagyott
ékszerek,
kihunyt
szemek és a test
betemetve.
Ó, királyok,
akik nagy mellein
a kéjnőnek
gondoskodón
ringhattatok,
borozva,
gondtalan.
Babilon, Babilon,
te gyötrőn édes,
nyafogták,
mosolyod
hiányoljuk,
testeden
pihennénk.
Ó, piszkos
kőrmöd,
ahogy
arcunkat
pirosra
karmolta.

Futóverseny

„Minálunk, ha teljes erődből rohansz, az épp csak arra elég, hogy egy helyben maradj.”

Jó ideje, hogy a rajtnál tolongunk már, a régi benzinkút tövében, negyven fokban. A hosszútávfutó versenyekben az a legutálatosabb, hogy egyszerre indul a korcsoport: harminc-negyven fiú is, az pedig lehetetlen, hogy mindenki odaférjen a vonalhoz. Ha kevesen vagyunk, se hidd, hogy jobb – összeeresztenek minden korosztályt és az eredmény ugyanaz. A lényeg, hogy már a sípszó előtt elkezdődik a verseny. Persze, minél hosszabb a táv, annál kevésbé számít, mennyire sikerül pozíciót fogni, esetleg kiugrani az elején, de aki nyerni akar, ritkán maradhat hátra. Elgáncsolják, belekapaszkodnak, visszarántják – véletlenül vagy direkt, teljesen mindegy.

Aki mindjárt a rajthoz álláskor előremegy, azt a sípszóig háromszor felfalja a tömeg. Ha állja a sarat, előbb-utóbb tele lesz kék-zöld folttal. Ha picsog a bírónak, az majd megkérdi: ki volt? A helyes válasz pedig az lenne, hogy mindenki, az egész rohadék futómassza, mert ilyen a természete, de ezt mégsem mondhatja senki. Ha valaki mégis megelégteli a helyzetet és visszarúg sarokkal a mögötte lévők sípcsontijára, vagy bordáik közé könyököl, elsőként lesz kizárva – hiába csinálja mindenki ugyanazt, csak az látszik, aki elől van.

A legokosabb, ha valahol a második vonal táján vetjük meg lábunkat, kitartunk, míg a bíró végre rászánja magát, és épp egy másodperccel előtte törünk utat. Ilyenkor már nincs idő panaszkodni, sem felháborodni. A tömeg visszafordíthatatlanul nekilődül, akit meg az utolsó pillanatban a grabancánál fogva hátrarántanak, maradhat toporzékolni, földhöz is verheti magát. Akkor sem hívják vissza a teljes mezőnyt, ha éppenséggel a szülőanyja indított. Egyenlően terített igazságtalan valóság, ahogy matektanárunk mondaná, na abból bőven jut mindenkinek.

A torkom újra csontszáraz, ha nem vigyázok, a nyelvem végérvényesen a szájpaplásomhoz tapad, pedig az előbb ittam. Sosem értettem, miért pont a lehető legnagyobb hőségben kell ezeket a versenyeket a nyakunkba varrni. Közben látom, ahogy a versenybíró segédjének beszélnek az adóvevőn: az ellenőrzőponton készen állnak az őrszemek, és az előző korcsoport befutási rendje is véglegesítve. Most már fújni fognak, mert nekik is csak huszonnégy óra, meg egy éjszaka a nap. Mégiscsak megpróbálok előbbre furakodni, legalább a másodvonalig.

Vigyázz, kész...

Túl sokat vár ez a debil bíró. Még mindig semmi. Startpisztoly, keze a magasban, de közben minket méreget, mintha nemcsak a tömeg létezne számára. Pat-

tanásig feszült idegek, jeges verejtéktől gyöngyöző homlokok-tarkók, pedig még semmi nem történt; mintha addig nem húzhatná meg a ravaszt, míg... Rossz érzésem támad, szakadni kezd rólam is a víz – legjobb lenne lebukni, elbújni, de akkor megtaposnának. Aztán valaki nem bírja tovább cérnával és kiugrik. Nem tréfálok, még az úrből is látszik. A bíró először csak bámulja a fiút, aztán rádörren, hátrazavarja. Az meg szitkozódik, hogy meglökték, meg hogy a kutya márciusát neki. Aztán eloldalog, könny szökik a szemébe, görcsbe rándul az oldala – legalább is így képzelem, nekem görcsbe rándulna. Nem áll be a sor végére.

Vigyázz, kész...

Kezdi újból a bíró, de már nem vár. Izzadt vállak, könyökök, koponyák és térddek, csak azt érzed, ami kemény. Taszigálnak, sodornak magukkal. Az első sorban senki sem annyira hülye, hogy rendesen nekiiramodjon, inkább kollektívan hátráltatnak mindenkit. A kevésbé okosak lélegzetvételük ritmusát felborítva hangosan szentségelnek – nem hallottak még a beszélgetési tempóról és arról sem, hogy itt arról szó sem lesz –, mintegy jogot formálva a méltatlanul agresszív előretöréshez. A szemfülesebbek mindjárt felzárkóznak mögéjük, diktálnak csak, amíg bírják szusszal.

Lassan felveszem az ütemet, két rövid orron be, aztán kettő szájon ki, lábak és a kezek összehangolva. Nem kéne más, csak minimálisan növelni a tempót, maradni az élbollyal. De akkor azt gondolom, hogy az elejét el lehet lazázni. Tudod, hogy megy: bőven lesz még idő felzárkózni.

A pályát piros-fehér szalaggal jelölték kétoldalt. Néhány szurkoló lézeng itt-ott, talán álcázott őrszemek is, egyébiránt a semmi közepén felesleges lenne álldogálni, nagyobb tömeg lesz majd az ellenőrzőpontoknál.

Közben sokan megelőznek. Ismerem őket és tudni vélem, hogy félúton ügyis ott lesznek majd kinyiffanva. Mégis. Ha akkor elindulok én is... De nem. Talán fékeztem is magam.

Amennyiben az idő létezik, múlik, minden energiát felemészt. Ez viszont csak utólag vált világossá: erőn alul teljesíteni mindig többbe kerül végső soron.

Az első ellenőrzőkapunál máris egy akadály. Képzeld oda egy felvizezett ugrálóvárat, amin átjutni kell, nem ugrálni! Felette párapu; csúszik, mint a jégpálya, cserébe legalább nem nyúzza le rólunk a bőrt, nem éget annyira a felhevült felület. Mire odaérünk, már az előttünk lévők cipőtalpának a mocskát is kellő mennyiségben tartalmazza a vizes oldat.

Az ellenőrzőpontnál összecsődült szurkolók nem figyelnek ránk. A hangjukat és a lelkesedésüket valószínűleg kiadták már rendesen, amikor az elsők átverekedték magukat az akadályon. Mereven bámulnak maguk elé, mintha ott sem lennének, mintha ott sem lennének. Van, aki biciklire pattan, vagy autóba ül, hogy még beérje az élbolyt a következő akadálynál. A távolból irritáló zene

szól, mulató, vagy ha nem is mulató, pontosan olyan emberiség ellen elkövetett bűncselekmény – mint a falunapokon.

A kisgyerekek még nem tudják, hogy ránk kár a figyelmüket pocskolni. Ott állnak színes lufikkal a kezükben és végtelen lelkesedéssel nézik, ahogy keresztül-bucskázunk az akadályon. Hason vagy háton csúsztatva – úgyis saras lesz a fehér trikó. Ha az élbollyal maradunk, csak vizes lenne, az megszárad, így meg... Kétoldalt az igazi ugrálóvárak is tömve – kicsivel odébb kompresszorok búgnak. A trambulinokban is, mintha veszélyesen sokan lennének. Aki tud szaltózni, rendszeren bemutatja – előre és hátra, olykor lerúgva a másik fejét –, aki nem, csak ugrál, és közben rettegetve várja, mikor jár le az a csekélyke idő, ami adatott, amiért a szülei megfizettek. Pedig, ha tehetné, naphosszat ugrálna.

A felfújt akadályon való átjutásnak nincs bevált módszere, a legjobb, ha nem is gondolkodsz rajta sokat. Semmi értelme az egésznek, azonkívül, hogy könnyen megtöri a ritmust. Ha addig nem szúrt a tüdő, majd az után.

Viszonylag egyszerűen túljutok az elsön. Az oldalamban bujkáló görcs legcsekélyebb jelére váltok a légzési technikán, pattanásig szívom levegővel a tüdőm, a másodperc töredékéig bent tartom, ez általában segít. Émelyítő iszapszag oldódik fel a forróságban, mintha a folyó felől lökdösné valami erőtlen fuvallat, de csak nyomokban. Hetek óta nem esett. Páran felzárkóznak, ránézésre nem azok, akik meg is előznek majd. Van egy ilyen képességem, szemre megmondom, hogy ki az, akit le bírok futni, vagy meg bírok verni. Ha kettő közül egyik klappol, gondolhatod: már rendben vagyunk. Az esetek többségében végül ki sem derül, de mindig elképzelem.

Álmomban is sokat menekülök. Bármilyen magasról leugrok olyankor és bárhová felmászok, de a létrákat, a falakat és a kerítéseket nem szeretem. Soha nem vagyok elég gyors, aki meg üldöz, mindig elkapja a lábam és leránt a mélybe – leránt, kicsúszik alólam a talaj, ő már ott sincs, én meg zuhanok a semmibe, aztán mintha magamhoz térnék, de nem tudok mozdulni. Ha veled még nem fordult elő ilyen, ne akard megtudni! Torokszakadtából üvöltök, anyának, apának vagy Annának, aki ott alszik alattam az emeletes ágyban, hogy rázzanak fel, mert zsibbad a karom, talán már meg sincs, nem mozdul, levált rólam. Nem viccelek! Nem bírok mozdulni, a torkomon sem jön ki hang, pedig ordítok, ahogy bírok. Végül felébredek, és alig kapok levegőt, úgy összeszorul a torkom. A nyelvem meg a szájpaddásomhoz ragad, de azt gondolom, elmúlik, csak percekkel később kiabálok vízért. És akkor már tényleg kiabálok.

Közben hallom – hátra tekintgetni nem szabad, de az idegen tempóhoz jó fülem van... Szóval hallom, hogy jobbról valaki előzne, és már látom is, ahogy elém vág. Egyelőre egy fejjel vezet. Induljon a hajtóvadászat! – ezt szoktam, ezt kellene most is mondanom, de megtörné ezt a kényelmes ritmust.

A második akadálynál már kezd összefolyni a terep a délibábok remegő hullámzásával: a pálya még előttem, de a többi... Mosódó villanások, metsző kontraszt. Vészjóslóan fújtatok, kilégzésnél gyakran lehunyom a szemem. Talán, ha az elején is megyek rendesen, alig volnék kimerültebb, mégis jóval előbbre lennék. Az adhatna erőt. Most meg már szinte becsületből futok.

Viharfelhők gyülekeznek, a szürkére szűrt fény leheletvékony porréteggé teplepszik mindenre. Szemhunyasnyi csend. Távolból kiabálás zaja hallatszik, talán a szurkolók. A szívem mintha a dobhártyámban dobogna, mindent eltompít. Meg a lélegzetvétel zaja, egyre karcosabb. Szakad rólam a víz. Biztatom magam, a fele már megvan, legalább öt kilométert lefutottam – egyszerre csüggeszt és ösztökél. Mindenesetre tíz kilométernél nem lehet hosszabb, másképp ilyen tempóval szinte senki nem érne célba.

Fújtatok, szúr az oldalam és ezen már semmilyen légzési technika nem segít. Közvetlen a lábam elé szegem a tekintetem, máshova túlságosan kimerítő lenne. Egyszeriben léptek zaja előlről. Felnézek, először azt hiszem, hogy baleset, segítségért siet a fiú. De nem szól semmit, elfut mellettem, vissza a rajt irányába. Szemben a viharfelhők, már dörög is; egy hidegzuhany éppen, hogy elkelve – villan át az agyamon.

Jön még egy, én meg az egyik főszabályt megszegve hátrkapom a fejem utána, aztán egy egész csapat. Derekas tempót diktálnak, arcukra merevített rémülettel; az utolsó pillanatban válnak szét előttem. Már azt hittem, ütközünk, elsodornak, de nem; rám sem hederítenek. Én meg a szabályt ismét megszegve újra hátrapillantok, aztán az egyik leszakadó telibe talál. Ne tudd meg: ha nincs szerencsés pozícióban a kezem, még a fejünk is összekoppan! Így is elsodrom, aztán átesek rajta. A port, amiből szentségelve feltápáskodok, mind az arcomba kavarja a feltámadó szél. A bal szemem dörzsölve rángatom meg félkézzel az idegen gallérját; alig tudom érthetően kérdőre vonni: mégis mi a frászért fut visszafelé mindenki? Ha nem bírja tovább, álljon félre és nyeljen sünt, érted, de ne öklelje már fel még azt is, aki haladna. A gyerek ijedten pislog, aztán a hevesen rázza a fejét. Na, mondom, ez sem ért magyarul, de aztán megszólal: nem lehet csak úgy kiállni, vagy előre vagy hátra.

Hát akkor meg, ha már úgylis futsz...? Ahhoz viszont nincs elég levegőm, hogy nevessek is rajta, de legalább a por nagyját kikönnyezem. Mert jön szembe – válaszolja, ha tovább futsz, idővel te is szembe találod magad vele. Akik visszafordultak, azt mondják, talán visszajutunk és elkerülhetjük...

Mi az ördög, kérdezném, de csak a szemem kérdezi, a szorításom meg tanácsalanságomban gyengül; éktelen robajjal dörren az ég, mire kitepi magát. Akkorát lök rajtunk a szél, hogy még egyszer elesik, aztán tovaiszokol. Én meg nézek utána – csak azért is lefutom ezt a távot, a vihar jó mentség lesz, aztán ha meg is betegszem, két hétig nem kell iskolába járni. Viszont ez az utolsó két hét a szünet előtti... épp, amit nem érdemes kihagyni.

Sokan fordulnak vissza, egy idő után a kerülgetésük merít ki, de azon is meglepődöm, mennyien voltak előttem. A tempót viszont minimalizálom, csak fussam végig, mielőtt kitör a vihar; aztán mehetünk haza.

A harmadik ellenőrzőpont környékén teljesen sivár a pálya, se előre, se hátra nem fut már senki. A széllekések hol segítenek, hol hátráltatnak; ha esne, legalább a port elverné, de nem. Egyelőre csak a lába lóg. Az akadályon viszonylag könnyen átbucskázom, de a párapuból nyakamba permetezett víz egyáltalán nem esik jól. A szurkolók meg mintegy vigyázban állnak, feszülten, nem figyelnek, pedig nagyon úgy tűnik, hogy az elmúlt öt percben én vagyok az egyedüli érdekesség.

Az irritáló zene is csak akkor hallatszik a távolból, amikor arról fúj a szél – előre láthatatlan adagokban annál is jobban megemészthetetlen a falunap, mint amúgy. A felnőttek mereven bámulnak. Igaz, nem rám, inkább maguk elé. A gyerekek csuklójához kötött lufikat meg lassan már úgy cibálja a szél... Jó, hogy nem emelkednek a magasba, mint valami helikopter. A közelgő égháború látszólag senkit nem zavar, az ugrálóvárak tömve, a trambulinokon veszélyesen sokan. Én meg futok tovább, hátha még a vihar előtti csend idején érek a finisbe.

Akkor kezdek ideges lenni, amikor a lépcsőhöz meg a toronyhoz érek – jobboldalt az egyik, a kijelölt út arra vezet, baloldalt a másik. Felüljáró az ártéri terület közepén, mint egy eltévedt völgyhíd, lift bezzeg nincsen – és nehogy azt hidd, hogy hülyülök! A torony csigalépcsőjén gyorsabban fent leszek, legalább tovább élvezhetem a kilátást, csak arcra ne vágódjak a befelé szűkülő fokokon.

Amint balra térek, az egyik őrszem kiabálni kezd. Nem arra van kijelölve a pálya! Volt egy ilyen érzésem, de elengedem a fülem mellett. Arra nem szabad futnod..., ordítja egy másik hang is, torkaszakadtából. Fordulj vissza, arra menj, amerre kijelöltük az utat! Odabent vízszintesen beszűkül, függőlegesen meg kitágul a tér, bár ezt csak utólag tapasztalom meg igazán. Az őrszemek rosszálló kiáltásai már csak tompán, mintha vízfüggönyön túlról jutnak el hozzám, aztán végképp elhalnak. A gyér fényben nehéz nem elbotlani, de a lépcsőfokok egyelőre szabályosak, csak a ritmust kell felvenni. Az elsőtől kezdve magamban számolok, eleinte még kettesével veszem. Négyszázon túl már elvesztem a fonalat, fel sem tűnik azonnal. Bár a lendületem teljesen elfogyott, tovább pörögnek a számok, átfordulnak a százasok, miközben nem tudok másra gondolni, csak hogy ég a vádlím. Talán az ezret is elhagyom, a csigalépcsőnek nincs vége. Egyre csak vezet felfelé, de a folyosó mintha szűkülne, már súrolja a vállam kétoldalt. Én meg teljesen elszédülök, forog körülöttem a világ – ne akard kipróbálni! Először oldalra dőlnék, de megtartanak a falak, aztán meg... Mindegy hova, csak ne hátra! – előre bukom. Kétrét görbülve már érzem, hogy a lépcső is velem együtt forog, sőt a földből kiszakadtan az egész torony. Valami elviselhetetlen. Ha nem hiszed, jelentkezz úrhajósnak, úgy hallottam, azokat tesztelik már az elején ilyen minden irányba forgó gépeken.

Odalent térek magamhoz a torony bejárata előtt a porban. Hevesen lüktet a fejem, a csontjaim helyén meg csak savval töltött ólom, de minden erőm összeszedve feltápászkodom. Mennyi idő telt el? Tart még a verseny? Pontosan ugyanaz a vihar előtti csend leng körül, mint korábban, amikor beléptem a toronyba. Akárhogy is, felesleges amperkodás lenne ilyen állapotban folytatni. Nekilódulok visszafelé, az első néhány lépésnél még kellemesnek tűnő hátszél egyre erősödik. Jó lenne visszaérni még a vihar előtt. Közben potyogni kezdenek a könnyeim – el nem hiszed, de én sem értem, miért. Talán csak a port mossák a szememből, amit a viharossá váló szél egyre belekavar. Elliheg mellettem néhány leszakadó futó, tehát még nincs teljesen vége, de számomra ennyi. A lábaim már maguktól visznek, a tüdőmben meg mintha vákuum keletkezne, mégis haladok a rajt felé. Közben egyre többször villámlik és dörög, a szél rohamai meg ide-oda lökdösnek.

Nem nézek se jobbra, se balra, a lábszáram úgy izzik, mintha térdig parázsban gázolnék. Az akadályhoz érve felfekszem rá, mint valami hordágyra, aztán oldalra hengeredve jutok át, kicsit elszédülök, bevillan a torony. A szemem sarkából azért látom, hogy visszavonulásomnak közönsége is lesz. Talán éppen erre vártak? Nem kell neked magyaráznom, milyen ez: úgy teszek, mintha nem törődnék velük. Alig jutok túl az akadályon, irdatlan svunggal az arcomba csapódik valami. Elsőre azt sem tudom, hogy a szél szárnyán érkezett-e a beazonosítatlan tárgy, vagy a szegélyen túlról vágta hozzám. Az orromhoz viszont odakapnom sem kell: vérzik. Elönt a keserűség, a vér meg a fejembe tódul, hogy aztán az orromon keresztül szépen elcsordogáljon.

Végül csak odanyúlok, aztán nézek csak körül, mi vágott fejbe. Másodpercekbe telik beazonosítani: egy próbababa kitekert karja, de már sodorja is tovább a szél. Akkor látom, hogy kétoldalt a közönség: mind ócska próbababák. Műhajjal, festett arccal, a végtelenbe dermedten; felnőttek és gyerekek, nők és férfiak. Sapkában, sálban, kabátban, lufi a csuklójukra csomózva. Az irritáló zenét megfutamítja a vihar, nem is falunap már ez, inkább valami elcseszett kirakat. A fergeteg eddig nem tapasztalt rohamra indul, a bábuk meg úgy dőlnek, mint a dominók; letört fejek, kicsavart végtagok repülnek keresztül-kasul a futópályán. Amelyik gyerek csuklójára elég lufit kötöztek, annak tőből tépi ki a karját a szélvihar, majd a magasba ragadja. Közben már dörög is, vagy csak a lufik durrognak – talán mindkettő. Az ugrálóvár lassan talajt veszve kifordul a helyéből, benne a műanyag testek hevesen összeverődve őrlik egymást. A trambulínokban benn tart mindenkit a védőháló, eszeveszettül forognak körbe – végül sosem tettem bele Anna Barbie-jait a turmixgépbe, de mindig is így képzeltem.

Egy múltábnak kell jól tarkón vágnia, hogy újra nekilóduljak. Közben tetőzik az égiháború, aztán egyik pillanatról a másikra enyhül. Futás helyett sokáig csak kocogok – nem tudom, te hogy vagy velem, de én még a szót is rühellem. Fuss, vagy ne fuss, de kocogni soha; ha mégis kocogsz, legalább mondd azt, hogy futsz!

A bábok elmaradtak mögöttem, jó ideje nincs közönség. Aztán a következő ellenőrzőpontnál megint. Levegőnek néznek és ez jól is van így, bár az egyik mintha köpne felém. A felhők szétszélednek, csak a nap marad; sütni kezd, ahogy bír. Eleinte jólesik, a vizes ruhám miatt majdnem vacogtam már.

Egyre több futót látok, akik végleg feladják, már a rajthoz sem tudnak visszaérni. Félig elmerülnek a sártengerben, ami lassan, de biztosan megköt majd a hőség miatt. Egyre sűrűsödnek, már azt sem tudom eldönteni, hogy előre vagy visszafelé menet hasaltak el végleg. Amikor már rendesen vigyáznom kell, hova lépjek, akkor járhatok félúton visszafelé. Eddig a lábam magától vitt, de most már érzem, hogy nem maradt több benne néhány lépésnél. Az utolsó szakaszon nemcsak a fekvőket kell kikerülnöm, hanem az őrjüngőket is. Teljes erőből ütik a levegőt, vagy inkább azt a valamit, amit maguk elé képzeltek. Tombolnak és dühöngnek, dörömbölnek teljes erőbedobással, a túloldalon meg nincs semmi. Hiába.

Már azt hiszem, meghalok, ha megállok, ha nem; de akkor még nem tartok ott, csak hiszem. Már messzebről látom, hogy az égnek szegezett tekintettel, rogyadozó lábbal összeverődtek néhányan. Odafent bámulnak valamit, a szemem sarkából odalesek én is, de semmi említésre méltót nem látok. Nem hiszem, hogy a kékségét nézték, azt sem tudja senki – lefogadom, hogy te sem –, hogy az égnek nincs saját színe. Mire odaérek és megállok mellettük, a szívem meg a tüdőm éppen azon van, hogy kiszabaduljon a bordáim közül. Ha nem kapaszkodok bele az egyik fiúba, talán menten össze is rogyok. Figyelmem elterelendő, inkább felnézek megint. Belégzés, kezek a magasba – még rézsút az agresszív napsugarakat is kitakarom, de most sem látok semmit odafent. Délibábot sem, pedig idelent már izzik a levegő a megcserepesedett sártenger felett. Akkor szólít meg az egyetlen, aki még előre néz, akibe kapaszkodok. Már korábban láttam, hogy más, mint a többi, de nem foglalkoztam vele, mert nem mozdult.

Ahogy találkozik a tekintetünk, kitalálja, mire gondolok. A tieid még odébb lesznek, de már ereszkednek, löki oda magyarázatul, mintha magától értetődő lenne, miről beszél, aztán a távolba mutat. Fél pillanatig meresztem csak a szemem a napsugarakat is ismételten kitakarva, de az áttetsző lobogáson túl semmi különös nincs a horizonton. Arra van persze a rajtvonal, ami már a cél is egyben; de van egy olyan érzésem, hogy nem arról beszél. Továbbra is értetlen tekintetem mintha észre sem venné, a másik irányba fordul, ahonnan jöttem és ahonnan valószínűleg ő is. Ott is, nézd, mutatja. Aztán felnevet. Hiszen azt csak én látom, ne haragudj, de ahogy elnézlek... Végül is mindegy, merre mész, előre vagy hátra, túl messzire már úgysem. Megint felnevet, ami aztán köhögési rohamban tetőzik. Mondja még, hogy pihen egy kicsit, aztán majd megindul lassacskán, már nincs hova sietni.

A továbbhaladás egyre nehezebb, a fűcsomókat keresem magam előtt, de gyakran szinte bokáig gázolok a megcserepesedett sárban. A cipőm talpát is elnehezíti, meg úgy csúszik, hogy majd a nyakam töröm. A lábszáram és a combom térd

feletti része addigra úgy elsavasodik, hogy ellenőrzés nélkül abban sem lehetek biztos, megvannak még. Marhaságnak fogod tartani, de nem lepődnek meg, ha letekintve csak elüszkösödött csonkokat látnék. A mostoha terep miatt szinte állandóan a lábam elé kell néznem, épp ezért, szinte az utolsó pillanatban veszem észre, mi történik körülöttem. Akkorra az egyik már kitakarja a napot. Máris érzem, hogy a legsötétebb viharfelhő sem idézhet elő ennyire éles átmenetet. Az iménti fényességben kezdtem megszokni, hogy szikrázik a szemem, most meg mintha elsötétülne a föld és az ég egyszerre.

Végtelen falak – mint a robusztus páncélajtók a sci-fikben – bukkannak elő a kéknek tetsző, amúgy seszínű égbolt mélyéből. Akkor mutatkozik meg igazán feneketlensége, elveszne benne minden óceán. Hosszú sorban ereszkednek, mint egy sereg dominó. Először azt hiszem, csak előttem, hogy csak a célba nem érhet senki vissza – hogy nem mehetünk már haza. Sarkon fordulok, és már majdnem leesik a kő a szívemről, de nem. Jóval messzebb, de ugyancsak látszanak, kilógnak már a felhők aljából. Ott is ereszkednek, szabad szemmel alig érzékelt, de nincs felőle kétség: egyre csak lefelé.

Nem tudom neked elmondani, hogyan fut végig a hideg a hátamon, hogyan önt el a forróság és bénít meg a kétségbeesés. A maradék erőm egyszeriben oda, mint amikor rácsapnak egy vaskos könyvet a sorait zavartalanul olvasgató légyre, úgy szakad rám a világ akkor két oldalról. Zokogva terülök el a sártengerben; minél mélyebbre fúrom az ujjaim és az arcom benne, annál inkább átjár az enyhet adó hűvös.

Mire feltápászkodom, vége a futóversenynek. Távolinak tűnik a startpisztoly dördülése, pedig csak ma reggel volt. A nap vörösen izzik a horizonton, felhő sehol, szélcsend. Kétoldalt a futópálya szegélyét jelölő piros-fehér szalagok, a közönség szétszéledt, már bábuk sem, pláne kíváncsi emberek. Előttem és mögöttem a felhők közül aláereszkedett áttörhetetlen falak. Már rég kiszáradt a torkom, a nyelvem a szájpadrólomhoz tapadt, de akkor érzem igazán.

A cél felé már nem nézek, a rajt irányába sandítanék vissza – a régi benzinkút tövébe, negyven fokba, ott vár valahol anya, apa és Anna is –, de tekintetem a falba ütközik. Közelebb lépek, vízért kiáltanék, de hang nem hagyja el a torkomat. Végtelenül sima a felülete, a napszállta leköszönő fényeit még éppen visszaveri. Magamat látom, a tagjaim megvannak, csak végképp elzsibbadtak. Azt is látom, ahogy parancsra várnak, mozdulnának még, de ha behunynám a szemem, azonnal eltűnnének. Még várok. Magam körül is megnézek mindent, amit visszatükröz a fal: a helyet, ahonnan már nem megyek tovább. A Nap utolsó sugara is eltűnik, a vöröslő remegés ottmarad a levegőben, de mire kimondom, annak is vége. Csak a seszínű ég marad. Aztán sötétség.

Halálom után

Az ábécé első betűjével
jelölt név, Pócsmegyer, ti-
zenhét október tizenkettő,
csütörtök, kenyér és bor

az asztalon, megtörtént
minden alkalom, halott a
szó, a hallgatás, elmúlik
majd a folytatás, tanul-

ható a némaság, gyümölcs
vagyok vagy pálmaág, hal-
kan mozdulnak monda-

tok, halott vagyok vagy
hallgatok, miként a csönd,
a félelem, a vágy közös.

*

Az ábécé második betűjével
jelölt név, Pócsmegyer, tizenhét
október tizenhárom, péntek,
rossz az, ami elgondolható, a

jóságra gondolok, mondja az
arcom a fénynek, látom a
szennyet a létben, nincs bi-
zonyosság, látszat van csak,

némi utánzat, angyalok ká-
romkodnak a jászol körül,
a vár közös, a bástya

nem, a tagadás állítását
tagadom, ködbe öltöztetett
hajnal a valóság illata.

*

Az ábécé harmadik betű-
jével jelölt név, Pócsmegyer,
tizenhét október tizennégy,
szombat, ködkapitányok

kúsznak a tájon, néma i-
gazság, vízkancellár küzd
a tavasszal, fegyvere fény-
kard, látod, a vers is

harc, ami úzi az álmot
az éber szemlélőnek a
szembogarából, pillanat,

írok, mondja a költő,
persze az asszony tudja
a sorsát, vár a valóság.

*

Az ábécé negyedik betűjével
jelölt név, Pócsmegyer, tizen-
hét október tizenöt, vásár-
nap, nem szeretem már én

irodalmát ennek a népnek,
másét sem, krikszkraksz
csak a sorsom, méla után-
zat, vár a valóság szent

mezejében némi igazság,
történelmi alázat igazgat,
szülj neki rendet, jeltelen

írás, talmi ajándék, fel
se sorolt bűn, angyali
játék, hópihe, porszem.

*

Ywan Kerépol tyúktojást
lopott. Az angyal szárnyai
őrzik még a villámcsapás
nyomát. Hajnalban létezem.

A kivégzőosztag előtt
harmat és verejték csorog
monoton homlokomon. Gond
foglalata szűk koponyám.

Halálom után egy árva
molnárlegény majd eltemet.
Zsebében hallgat a törvény.

A teremtetlen teremtés
szent lehetősége néma,
pettyes és vékony, mint a csönd.

*

A norvég lány, Pócsmegyer,
tizenhét október tizenöt,
vasárnap, nem tudott ma-
gyarul, a hidakat sze-

rette, ugyanaz a folyó,
ugyanaz a némaság, hol-
naptól kezdve a vers
sem nélkülözheti a tör-

téneteket, angolul beszélt
azzal a fiúval, aki egy
másik kontinensen pró-

bált segíteni a lelkiismeretén, mondta az irodalomtörténész később.

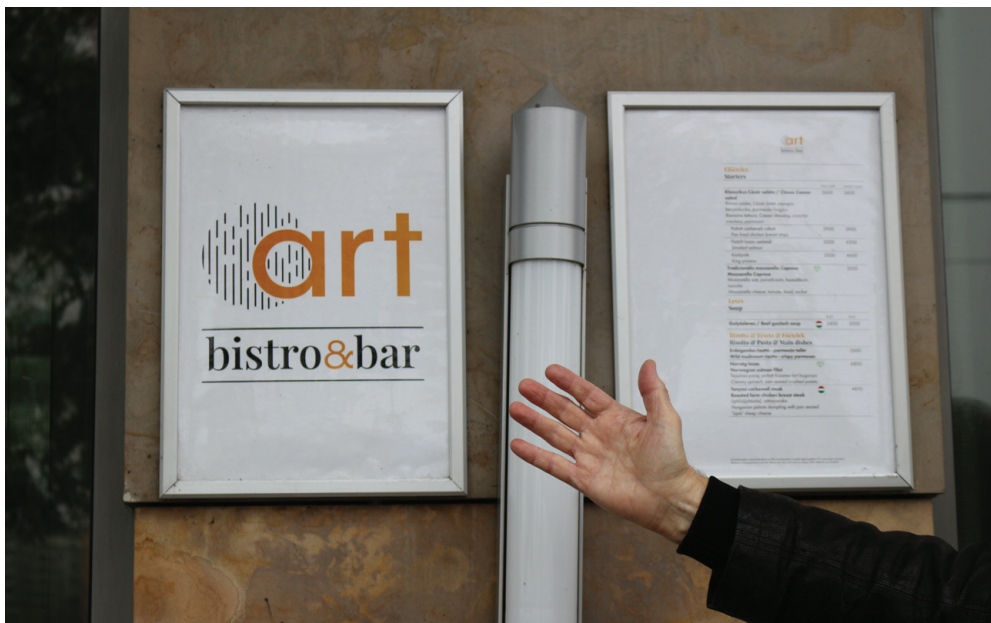
*

A következő évszak, Szigetmonostor, tizenhét október tizenkilenc, csütörtök, október neve magá-

ban hordja a végtelent, ahogy a csütörtök a vilámokat, egy másik nyelven az eső ugyanazt je-

lenti, mint a festett szivárvány vagy a hófehér galamb, ez az én sze-

retett csöndem, ezt hallgassátok, a valóság nem törli el a véletlent.

Szombathy Bálint munkája

Tolvaj

Csak sejti a félhomályban a kotyogót, míg kiöblíti a mosogató fölött. Mire a nap teljesen felkel, esni fog. Ébren sincs egészen, és már a tolvajra gondol.

Sokáig pattog a szikra, mire a gázon meggyúl a kékes láng. A szürkesség ablakkeretbe zárja az időt. Kibámul. Értékes perceket ad oda ingyen, mint verssorokat. A lemondás megkönnyebbülés, mondta egyszer az anyja. Vagy az apja, már nem is tudja. A múlt nem bélyegez meg, csak a görcsös ragaszkodás, hogy pontosan emlékezzünk mindenre. Belekortyol a kávéba. Még nem mosott fogat, az alvás íze összekeveredik a koffeinnel. Fogalma sincs, kinek juthatott először eszébe az a rohadt sor.

A telefonja az egyetlen fényes pont a konyhában. Megvilágítja az arcát, miközben sokadszorra elolvassa a szerkesztő levelét. Inkább töröljék azt a részt, nem kell a botrány. Leteszi az üres bögrét. Gyorsan megmosakszik, de nem törölközik meg rendesen, borostája nedves marad. Mire megjelent a vers, majdnem el tudta felejtetni, amiről szólt. Most meg plágiummal vádolják.

A barátnő becsoszog a konyhába, kiönti a kotyogóból a maradék kávét. Lopva a kijelzőre pillant. „Még mindig ezen töröd a fejed?” kérdezi játszott lazasággal. „Miért nem húzod ki? Nem ér annyit.” Talán igaza van. Ő viszont már csak azért is ragaszkodik a verssorhoz. Közös múltból nem lehet lopni. Nem ő a tolvaj, hanem a másik, aki nem akar osztozni egy emléken. Amire a barátnő olyan féltékeny.

Felhívja a szerkesztőt. *Magamtól jutott eszembe, nem húzom ki csak úgy. Nem is beszéltünk hónapok óta, nyilván véletlenül jutott eszünkbe ugyanaz a mondat. Mindkettőnknek ugyanolyan joga van hozzá.* A barátnő is rég megitta a kávét, de nem mozdul. *Szinte már el is felejtettem, miről szólt.* A tolvaj, a másik, ő, ő miért nem ezt teszi? *Miért harcol? Miért nem lehet ezt elengedni?* Belerúg egy székbe, durván súrolja a hideg konyhakövet. A barátnő hálóingben, mezítláb áll az ablak előtt. A lefolyó esőcseppek mögött olyan, mint egy elmosódott fénykép. Kezében szorongatja az üres bögrét. *Valóban, miért nem lehet elengedni?*, kérdezi a szerkesztő. Nem tud válaszolni. Leteszi a telefont, és az ablakhoz megy. A barátnő a saját kijelzőjét nézi. A tolvaj versét olvassa. Irigylem a gyengéket, mert meg sem próbálnak parancsolni maguknak. *Szép vers,* mondja hátrapillantva a válla fölött. *Mi történik, ha nem töröld ki ezt a sort? Megvádolhat plágiummal. Pedig tényleg nem loptam el. Ki tehet róla,*

*A szerző a *Kortárs Hangan* 2023-as irodalmi pályázat egyik díjasa.

hogy... szerinted mégis mit kéne csinálnom? Dühösen széttárja a karját. *Nekem mindegy.* A barátnő zsebre teszi a telefonját, és elmegy megkeresni a papucsát. Egy darabig néz utána, aztán csak szó nélkül elmossa a kávésbögréket. Eláll az eső.

Végül az egész versét kitörölteti. A szerkesztő megkönnyebbül. A dráma lefolyik a mosogatólével. Mégis haragszik a tolvajra. Elvette tőle a közös múltat, s így csak még nehezebb cipelni. A kimondatlan dolgokra emlékszik legjobban az ember, ezt biztos, hogy az anyja mondta.

A sor eltűnik a verssel együtt, a barátnő mégsem bír maradni. Este összepakolja a holmiját, és elmegy. Minden közös tárgyukat ott hagyja a lakásban, fényképet, díszpárnát, cuccokat. Csak a kutyogót viszi magával.

Rövid

Miniszoknyája alá hatol a februári levegő. Csak a fejéből ne fújja ki a gint, mert akkor hiába volt a hirtelen elhatározás. Szövetkabátja alá rejtí a remegést, magassarkúja fagyosan kopog a járdán. Még sosem csinált ilyet.

Gyorsan kiosztották a tomboladíjakat. Alig múlt el éjjel egy. Ki megy már haza ilyen hamar, mikor báli szezon van. Az éjjelnek addig kell tartania, míg el nem törli a reggelt. Aki délben ébred, eltűnik a vasárnapja, és csak a szombatban él. Az út mintha egy örökkévalóságig tartana. Számolja, hány embernek hazudott arról, hova megy. Sokadszorra ellenőrzi az SMS-t a telefonjában, a lakás nyitva kell, hogy várja.

A szülők a bálban maradtak, épp lassúztak a 67-es útra, mikor ők a bárba indultak. Három feles gyors egymásutánban. Tonicra nincs pénz, de ginre mindig van. Ha baj lesz, másnap helyrerakja a nagyanyja húslevese. Megáll a lakás előtt. Bevesz egy rágót, hogy elnyomja az alkohol ízét. Felidézi a cipője kopogását, a csendben mintha sokkal élesebben hallaná. A kilincset bámulja. Vár, de minek? Amit megbánhat az ember, azt gyorsan kell csinálni. A nagyanyjánál megállt a falióra, és sosem javíttatja meg. Zsírcseppekben méri az időt, meg a kilincs bámulásában. Végre belép, az ajtó tényleg nem volt bezárva. Fogalma sincs, hogy kell levetkőzni mások előtt, de meg akarja tanulni, mielőtt túl késő. A mobilját az előszobában hagyja, az órát nem ellenőrzi. Nem látja, hogy kerül le róla a vékony szilonharisnya, csak saját magát a gőzölgő húsleves felett, ahogy majd visszaemlékszik erre a pillanatra. Érintések húzzák meg az éjszaka körvonalait. Nem tudja kivenni a fejéből a nyertes tombolaszámokat. A bálnak már biztos vége, a szülők hazamentek, ő pedig a bárban iszogat a barátaival. Az érintéseknél jobban esik a tudat, hogy történik valami, mielőtt megáll a falióra. A szövetkabát felveszi a

szoba hőmérsékletét, a két test összeolvad a paplannal. Élni nem tudunk, csak emlékezni rá, hogy valamikor tudtunk.

A főút közepén sétál hazafelé. Dülöngél, pedig teljesen józan. A lábai sokkal hosszabbak, szoknyája sokkal rövidebb, ahogy a közvilágítás fényében árnyéka a betonra vetül. A bugyijára folyt nedvesség összesűrűsödik a hidegben. Nem tudja, csak érzi, legalább kilencven évig fog élni, mint a nagyanyja. El akar kanyarodni a bár felé, hátha még ott találja a barátait. Végül mégsem teszi. Hisz ő már túl fáradtnak érezte magát a három feles után, és korán hazament. Rég az ágyában fekszik.

Az utcájuk felé kanyarodik. A főút lassan elfogy. Elsétál a hirdetések mellett. Még mindig kint áll a három gyászjelentés az egyetemistákról, akiket a múlt héten gázolt el egy részeg sofőr.

Szombathy Bálint munkája

TEMESI FERENC

Norvégia, kihúzva

(részlet egy forgatókönyvből)

40. NORVÉGIA, BERGENI REPÜLŐTÉR (2012) Belső / Nappal

Ilona és Márk ketten a négyülékes sorban, Márk sakkozik a telefonján a hozzá hasonló sakkdilettánsokkal a világból.

MÁRK

Vízszintes lift, mondta McLuhan a repziról.

ILONA

Ki az a McLuhan?

MÁRK

Szökött irodalmár, aki Keatsból szakdolgozott. A médiaelmélet megalapozója. A világfalu, a Gutenberg galaxis és hasonló semmiségek kitalálója. Szerinte mindegy, hogy most sakkozom a telefonomon, vagy Camustól *A pestist* olvasom.

Maga az eszköz az üzenet.

ILONA

Aha. A fiam vár a reptéren.

A kapitány angolul mondja be, hogy mindjárt leszállnak Bergenben.

Külső: Márk és Ilona a gépből átlép a folyosóra.

41. NORVÉGIA, BRYGGEN (2012) Külső / Nappal

Ilona és Márk kéz a kézben Bryggenben sétálnak, az egykor zárt Hanza város maradékában. Süt a nap.

ILONA

Látod, itt nem bámulnak meg, mint Pesten.

MÁRK

Itt sokáig élnek az emberek. Nem ritkaság hetvenesek közt a szerelem.

A kétemeletes, meredek tetőzetű kereskedőházak sora pirosban, norvégvörösben, sárgában, fehérben, okkerben. Vagy tizenöt ház. Be is mennek.

MÁRK

A Hanza város német kereskedőinek cölibátusban kellett élniük.

ILONA

Te két lábon járó bédekker: én ezt nem is tudtam.

MÁRK

Igaz, hogy itt egy évben 213 napot esik az eső?

ILONA

Nem igaz. Háromszázat.

42. NORVÉGIA, BERGEN, FJORD (2012) Külső / Nappal

A fjord partján sétálnak vissza. Ilona minden vitorlás hajótípust ismer. Visszafogottabbá lett gesztusaival magyaráz. A nagy hajókról szava sincs. Amúgy se hallunk semmit. Ők és a tenger. Az északi. Ki-kicsap a partra.

43. NORVÉGIA, BERGEN, CAFÉ (2012) Külső / Nappal

Elmennek Ilona kedvenc kis caféjába. Márk akkor jön rá, hogy „ő most itt meg van mutatva”. Kinn ülnek le a girbe-gurba, meredek utcán, a kis macskaköveken billegő székekre.

44. NORVÉGIA, BERGEN, PIAC (2012) Külső / Nappal

Ilona a piacra viszi Márkot. A szeme sarkából elégedetten nyugtázza, hogy a férfit meghódította a város. Márk minden új helyen a piacot és a temetőt keresi fel. Míg Ilona elmegy halat venni az estebédhez, „itt egészségesen eszünk!”, Márk magára ránt egy sült kolbászt sült krumplival. Egy kínai fiú eszik mellette.

KÍNAI (25)

Would you be so kind to take a photo of me?

MÁRK

Sü dö. (Kínaiul igen.)

(csinál egy képet a kínai telójával, visszaadja)

KÍNAI

Xie-xie. (Kínaiul köszönöm.)

MÁRK

You're very welcome.

Ebéd után jólesik egy cigi a piac szélén. Egy kökényszemű lány, aki kicsit fenn hordja az orrát, a hajszíne olyan, mint az egyik szőkére festett kereskedőházé, a hajában hússzínű virág.

NORVÉG LÁNY (30)

Could you give me a light?

Márk tüzet ad neki az öngyújtójából.

NORVÉG LÁNY

(Mintha kérne még valamit, de mégsem).

Tusen takk.

45. NORVÉGIA, BERGEN, ULRIKEN HEGY (2012) Külső / Nappal

Felmennek Ionával az Ulriken hegyre felvonóval. A nagy kékben zöld, abban fehér, piros.

MÁRK

Te azt mondtad, hogy a világ végén laksz. Egy kikötő, az mindig a világ közepe.

ILONA

Főleg viharban. A holnapi estebéd bergeni halászlével kezdődik.

MÁRK

A barátnőid holnapra várod?

ILONA

Igen. Nálunk az ebéd ötkor van.

De ha ma fennmaradunk, láthatod, hogy tizenegyig fenn van a nap.

(Márk átöleli)

Utána egy óra múlva napfelkelte.

46. NORVÉGIA, BERGEN, ILONA GARÁZSA (2012) Külső-Belső / Este

Ilona beáll a Volvójával az otthoni garázsba. A környező házak színesek, de Ionáé fehér.

MÁRK

A tied téglaház, a környékbéliek nem.

ILONA
Nem tudod, milyen dohos némelyik. De kívülről jó rájuk nézni.
MÁRK
Akár egy norvég nőre.

Bemennek.

47. NORVÉGIA, BERGEN, ILONA HÁZA (2012) Belső / Este

Nézik a tévét: Oslóban a királytól a kisgyerekekig virágszőnyeget terítenek a Breivik által leölt mártírok emlékére. Márk átöleli, babusgatja Ilonát.

48. NORVÉGIA, BERGEN, ILONA HÁZA (2012) Belső / Este

Öt óra van, de már égnek a lámpák Ilona házában. A földszinti ebédlőben is. Márk lejátszik egy John Lennon-számot.(Nobody Told Me)

ILONA *(a konyhából)*
Tedd föl inkább a Cseh Tamást, hadd ájuljanak el.
MÁRK
Jól van. Kiket vársz?
ILONA
A magyar barátnőimet. Lea HR főnök, Marietta főkönyvelő, Myra...
MÁRK
Gyógyvíz!
ILONA
Pszichológus. És Nadine, keramikusművész. Nem ért rá mindenki.

Ott állnak a vagy tízfős ebédlőasztal előtt, Ilona szeme veszélyesen csillog.

MÁRK
És én leszek a főfogás?
ILONA
Meg akartak ismerni. Ideje már.

Négy gyors bevágás: Az ajtóban, határozott kézfogás, férfias, magas, vörös nő.

LEA (68)
Nádai Lea vagyok.

Barna nő, az asztalnál, mosolyogva.

MYRA (69)
Dr. Sóskúti Myra.

Marietta is barna, szerény mosollyal.

MARIETTA (70)
Marietta.

A negyedik mélyen Márk szemébe néz, ő is művész ugye, és szőke.

NADINE (70)
Kézdy Nadine.

Ilona és Márk a két asztalfőn ülnek, a barátnők az asztal két oldalán. Márk az aperitifnél felemeli a poharát, tonik van benne gin nélkül.

MÁRK
Hölgyeim!
ILONA
Nem tudott mindenki... De ti jó, hogy itt vagytok.
Tegeződjetek Márkkal.
Négyszer kettő szervusz.

Márk balhéből Ilonával is pertut iszik. A háttérből Cseh Tamás énekel a CD-n, „Tíz év múlva”. A nők izegnek-mozognak a széken.

MÁRK
Amikor eljátszotta nekem Tamás, akkor mondtam:
emlékszel a TEN YEARS AFTER-re?
Brit bluesbanda volt a hetvenes évekből.
Ezért lett ennek a számnak angol címe.

Ilona feláll, kikapcsolja a CD-lejátszót.

MÁRK

Ti mikor hagytátok ott a szochazát?

A NŐK

69, 70, 75, 77

LEA (*Márknak*)

Kifogtad a nyarat igazándiból.

MÁRK

Úgy volt, hogy később jövünk.

De ez a Breivik, ez a tömeggyilkos, fölborította a terveinket.

Csend.

ILONA

Hagyjuk ezt az estebéd előtt.

Kimegy, behozza nagy porcelán lábasban a bergeni halászlét. Mindenki szed a kikericsárga halléból.

ILONA

Márk kedvence.

MÁRK

Tényleg jó, de odahaza megégetnének ezért a halászléért boszorkányság miatt.

Jó étvágyat mindenkinek.

A kanalak evezőcsapásai.

NADINE

Milyen halakból van?

ILONA

Lazac, aztán keményebb, fehér húsú tőkehal...

NADINE

Laposhal?

ILONA

Na és ördöghal.

MÁRK

És mitől ilyen szép sárga?

ILONA

Paszternák, petrezselyemgyökér, sárgahagyma is van benne.

MYRA
Még répa is.
ILONA

Megsúgom, hogy tojássárgája is van benne.

Jön a második fogás. Pisztráng mindenféle zöldségekkel, halat hallal norvég módra. Utána torta. Majd a kávé. Mindenki iszik, csak Márk nem. Ő kimegy füstölni.

ILONA
Levittem napi 3-4-re a dohányzását. Nála nem lehet egyből. Büszke, hogy csak 0,1 százalék a nikotintartalma a női cigarettájának.

MYRA
Mintha nem lenne mindegy. A papír! De maga az égő dohány a karcinogén.
Pipa, szivar, cigaretta – mindegy.

MARIETTA
De no café, azt látom.

Márk visszajön kintről, a torkát köszörüli, leül a konyhától távolabbi asztalfőn.

MÁRK
Honnan valók vagytok?

LEA
Mind dunántúliak vagyunk. Csak Helene alföldi.

MÁRK
Még inkább budai, de hagyjuk.

Lea előveszi a táskájából a csilivili telefonját. Bekapcsolja a videóvevőt, csinál egy körsvenket, aztán Ilonát veszi. Márk felfigyel rá. Lea kikapcsolja a telót, de kéz közelbe teszi. KÖRSVENK a résztvevőkről, a telefonon át látjuk.

MÁRK
Emlékeztek még a „Mindent tudni akarok” szovjet rajzfilmsorozatra?
A tévéből.

A nők rázzák a fejüket.

Nem baj. Én akkor is olyan vagyok. Ti tudjátok, mi a szakmám. És a tiétek? Mivel leplezitek létetek értelmetlenségét? Vicc volt!

LEA
Vezető HR-es vagyok igazándiból.

MÁRK

A szochazában, mielőtt a status el nem vesztette a quot, személyzeti osztálynak hívták. Élet-halál ura volt. Fontos állás itt is, az biztos. (*ránéz Myrára*)

MYRA

Pszichológus.

MÁRK

Juj. Félek. Myra, te mindenkin átlátsz. (*Myra nevet.*)

MARIETTA

Marietta vagyok és, hogy mondják, főkönyvelő.

NADINE

Keramikusművész.

A nők márkás Chardonnayt isznak, ami illik a halhoz.

MÁRK

Én megértem, hogy otthagytátok a szovjeti édent. A szochazát. Ami csak ország volt, ha volt, haza nem. A Magyar Szépkistársaságot. És vittétek itt valamire.

Mind. Egyet kérdezek: hogy bírjátok, hogy fele életetek sötétben bujkáló ellenforradalmárokként kell leélni?

LEA

Hogy mi?!

MÁRK

A norvégszürkét kérdem. Azt, hogy fél évig tél van.

Reggel mentek, este jöttök – sötét.

MYRA

Meg lehet szokni. Bár van, aki depressziós lesz tőle.

MÁRK

Mi özvegyek vagyunk Ilonával. És ti?

MARIETTA

Én is, de már régóta.

MYRA ÉS NADINE

Elvált. Én is.

LEA (*dacosan*)

Szingli vagyok. (*Ilonára néz*)

MÁRK

Amikor beírtam a keresőbe Ilona nevét, kiírta, hogy mennyit adózott tavaly.

Nálatok aztán van adó rendszeren.

MARIETTA

A személyi jövedelemadó 38 és 55% között. De nálunk nem lopják el. A gyerek javára alapokba fektetik. Semmi se olyan rossz, mint ahogyan hangzik.

ILONA

Beírtam Sigurd nevét, és így tudtam meg, mennyit keres.

A nők nevetnek, isznak.

MARIETTA

Az olajból élünk, még ha a halászat, hogy mondják, nemzetgazdasági ágazat.

NADINE

Húsz évre elég olaj van még. *(csábítóan néz Márkra)*

MYRA

Most találtak Stavanger mellett a tengerben egy újabb húsz évre elegendő olajmezőt.

MÁRK

És mit csináltok ennyi pénzzel?

LEA

Segélyezzük a kevésbé sikereseket, a lemaradottakat, nemre és bőrszínre való, izé, tekintet nélkül.

MÁRK

Gyönyörűen felmondjátok a protestáns munkaetikát. És élitek.

LEA

A magyarok is tanulhatnának tőlünk. Mondjuk szorgalmat.

MÁRK

Miért, ti nem vagytok magyarok?!... És Isten? Ő miért maradt ki?

MYRA

Megvagyunk nélküle. De aki hívó, azt tiszteljük.

NADINE

(igézőn néz Márkra)

Én református vagyok.

MÁRK

Én katolikus. *(tölt magának a tonikból)* A tömeggyilkos Breivik biztos vallástalan volt, bár keresztes lovagnak próbálja beállítani magát.

Mély csönd.

De hát köztetek nőtt föl! A ti iskoláitokba, egyesületeikbe járt.

MYRA

Paranoiás pszichopata mindenütt akad.

MÁRK

De nem mindenütt öl meg 77 javarészt tizenéves fiatal.

ILONA

Láttad, milyen gyászba borult itt minden. Jobban összetartunk, mint eddig.

MÁRK

A migránsok is gyászolnak?

Döbbent csönd.

LEA

Mi is bevándorlók vagyunk.

MÁRK

„Hosszú távon mindegyik kontinens (sárga, fekete, barna) a vén Európára borul. Száz év és többmilliárdnyi ember. Éhesek és nem félnek a haláltól. Mi már nem tudunk se meghalni, se ölni. Igét kellene hirdetni, de Európa nem hisz semmiben sem.”

LEA

Ezt te írtad?

MÁRK

Sajnos nem. Albert Camus, és már régen.

ILONA

Hát akkor hallgassunk tőled valamit, jó? A Bartókból.

A nők bólogatnak. Mindenki feláll, és átmennek a szalonba. Márk előveszi a kéziratot. (Megköszörüli a torkát.) Lea fölveszi az olvasást telefontal. Azt látjuk.

A nők fészkelődnek, van aki iszik a poharából, Nadine Márkot bámulja kihívóan, Lea Ilonát. Ahogy Ilonára néz a vörös nő, még a tekintete is megváltozik. Mintha egy reflektort kapcsolna be.

MÁRK

Javában énekeltek egy nénét, ami a legnehezebb, mert fölöttébb szemérmesek. Egyszer csak belép egy ember, olyan hivatalos forma, már a kalapja állásáról, a mentéje szabásáról, a szájából kiáradó szagról meg a borizű, pálinka marta hangjáról meg tudtam mondani előre. És azt mondja:

Gyűjjék az úr velem.

Oszt hová?

Hát a dutyiba!

És ugyan miért?, mondtam évődve.

Mert az úr bolondíti a népet, vénasszonyokat énekeltet.

Énekeltetek én vénembereket is.

Akkor még inkább velem kell gyünnie.

De hát én folklorista vagyok.

Ejsze, az az izé, az a klór – az tilos szer minálunk. Gyűjjék, ne kelljék a csend-
örökkel vitetni.

Az ajtó előtt tényleg két csendőr állt, feltűzött szuronnal.

És most itt ülök a nyárádremetei kóterban. Feltúrták a kis kézitáskámat, megmustrálták a váltófehérneműmet, hogy van-e váltógatyám; a toalett szereket, melyeket fölöttébb gyanúsnak találtak, a borotvát kivéve; aztán megegzaminálták a csizmahúzó, de legfőképp a viaszkosvászon kötésű kottafüzetben a hangokat. Összenéztek: hátha titkosírás ez. Istenem, ha egy Libánfalváról jött oláh kémét foghattak volna! A fonográfhoz babonából nem nyúltak. Még kibújik belőle az ördög. Vártam, míg a bíró elszívja a pipáját. Csak akkor zörgettem a fogda ajtaján. Mi kéne?

Szabadulás, mondtam neki. Itt van a kultuszminiszter levele, amelyben a munkám legmesszebb menő támogatására hívja fel a hatóságokat.

Milyen izé, kulimász? Hogy mi?

Miniszter. Azt csak tudja, hogy ki az.

Tudom hát. Én ne tudnám!

Hát akkor engedjen ki kend. Nemes zuhafői Bartók Béla vagyok. A csak úrfikoromban használt nemesi előnevem megtette a hatását. Hiába: engem már így kereszteltek.

Máris. Parancsoljon a nagyságos úr.

Méltóságos. Akadémiai tanár vagyok.

Épp akkor ért oda a felmentő sereg: Kodály és Emma.

És mondja a méltóságos úr, ugyan mért csorgott a Kovács Csabáéknál a falról is a víz?, kérdezte a bíró.

Annak csak egy titka van: fázott a kemence, én meg vagy harminc ember énekét vettem föl délután, oszt belehelték a hidegben a szobát.

Ennyi elég is. Bartókot játszani kell. És ki tudná ezt jobban közölnünk, mint Ilon.
Például a *Medvetáncot*, jó?

Ilona nem kéreti magát, felnyitja a hangversenyzongorát, és már játssza is. Amikor befejezi, pördül egyet a zongoraszéken.

ILONA

Jöhet a pezsgő?

Taps. Ilona kimegy a konyhába a pezsgőért.

MYRA

Tudsz új pesti vicceket?

MÁRK

Megy egy férfi az utcán Oslóban. Odamegy egy másikhoz. Meg szeretném köszönni, hogy befogadtatok a családommal. De hát én albán vagyok, mondja a megszólított. A következővel is így jár, aki koszovóinak mondja magát. A harmadikhoz már óvatosan lép oda. Neki is elrebeci a háláját angolul. Én magyar vagyok, mondja a másik. Te is, baszd meg?, mondja magyarul a pasi. De hát hol vannak a norvégok? Alighanem dolgoznak, feleli a másik magyar.

Kínos csönd.

LEA

A magyarokról a vörösiszap katasztrófa jutott most eszembe. Mikor is volt? Talán tízben. Azért is emberek voltak felelősek. Breivik a mi vörösiszapunk.

MÁRK

Mikor voltatok Magyarországon – otthont nem merek mondani – legutóbb?

LEA

Agyarország – én már nem emlékszem.

MARIETTA

Öt éve.

MYRA

Tíz.

NADINE

Tavalyelőtt.

Ilona libben be, egy francia pezsgővel, poharakkal. Márk kinyitja az üveget. Mindenkinek tölt, magát kivéve.

LEA

Remeg a kezed, de azért töltesz, ez szép, ó, konzervatív.

MÁRK

Nekem a konzervatív a túlélő szinonimája. Egy ember, aki borúlátó a jövőt, optimista a múltat illetően. Churchill szerint, aki 30 éves kor alatt nem liberális, annak nincs szíve, viszont aki 30 fölött nem konzervatív, annak nincs esze. Föl kéne ismerni, hogy az szolgálja a legjobban a pártját, aki a hazáját szolgálja. Mi, Ilonával...

ILONA

Ne beszélj a nevemben.

LEA (*elismerően néz Ilonára*)

Skál! (*ejtsd szkól*)

Koccintanak, isznak. Észre sem veszik, hogy Márk még tonikot sem iszik velük. Az ital megoldja a nyelvüket, szinte egyszerre beszélnek, Márk szédülni kezd tőle.

MÁRK

Bocs. Egy pillanatra.

Feláll, felmegy a ház harmadik szintjére, ahol a cucca van. Nyugtatót vesz elő, bekapja, leönti vízzel. Bevesz egy altatót is. Maga elé mormolja:

Ha az önhittség fertőzne, az ágygal együtt égetnék el őket a járványkórházban.

Ledől az ágyra. Dúdolja

Ennek a szép vörös nőnek halálos a fingja...

Felül, keresi a fülhallgatót, ott van az éjjeliszekrényen. Bedugja a fülébe a hallgatót. Márk fülében Lennontól az „Isolation” szól, ledől, aztán elalszik. Egyenletesen szuszog. Odalentről öthangú nevetés csap föl, de Márk már nem hallja.

Szombathy Bálint munkája

Budapest
(Budapeste)

A Budai Vár tetejéről
bámulom a város fényeit:
hegyek a távolban.
Az éjszakában minden csendes,
a távolban pezseg az élet, forr,
mint valami gigantikus szív.
Visszhangoznak a lépéseid,
a lépéseim mellett,
a millenniumi kövezeten, ahogy
Eugene de Saovoie szobrához sétálunk,
aztán pedig Mária Terézia
palotáját nézegetjük.
Minden annyira csendes
az éjszakában, megérint
minket valami szépség,
ahogy a magányos
hegedűművész a lépcső
tetején állva muzsikál nekünk,
s hópelyhek szállingóznak körülötte.

Az éjszakában minden csendes
a távolban pezseg az élet, forr,
mint valami gigantikus szív.
ott lent, a városban.

A fény mögött

(Por detrás da luz)

Merülj a magány lassúdad virágába,
hívd elő azt a verset,
amelyik zsinórmértékkel épül,
szóról szóra, pontosan,
és hagyd, hadd menjen a maga útján.

Meg kell tanulnod lélegezni.
Hallgasd tehát a szél hangját,
nyisd ki az ajtót, engedd be a madarak énekét,
a fák igazán eleven termése
az egyszerű anyagból készült költemény.

És el kell tüntetni a mestert,
aki a vésőjével a szövegen
dolgozik,
figyelmezz csupán a múlt hangjára,
meg a tiszta jelenre,
ami átragyog a versen.

Gesztusok

(Gestos)

Egy napon elindulunk. Mindannyian,
noha a távozásnak vannak variációi,
néhányan szárnyra kapunk, míg mások
fűcsomókra, gyomokra zuhannak,
arcukkal sárba tapadtan.

Azok, akik felemelkedni vágyakoznak,
s a csillagokat szeretnék megölelni, hasznos,
ha tudják, hogy a magasba nézni épp
bálványimádás nélkül célszerű.
A jéghideg hegyeken mindig elég a hely,

s csupán az idő mutatja a hó útját nekünk,
néhányan eltévednek majd,
másoknak minden út tévelygés csupán.

Végül csakis a por marad,
s egy határozott kéz,
valamint a teljes sötétség.

Balaton *(Balaton)*

Petőcz Andrásnak

Tekintetünk végtelen lesz, miként a tó,
s a reggel visszhangja
minket köszönt.

Céltalanul sétálunk,
mindenfelé a gyerekkorod helyszíneit
mutogatod nekem.
szentséges helyszíneket,
ők lesznek az emlékezeted táplálékai.

Végtelen ablak a tó,
megpihen rajt' a szemed,
és a vers is megszületik,
a víz irizáló fénysugarában,
megnyíló égbolt alatt,
amelyen áthatol a zene,
ami a sorokba költözik,
villámok és
képek által:
emígyen faragod anyanyelvedet.

A Holokauszt emlékműve (*Memorial do holocausto*)

Miképpen írhatnék verset
még ha megkérsz rá, akkor is,
arról a pillanatról, amikor
hegedű visszhangzik a csendben
felidézve a rémületet.
És hirtelen eszembe jut
Celan verséből a hegedű játéka:
Auschwitz havában, a szulamit
hamura és a zuhanó testek
puffanására gondolok.

Gyönyörű hó esik
a reggeli csendben
a rabbi éneke visszhangzik
az emlékmű előtt.
Zakhor ideje ez, bárhova
fordulsz elkísér a történelem,
elkísérnek a halottak,
akik bennünk vannak,
s a hangok is,
reád tekintenek a múltból,
megváltást kérve tőled.

Szállingózik a hó
a reggeli csendben,
és te írod a verset.

Radnóti Miklós

(Miklós Radnóti)

*„Ó, költő, tisztán élj te most,
mint a széljárta havasok
lakói és oly büntelen,
mint jámbor, régi képeken
pöttömnyi gyermek Jézusok.
S oly keményen is, mint a sok
sebtől vérző, nagy farkasok.”*

(Radnóti Miklós: Járkálj csak, halálraitélt)

Félelem és az éjszaka
szorításában jártad az utad,
amiről 1936-ban már látomásos
költeményt írtál.
Tiszta és bölcs költő, aki
voltál, éjjel-nappali gyaloglásod,
900 kilométer vezetett téged
célodig, ami mindennek a vége.

Meneteltél és verset írtál, s a zsebedben
a verseid arra vártak, hogy megtalálják
őket az örökkévalóságnak.

Radnóti Miklós, 35 éves zsidó költő,
meggyilkolt valami náci, amikor
már jární sem tudtál a hosszú és
erőltetett menetben, s a testedet
tömegsírba dobták.

Megborzongok, olvasva téged,
fájdalom és tehetetlenség közepett,
a legkevesebb, hogy emlékeztetek
mindenkit a versre, és mindarra,
ahogyan valaki megírta a sorsát.

Bölcs voltál, költő és tiszta.

Visszatérés a felhők csendjéhez (*Retorno ao silêncio das nuvens*)

Walter Benjaminnak

Visszatérés a felhők csendjéhez,
átkelés a mezítelen farönkökön,
a vonat zaklatott előre haladása,
megfigyelve az ólomszürke eget:
érezlek a szívemben, ott vagy a gondolataimban,
s tudom, árnyékok nem hagy el engem soha többé.

Mindentől szívesen menekülünk,
minden a csontokig hatol,
le akarunk látni az idők lényegéig,
igazi nomádok vagyunk,
bámulva az eget, az ég jelzéseit,
az éjszakai csillagokban
az égi rovásírást,
megpillantva az isteneket, sétálva
a szélben, az esti fényességben,
keressük, miként a koldusok,
keressük a tekintetünkkel
azt az elveszített csodát, amit eladtak nekünk,
a fényt, az ígéretet, a szabadságot,
de mindössze a csupasz kezünk az, amit felfedezünk
a magány tiltakozásában,
és letérdelünk ott,
ahol látható a pecsét és a kézirat,
a titok, a hiányzó test titka.

Előttem vagy tehát, tükrök nélkül,
őrzöd a pillantásomat, visszafordíthatatlan és baráti társként,
határozott és csodálatos társként,

megváltás nélkül.

Petőcz András fordításai

Ubertino Carrara *Columbus* című eposza és a neolatin eposzmodell

1970-ben Győrben jutottam – meglehetősen bombasztikus körülmények között – Ubertino Carrara *Columbus* című eposzához, annak is az Augsburgban 1730-ban megjelentetett kiadásához.¹ Maga az eposz egyelőre nem különösebben érdekelt, annál inkább a kötetben található, szintén Carrarától származó másik két mű. Az egyik egy *Genethliacon*, azaz születést, vagy születésnapot üdvözlő alkalmi költemény, amelyet a szerző először Károly Piusz bíboros, Ausztria protektorának jelenlétében adott elő a Collegium Romanum nagytermében, majd pedig ki is nyomtatta. József főherceg, a későbbi I. József osztrák császár, illetve magyar király születését köszönti benne. A másik pedig nemcsak részben, hanem teljesen magyar vonatkozású: ez egy *epinicium*, azaz győzelmet ünneplő költemény; Carrara ebben Savoyai Eugén világraszóló zentai győzelmét ünnepli, amikor is a zseniális hadvezér döntően megverte a törököt és az ütközetben majdnem ottveszett a szultán is, a nagyvezír elesett, és az oszmán hadsereg legnagyobb része pedig megsemmisült.

Vagyis a dicsőített dinasztia, illetve személy, illetve nemzet olyan konfliktus középpontjába kerül, amely nem áll magában, hanem összefüggésben van a megváltó Isten világtervével. Így tehát Isten tervei – amelyeket akadályoz a Sátán aknamunkája – veszélybe kerülnek az alvilág által felbiztatott pogány török terjeszkedésétől, a megoldást a kiválasztott nemzet – ez esetben a magyar –, illetve a kiválasztott hős, ez esetben a Hunyadiak helytállása és rettenthetetlen vitézsége rejti magában, csakis ők menthetik meg a fenyegetett kereszténységet. Ezzel pedig elhárítják az akadályt a világterv érvényesülése előtt, Isten felkent bajnokaként végleg visszaverik a pokol rohamát.

¹ Részletesebben lásd: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: *Kolumbusz tojásgránátja*, Kortárs 56/2 (2012), 38–39. – 1992 őszén Carrara szülőhelyén, a Lazio tartományban található Sora városában, az ott működő Centro Studi Sorani "Vincenzo Patriarca" a jezsuita költő születésének 350. évfordulójára nagy konferenciát rendezett. Olasz, német és amerikai előadók mellett engem is meghívtak, mert épp nagykövet voltam Rómában, másrészt rejtelmes módon tudtak arról, hogy én olvastam Carrara műveit. Olasz előadásom később megjelent Szegeden, mert a tervezett konferenciakötetből nem lett semmi. (*L'epopea „Columbus” di Ubertino Carrara e il modello d' epopea neolatina*, In: *Celebrating Comparativism, Papers offered for György M. Vajda and István Fried*, ed. by Katalin KÜRTÖSI and József PÁL, Szeged, 415–426. Ezt az olasz szöveget rövidítettem most a magyar nyelvű megjelentetés kedvéért.)

Ami a humanizmus korában kidolgozott poétika és retorika alapján konstruált, tehát mintegy feltámasztott és korszerűsített latin hősi eposz műfaját illeti, a magyar eposz megteremtőjének, Zrínyi Miklósnak – jórészt máig megmaradt és Zágrábban őrzött könyvtára tanúbizonysága szerint – rendelkezésére állottak epikus érdeklődésének kielégítésére nem csupán az ókori görög és latin klasszikusok, és nem csak Tasso és Marino, valamint követőinek művei, hanem azok a XV. század végi, XVI. századi latin epikusok is, akik közé tartozik maga Cortesi, illetve Girolamo Vida. Ezért az utóbbi időben e sorok szerzője megpróbálta hangsúlyozni az összefüggést Zrínyi műve és ezek között a latin eposzok között is.²

Mindenesetre ennek az összefüggésnek a felismerése magyarázatot ad arra, hogy a magyarországi latin epika részben már Zrínyit is megelőzve, részben Zrínyit követve olyan hatalmas virágzásnak indult, és hogy szinte az egész XVIII. század folyamán élő műfaj maradt. Művelői legnagyobb részt jezsuiták voltak, akik azonban tudatosan beépítették mintáik közé a humanista eposzmodellt is, és ösztönzőleg hatottak piarista költőtársaik szintén latin nyelvi működésre is. Ez a latin eposzirodalom a maga súlyával és – immár a XVIII. század végén – poétikai és esztétikai eszmélkedéseivel prolongálta a magyar irodalmi tudat értékrendjében az eposznak, mint legmagasabb rendű és egy-egy teljes értékű műfaji struktúrával bíró irodalom számára mindenképpen kötelezően megvalósítandó műfajnak a jelentőségét. Ez magyarázza, hogy amikor a XIX. század elején Csokonai Vitéz Mihály elkezdte írni a maga – sajnos töredékben maradt – eposzát a honfoglalás fejedelméről, Árpádról, akkor műfaji mintáért visszanyúlt ehhez a latin nyelvű jezsuita eposzhoz is. Az ő kísérletét azután 1823-ban teljesítette ki a magyar romantika legnagyobb alakja, Vörösmarty Mihály a *Zalán futása* című hőskölteményben. Ez viszont a maga részéről hatalmas kihívást jelentett a költőtódok számára is, egészen a század hetvenes éveig. Elmondhatjuk tehát, hogy egy sajátos időeltolódással állunk szemben: a reneszánsz irodalomelmélet által dogmává emelt arisztotelészi megállapítást az eposz felsőbbrendűségéről a sajátos magyar megkésettség és a latin–magyar kétnyelvűség miatt nemzeti klasszikusaink kötelezőnek érezték még a múlt században is.

Érthető tehát, miért van nagy jelentősége minden olyan poétikai vagy történeti kihívásnak, amely ezt a többszáz éves műfajelméleti kihívást újra meg újra aktualizálta, és új célok felé irányította. Van olyan mű, amely meg is előzi az arisztotelészi *Poétika* első kiadását, és így természetesen a hozzá kapcsolódó kommentárokat és recepteket is: ez Janus Pannonius műve, a Marcellus tiszteletére írt *panegyricus* volt.³ Újabb fordulópontot jelent a XVI. század végén és a XVII. szá-

² Vö. Hunok és jezsuiták: *Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből (Második, javított és bővített kiadás)*, Budapest, Nap Kiadó, 2018, 275(6).

³ Erről lásd leginkább: JANKOVITS LÁSZLÓ: *Accessus ad Janum, A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében (Humanizmus és Reformáció 27)*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002.

zad elején működött, Rudolf és II. Mátyás császárok udvarában koszorús költői és udvari történetírói címet viselő, szakolcai származású Berger Illés.⁴ Ő a nagy európai vallásháborút elkészítő szellemi légkörben egyrészt megírta epikus formában a Habsburg-ház genealógiáját; ebben még a régi, claudianusi *panegyricus* modelljét követi.⁵ Másrészt azonban – a magyar címerben található apostoli kettős kereszt motívumához kapcsolódva – írt egy eposzt a Szent Kereszt felmagasztalásáról, mégpedig a magyar nemzet megtérésének történetéhez kapcsolódva. Ő az, aki megteremtette ezzel a művével a pogány magyarság – keresztény magyarság ellentétet, amely páros később a jezsuita költőiskolában olyan alapvetővé vált. Ha ehhez harmadik ösztönzéseként hozzávesszük Zrínyi Miklós magyar nyelvű művét, akkor természetesen fel kell tennünk a kérdést, hogy miképpen hatott ennek a műfajnak a fejlődéstörténetére a török végső kiűzése Magyarországról?!

Buda felszabadítása óriási szenzáció volt Európa-szerte, Madridtól Bécsig és Londontól Szicíliaig alkalmi színjátékok és látványos operák köszöntötték, nem is beszélve a töméntelen alkalmi költeményről. Csak éppen a magyar nyelvű irodalomban nincsen szinte semmi nyoma. Csak éppen a magyar nyelvű irodalomban nincsen szinte semmi nyoma, legfeljebb Lukácsy Sándor idézi a XVII. századvég legnagyobb jezsuita hitszónokának, Landovits Istvánnak egy monumentális prédikációját, amely ezt a világraszóló eseményt ünnepli.⁶ Ahallgatás oka I. Lipót császár és magyar király politikája volt. Ő meghódított tartományként kezelte a felszabadított Magyarországot, és ezért természetesen nagyon nehéz lett volna a sajátosan magyar történelem fordulópontjaként vagy kiteljesedéseként ünnepelni a német birodalom berendezkedését Magyarországon. Az elviselhetetlen szenvedésekkel járó új rendszerre II. Rákóczi Ferenc nemzeti szabadságharca volt a válasz; ennek leverése, 1711 után a jezsuiták felújították ugyan epikus történeti költészetüket, ám ez az első két évtizedben olyan koncepciót tükrözött, amely idegen volt a pogány magyarság – keresztény magyarság oly sok ideig termékenynek bizonyult ellentététől, mint költeményszervező elvtől.

Varju Zsigmond vagy az osztrák, de Nagyszombatban tanító Petrus Schetz művei azt sugallták, hogy nem a magyar nép, illetve az őt történelme során irányító nemzeti dinasztia vagy dinasztiák képezik az epikus dicsőítés legitimációs alapját, hanem csupán a magyar föld, amely mesés aranykori gazdagságával egészen addig illegitim kézen volt, amíg meg nem érkezett a minden szempontból kifogástalannak tekinthető Habsburg-ház. Ezt a koncepciót fordítja ellenkezőjére 1728-ban Répszeli László jezsuita költő és matematikus, aki nagyszabású eposzt írt Vergilius modorában a pogány Attiláról, akit – természetesen a kor történeti

⁴ Vö. SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, *Berger Illés eposza a Szent Keresztről és a magyar történelem*, In: *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére, Festschrift zu Ehren von Csaba Csapodi, Tanulmányok*, Szerk. ROZSONDAI Marianne, Argumentum Kiadó, Budapest, 291–299.

⁵ Vö. HAJDÚ PÉTER: *Claudius Claudianus eposzai (Apollo Könyvtár 23.)*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.

⁶ Vö. LUKÁCSY SÁNDOR: *A tűz cselekedetei*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000.

felfogásának megfelelően – a magyarok első királyának tekint. Erre következtek azután olyan költemények, amelyek egyenesen vezetnek az immár nemzeti nyelvű romantika XIX. századi alkotásaihoz.

A hiányzó láncszemet éppen Carrara két említett műve adja, amelyet tudniillik I. Ferenc születéséről, illetve Savoyai Eugénről írt. Tekintve a jezsuita rend nemzetek fölöttiségét és azt, hogy irodalmi minták követésénél mindig előnyben részesítették rendtársaik műveit, érthető, hogy a magyar jezsuiták örömmel fogadták és átvették az ezekben található újításokat, illetve történetfilozófiai beállításokat. Idézzük csak azokat a sorokat, amelyek Carrara *genethliacon*jában megjósolják az újszülött trónörökösnek jövő dicsőségét: az itt felsorolt szörnyű háborúk és dicsőséges győzelmek között első helyen szerepel Magyarország, amely „nem akarja viselni a rá vetett pányvát”.

*„Mox vbi lacteola vocem distinguere lingua
Incipiet, primis speciosa vocabula labris,
Et Nilum, & Gangem, tumidamque Boristenis oram
Trux Infans proferre volet; bella, horrida bella
Mirari, patrios, & balbutire triumphos.
Fræna recusantem Vngariam, dominumque coactam
Ferre iugum, Danis Regem, Regemque Polonis
Repositum; graviore sono sed Turcica dicet
Bella, cadaveribus cum tardior iret Arabo,
Nec reperiret iter, quâ sese evolveret Istro.“*

azaz magyarul így tolmácsolhatjuk a jósnő szavait:

„Majd mikor még anyatejes nyelvecskéjével kezdi megtanulni a hangok kiejtését, ezen ádáz csecsemő ajkáról először ezen szavakat akarja kiejteni: Nílus és Gangesz, és a Dnyeper habzó torkolata; és a háborúkat, a szörnyű háborúkat akarja csodálni, göcögő ajakkal felsorolni atyja diadalait. Magyarországot, amely le akarta vetni a jármot, és amelyet ura arra kényszerített, hogy viselje az igát. Azután azt, hogy ő jelölt ki királyt a dánoknak és a lengyeleknek is; ám már érettebb szavakkal a török háborúkat fogja emlegetni, és azt, hogy a Rába lassabban görgetve hullámain nem találta útját, mely irányban folyjon bele a Dunába, hiszen az arab holttestekkel volt tele.”⁷

Még világosabban kiderül ez a koncepció, amely különbséget tesz a dinasztia és az ország között, a Savoyai Eugén zentai győzelmére írott *epiniciumból*.⁸ Itt már nem csupán Magyarország földje szerepel, amely természetesen könyörögve vár-

⁷ UBERTINO CARRARA, *Augustae proli Archiduci Austriae genethliacon. In Aula Maxima Collegii Romani dictum*, Romae, 1678, 17.

⁸ Vö. TÓTH SÁNDOR MÁTÉ, Ubertino Carrara hőskölteménye Savoyai Jenőről és a zentai csatáról, *Magyarságkutató Intézet*, 2020. szeptember 11. – elérhető: <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/ubertino-carrara-savoyai-jenozentai-csata>

ja a felszabadítást, hanem egy magyar vár is: Temesvár, amely megszemélyesítve, nőalakként szerepel és elkeszergi a hajdan gazdag és nagy ország veszését. Utal itt Szigetvár veszésére, amely alatt hajdan meghalt Nagy Szolimán, és amelyről Zrínyi énekelt, Nagyváradra, Székesfehérvárra, azután az ország szívére, Budára, és itt már a régi magyar királyokat is futólag megemlíti a költő. Azonban mindezt csak arra szolgál, hogy annál nagyobb legyen a hatása a hős vezér szavainak, amikor a nagyvezért leszúrva ily módon búcsúztatja: „Menj csak küldöncként Szolimán árnyához, és mondd meg neki, hogy Magyarország immár a császáré!”

Magyarországon tehát – ezen előzmények tudomásul vétele után – érthető módon virult még a 19. század első felében is nem csupán a latin, illetve a nemzeti nyelvi hősi epika, hanem a hozzájuk kapcsolódó elméleti irodalom is. Érdekes módon észrevette ezt az utóbbi évek egyik legnagyobb sikerkönyvének szerzője, Claudio Magris is. *Danubio* című könyvében így ír egy budapesti felfedezéséről:

„Egy antikváriumban veszek egy latin nyelvű poétikai kézikönyvet: *Institutiones Poeticae in usum Gymnasiorum Regni Hungariae et adnexarum provinciarum* (Poétikai eligazítások a magyar királyság és csatolt részeinek gimnáziumi tanulói számára), kiadták 1831-ben Budán. Mint a címből kiderül, egy gimnáziumi tankönyvről van szó. 1831-ben az iskolások tehát latinul tanultak és ezen a nyelven írták dolgozataikat a vad Pannóniában. A kézikönyv bevezet, osztályoz, besorol, az esprit de finesse legelső feltételének megfelelően fegyelmezett szellemben halad előre az anyagban. A fejezetek világosan és könyörtelenül követik egymást: *Definitio Poeseos, De Materia, De Forma, De Peripetia, De Machina, Definitio Epopoeiae, De Materia Epopoeiae, Diviso in Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Melodiam et Apparatum...* Az egyik fejezet kevésbé gáláns kérdést vet fel: *Potestne esse femina, quae dicitur heroina, materia Epopoeiae?* Lehet-e egy nő, mint hősnő, az epikai mű tárgya? Eltűri-e a világot harmóniába és egységbe foglaló és a részletek felé emelkedő eposz totalitása, hogy egy nő legyen a hős, ez a metafizikai indíttatású nőgyűlölők szemében esetleges és másodlagos lény, a forma nélküli anyag, a transzcendenciára képtelen, tisztán érzéki passzivitás?

Ki tudja, mit válaszoltak erre dolgozataikban azok a tanulók, akik ezt a kézikönyvet silabizálták. Arany János körülbelül ugyanebben az időben, vagy talán egy kicsit később, némileg komolyabb kérdéseket tett fel az epikáról; azt kérdi, vajon az „iparosodott” világban, amely „gyönyörködtetőbb” formákat követel és hoz létre, lehetséges-e még egyáltalán az eposzi totalitás, amely jelentésteli életet tételez fel, a részleteket egységbe foglaló teljesség szellemét. Az akkori társadalom elvetette a naiv eposzt, sem az Iliászt, sem a Nibelung-éneket nem fogadta el, Osszián kora volt az, és nem Homéroszé, az elveszett teljesség miatti elégikus panasz időszaka. Arany számára a modern kor vergiliusi kor, amely nem enged újat alkotni, hanem csak a kulturális ismétléseknek, összefoglalásoknak nyújt teret. „A világ – mondja egyik költeményében – egy régi mente.” A regénynek, fi-

gyelmeztet ezekben az esztendőkből Kemény Zsigmond, az erdélyi elbeszélő és esszéista, az a dolga, hogy szétrombolja az illúziókat.”⁹

Hozzá kell tennünk azonban, hogy az illető könyv szerzője Grigely József piarista professzor, akinek szép budai klasszicista házában később egyszer Thomas Mann is megszállt – a ház akkor éppen Hatvany báróé volt –, a jezsuiták több évszázados poétikai hagyományát szedte össze és foglalta szabályokba.¹⁰ Magris sajnos nem ismeri fel, hogy a magyar irodalomban melyek a verses és prózai epika valóságos arányai, ezzel magyarázható, hogy könyvének más helyén igen

⁹ CLAUDIO MAGRIS, *Duna*, fordította KAJTÁR MÁRIA, az utószót fordította KOMLÓSI ÉVA, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992, 289–290. – Sajnos Magris Kárpát-medencei utazása során nem mindig találta meg a legjobb vezetőket, és ezért sokszor képtelenségeket ír le, például szlovákellenes nacionalizmusnak (240.) hívja azt, hogy Petőfi egy versében „drótostótnak” csúfolja őket, pedig hát szegény Petőfi ezen versében – mint köztudott – nem csúfol senkit, hanem csak humorosan ábrázolja azt, hogy mennyire elviselhetetlenül hideg a tél mind az őrtálló katonának – tapasztalta ezt ő maga is Sopronban –, az útján vacogó drótostótnak, a földjén szerencsétlenkedő parasztnak, az országutat rovó vándorszínészeknek – erről is elsődleges benyomásai voltak Petőfinek. (Vö. Petőfi Sándor, *Téli világ*). – Különösen furcsa az, ahogy a nagyszombati Bencsik Mihály és egy szlovák pap, Jan Baltazár Magin vitáját minősíti (i.m. 241.). Erről a hosszas és szétágazó vitáról vö. KOLLAI ISTVÁN kitűnő tanulmányát: *Sörissza tudósok a borisszák ellen, Az etnikai konfliktusok spirális jellege a 18. századi magyar–szlovák identitásviták példáján*, Regio 29/2 (2021), 208–233.

¹⁰ Grigely életéről és jelentőségéről lásd: BRUNNER EMÖD OSB, *A francia felvilágosodás és a magyar katolikus hitvédelem (Pannonhalmi Füzetek)*, Pannonhalma, 1930. – Brunner Emőd a második világháború után Angliába, majd Amerikába vándorolt ki, és végül Kaliforniában telepedett le, élt, kutatott, tanított és ott is hunyt el. A Portola Valley-ban a magyar katolikus bencés professzor, a csallóközi, Csicsón született Hites Kristóf által alapított klasszikus gimnáziumot 1986-ban meglátogattam az alapító atya meghívására. Hites Kristóf megmutatta nekem azt a kis faházat, amelyben a gimnázium gyönyörű parkjában elterülő tó mellett lakott Brunner Emőd. Akkor még ott őrizték épségben hatalmas könyvtárát, amely rengeteg XVII–XIX. századi könyvritkaságot is tartalmazott. Sajnos – legjobb tudomásom szerint – azóta sem került haza ez a könyvanyag. Maga Hites Kristóf pedig mindent megtett azért, hogy az Amerikában és Kanadában élő magyarságot összetartsa, megőrizze a magyar kultúra számára, sőt azon is fáradozott, hogy a szintén kanadai és amerikai szlovák emigráció tagjait is lehetőség szerint ezeréves hajdani honfitársaik, a magyarok iránti nagyobb szeretetre biztassa. Hites Kristóf egyébként a szlovákiai magyar kisebbség történetének egyik legkiemelkedőbb személyisége, akinek például azért kellett elhagynia az ismét Csehszlovákiához csatolt Komáromot, mert ott titokban vagy három évig minden magyar iskola bezárása ellenére is megszervezte az iskoláskorú magyar gyerekek taníttatását is, de végül a csehszlovák hatóságok bebörtönözték, és csak vatikáni nyomásra vándorlatták ki. Tudományos értékű közleményeket tartalmazó angol és magyar nyelvű folyóiratot is szerkesztett Amerikában, amelyek a Kárpát-medence és különösen is a felvidéki magyarság helyzetét voltak hivatottak megismertetni az ottani egyetemistákkal. Élete végén hazaköltözött és Pannonhalmán hunyt el. Mindenre nézve vö. *A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo SPN, 2014. – elérhető: <https://adatbank.sk/lexikon/hites-kristof/> és *Elűzve is fényesen: Hites Kristóf története*, Felvidék ma, 2017.04.10. – elérhető: <https://felvidek.ma/2017/04/eluzve-is-gyoztesen-hites-kristof-tortenete/>. Egy életrajzi interjúban elmondja, hogy késő öregkoráig mindennap tornázott már reggel, hogy megőrizze edzettségét. Még a tornánál is többet használt neki humora. Például vitt egyszer a gimnázium felé, San Francisco felől, és út közben rámutatott egy szépen zöldellő dombra, hogy lám, ez is egy magyar emlék! Kérdeztem tőle, hogy miért – így válaszolt: ideérkezésemkor a kaliforniai magyarok egy része ott még pogánykodott és fehér lovat is áldozott. De te ugye le-nevelted őket erről a szokásról? – kérdeztem. Nem akarok dicsekedni, szerintem azért hagyták abba, mert errefelé nagyon drágák a fehér lovak – válaszolta ő.

lebecsülően nyilatkozik Jókai Mórról, akit – valódi nagyságát el nem ismerve – csupán fölösleges illúziók kergetőjének tart. Pedig az általa kifogásolt „regényesség” éppen akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük azt, hogy a legtágabb értelemben vett hőseposzi tárgyat a jezsuita poétika hogyan tágította ki és tette alkalmassá mindazon témák elbeszélésére, amelyeket egy korábban kialakított modell összeférhetetlennek tartott volna.

Ubertino Carrara a Krisztina királyné által alapított Arcadia Akadémia első nagy nemzedékének kiemelkedő alakja. Magyarországon ennek az Akadémiának meglehetősen sok tagja volt, történetüket egy régebbi tanulmányomban feldolgoztam.¹¹ A magyar költészet történetében valóságos fordulatot teremtő Faludi Ferenc, az öt évig Rómában élt jezsuita gyóntató például az Arcadia tagjaként ismerkedett meg az olasz lírát átalakító stíluseszményekkel, és magyar nyelvű költészetében és prózájában ezeket az eszményeket ültette át a magyar irodalomba. Mások latin nyelvű működésükkel érdemelték ki azt, hogy az Arcadia tagjai közé válassza őket. Azonban az arcadikus hatást sokkal szélesebb körben is lehet értelmezni, mintha csupán a valóságos tagok költészetét vizsgáljuk.

Ez a tanulság vonható le az 1715-ben publikált *Columbus* című eposz vizsgálatából is. Korábban ugyanis a barokk virágzása idején a jezsuita poétika számára elképzelhetetlennek tűnt volna, hogy olyan „regényes” témákat válasszon eposzi tárgyul, mint Carrara tette, amikor Columbus utazását választotta témájául. Arra kell gondolnunk, hogy az Ariosto nagy művének megjelenése után kitört és hosszú évtizedekig dúló úgynevezett romanzo-vita megoldását végül is nem a teóriában láthatjuk, hanem a költészetben: Tasso ugyanis végül e viták eredményeképpen tudta megírni a *Megszabadított Jeruzsálem* első változatát. Ez a hatalmas mű azután a maga részéről mintaként hatott az utókorra, és megteremtette a saját poétikai, vagyis elméleti recepciójának lehetőségét akkor is, ha Tasso maga – meghasonulva – megtagadta művét és klasszicizáló modorban átdolgozta azt.

Carrara viszont egészen másképpen járt el. Az alvilágjárásnak valamelyest megfeleltethető rész nála a 4. énekbe került, ahol is Columbus Arechiától megkapja azt a csodálatosan himzett kardkötőt, amelyen leábrázolva szemlélheti saját jövőjét is. Azért a 6. énekbe is jut egy olyan elem, amely a klasszikus mintakép előtti hódolat: az *Odüsszeiára* való utalással Columbus ugyanis itt találja meg Ulysses sírját. A 4. ének is megkapja a maga vergiliusi koloritját, a szerelmi szál természetesen hiányzik, azonban a szerencsétlen Didónak megfeleltethető Tehromantis itt lesz öngyilkos, Didóra emlékeztető módon. Természetesen az is megfelel a vergiliusi mintáknak, hogy az első hat ének a hajózással kapcsolatos csodás kalandokat tartalmazza, vagyis az *Odüsszeiát* utánozza, a második hat ének pedig az immár megtalált Amerikában folytatott harcokat regéli el, vagyis az *Iliásznak* felel meg.

¹¹ SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, *Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon*, ItK, LXXXV/2, 184–191.

Carrara nagy újítása, hogy az imitáció költészetét kibővíti a latin nyelvű költészetén túlra, és rengeteg elemet felhasznált Tasso eposzából is. Ilyen például a varázssziget motívuma. Nyilván tisztában volt saját költészetének értékével, hiszen – ha némileg csak célzásszerűen is – a költészetet megszemélyesítő Cédrus nimfa jóslatban utal saját költeményére is, amikor arról beszél, hogy a költészet elkíséri Columbust Amerikába, a többi szépművészetekkel együtt. Úttörő megoldásnak kell tartanunk azt is, hogy ugyan hőst, de mégiscsak magánembert, sőt egy alacsony származású embert választ művének főszereplőjéül. Megteszi ugyan a szükséges tiszteletköröket a spanyol dinasztia dicsőítésére, de a különben nagy tisztelettel ábrázolt és hősi amazonná formált Isabella elhalványul Columbus mellett, aki tetteinél fogva nagyobb hős Héraklésznál is, olyan cselekedetet hajtott végre, amely még Homérosz és Hésziodosz képzeletét is felülmúlja. Nagyon erősen kihangsúlyozza hősének ligur, vagyis olasz származását, hiszen mindjárt az eposz legelején büszkén állapíthatja meg, hogy ilyen arányú hős görög vérből sohasem származott! Eleget tesz tehát az epikus hős nemzeti karakterével kapcsolatos jezsuita fejtegetéseknek is, amelyeket már Donati is tárgyalt.

Ezzel a néhány gondolattal szerettem volna hozzájárulni a Carrara művéről rendezett konferencia munkájához, hiszen ennek a jezsuita költőnek Itálián túl az egész latinul író és olvasó művelt világban volt visszhangja, így természetes Közép-Európában, és azon belül Magyarországon is.¹²

Szombathy Bálint munkája

¹² Sajnos a konferencia előadásainak anyaga nem jelent meg, viszont korábban már megjelent Mario Martini fordításával a *Columbus* című mű kétnyelvű kiadása, a fordító nagy életrajzi és műelemző tanulmányával: MARIO MARTINI, *Ubertino Carrara un Arcade umanista, Testo latino a fronte*, Centro Studi Sorani Patriarca, Sora, 1987.

SZEMES PÉTER

A rauti öröksége

(*Michal Hvorecký Tahiti utópia című könyvéről*)

Hazai és német nyelvterületeken elért szerzői sikereit, valamint több idegen nyelvű fordítást követően immár a magyar olvasók is megismerkedhetnek a szlovák irodalom középnemzedékéhez tartozó Michal Hvorecký műveivel. Első regénye – mintegy kedvcsinálóként – a tavalyi évben jelent meg az Európa Könyvkiadó gondozásában, az ugyancsak Pozsonyban élő György Norbert átültetésében. Az író feleségének, Radanának ajánlott *Tahiti utópia* című alkotása különleges és érdekes vállalkozás, a szlovák (és a magyar) nemzet alternatív történelméből néhány fontos, jellegzetes esztendő krónikája. Az érezhetően gondos kutatást követően, lényegre törően, nagy hitető erővel megkonstruált részekből-mozaikokból összeállított műegész középpontjában egyetlen fiktív tétel, anti-tény áll: a trianoni békediktátumot követően a Felvidék területe a Magyar Királyságé marad, a szlovákok pedig Francia Polinéziába vándorolnak ki, és Milan Rastislav Štefánik vezetésével Tahitin lelnek új hazára, ott hozzák létre államukat. Ezzel kapcsolatban természetesen a felfedezések korától és a gyarmatosítási kísérletektől a zsidók exodusáig és Izrael létrejöttéig sok valós analógia eszünkbe juthat, míg a helyszínválasztást az Édenkert-jelleg, az újrakezdést lehetővé tevő távolság és a Papeete-i csillagvizsgáló alapítója, a francia szolgálatban álló tudós, majd katonatiszt valós kötődései, életeseményei is indokolják (ezek igazolására két eredeti fotó is a kötetbe került). Utóbbiakat a szerző ügyesen vegyíti a képzelet játékaival (a hős rejtélyes halála például nem a szigeteken, hanem Pozsonyban történt, négy évvel korábban), így munkája nemcsak a szlovák (és magyar) nemzet, de főalakja, Štefánik fiktív életregénye is. Az új (hamis) mítoszteremtés mechanizmusának bemutatása mellett – amelyet jól szemléltet a különböző irodalmi mintákból egybegyűrt, fantázia homokjával megtapasztalt, szatirikus-ironikus teremtéstörténet, valamint a két keretező vers: „A tahiti partoknál...” kezdetű „tradicionális nemzeti himnikus költemény” és a *Sólyom szállt Tahitira*, a „Szlovák nyelv és irodalom Francia Polinéziában” tankönyvből származó kötelező olvasmány – az alkotói szándék szerinti hangsúly a negatív utópia megjelenítésére, az idillt felbomlasztó (részben nemzeti karakterből, másrészt emberi gyarlóságból következő) negatív folyamatok, végeredményben egy, az óhazában hagyottnál semmivel sem jobb, antidemokratikus állapot ábrázolására esik.

A hét rövidebb és egy hosszabb fejezet (a nyolcas szám numerikus szimbólumként többek közt új kezdetre is utal) közül a nyitó az 1923-as évbe kalauzol. A polinézek szemszögéből így írja le a szlovák bevándorlást: „Az őstelepések azt mondogatták, hogy miután végre megszabadultak a perverz, részeges, lusta és élősködő Paul Gauguintól, megjelent egy másik gyanús idegen különös kedvtelésekkel, és a csillagok meg az üstökösök, de leginkább a helyi lányok iránti rajongással. Amaz első után csak néhány szerencsétlen jött a szigetre, a második után már hívatlan tömegek érkeztek...” (19.) A legenda részeként Štefánik és társai repülőgép-balesetben elszenvedett halálát éppen Új-Szlovákia első nemzeti ünnepsége teszi a szerző, a testüket rejtő roncsot az ősi világból származó hatalmas polip viszi a tenger mélyére.

A 2020-ba lépő egység az alapító atya életművét kutató leszármazott kálváriáját beszéli el. A fiatal történésznő bűne csupán annyi volt, hogy hitelességre törekedett, az igazságot kereste, ám azt sem a hatalom, sem a befolyása alá vont tudományterület képviselői nem nézik jó szemmel. A tervezett életrajz helyett írt *Tahiti* című alternatív történeti regényét (ez az eredeti címe Hvorecký művének is), amelyben azzal foglalkozott, mi lett volna, ha a trianoni békét követően létrejön az önálló szlovák állam és az ősök nem vándorolnak ki, betiltják, példányait egyenruhás fiatalok elégetik, alkotóját árulónak bélyegzik, házat táblával jelölik meg, így végül a biztonsága is veszélybe kerül.

A kötet legterjedelmesebb, a korpusz több mint felét kitevő központi egysége az 1921–1922-es történésekkel foglalkozik. A szerző korábról indít, Štefánik párizsi béketárgyalások alatti tevékenységének áttekintésével, amely – valódi érdekérvényesítő képesség hiányában, ami a kis nemzeteket általánosan jellemzi – barátjához, Arábiai Lawrence-hez hasonlóan a szalonokban, kuplerájokban és lebujokban élénkebb, mint a tárgyalóasztalnál. (A konferencia résztvevőinek, menetének és a francia főváros korabeli viszonyainak bemutatása a kötet delikát értékei.) Nem véletlen, hogy végül egyikük sem éri el a kitűzött célokat, és a szlovák politikus hazautazik, ahol elégedetlenséggel és Horthyék erőszakos magyarosítási törekvéseivel, napi megfélemlítéssel kell szembesülnie. (A valójában fordított irányban végbement folyamat ábrázolása jelzi, hogy a nacionalista erőszak mechanizmusa mindenütt ugyanolyan, és a nemzeteket felcserélve az is látható, hogy mi történt a Felvidéken a trianoni békét követően.) Titkos ellenállási mozgalmuk felszámolása és az elszenvedett retorziók után úgy dönt, hogy megszervezi a kivándorlást Tahitira, ahol kellemes környezetben, békében élhetnek és újra találkozhat a lefotózott bennszülött lánnyal is. A menekülő menet nagy nehézségek árán vonul végig Közép-Európán – megpróbáltatásaik és kevés örömeik az Egyiptomból az Ígéret földjére tartó zsidókéhoz hasonlóak –, hogy útjuk zárásaként megérkezzenek Münchenen át (ahol Hitler is felszólal ellenük) Le Havre-ba és onnan hajókkal a trópusokra.

Az 1924-es krónika a vezető nélkül maradt nemzet otthonteremtési törekvéseit mutatja be, amelynek első szimbolikus aktusai a legmagasabb csúcson kettőskereszt elhelyezése és a helyek átnevezése. Civilizációjuk, kultúrájuk kiépítésében is a kontinentális hagyományokat, az óhazából hozott örökséget próbálják az új viszonyok között továbbéltetni, a bennszülöttek tapasztalatát is hasznosítva, akikkel egyre több vegyes kapcsolatot alakítanak ki. Ugyanakkor problémát jelent, hogy a franciák nem akarják elismerni az önálló Új-Szlovákiát, és a Párizsból küldött hivatalnokok és értelmiségiek elveszik a jobb állásokat és tiltják a vallásgyakorlást. Mindezek a helyzet kiéleződéséhez, tüntetésekhez, Európa faszálódásával párhuzamosan helyi szlovák nacionalista szervezetek létrehozásához vezetnek.

1926-ban nagy esőzések okoznak gondot a telepéseknek, amelyek a házakat, az utakat és a termést is tönkreteszik, általános elszegényedést hoznak. A társadalom egyre megosztottabbá válik, amiben a tahiti szokások átvétele (szabad szerelem, tánc, tetoválás – utóbbi szlovák motívumainak beemelése Hvorecký humorát dicséri) és a kommunisztikus eszmék térhódítása egyaránt szerepet játszik. Új nemzeti jelkép születik: az upoa, Štefánik egykori kedves albatrosza, amely szerepet kap az egyre jobban átalakuló hitvilágban is.

A következő mozaik-fejezet ötven esztendővel későbbre, az elbeszélő születési idejére tekint, amikor a madár folytonos éneke sok halált jövendől. Amerikai mintára a franciák ekkor kezdik tesztelni tömegpusztító atomfegyvereiket a Csendes-óceánon, ami természetesen kihat Polinézia és az ottani közösségek életére. Hiába harcoltak hűségesen a szlovákok és a tahitik a szövetségesek oldalán a második világháborúban, most betegséget és pusztulást, folytonos radioaktív sugárzást, a korall bomlásával szigeteik instabilitását kapják cserébe.

2020-ba visszalépve, a könyv megjelenése tartogat még egy csavart, hiszen szerzője előadói meghívást kap Pozsonyba, történeti konferenciára. Magyarországon közben kilépett az Európai Unióból és továbbra is feszült a szlovákokkal való viszonya, így nem véletlen, hogy a „sorosista” vendéget ellenszenvvel fogadják. A rendezvényen hiába beszél megbékélésről és a traumák közös feldolgozásáról, félbeszakítják és válogatott sértések között kivezetik a teremből. Negatív tapasztalatait orvosolja azonban ősei hazájának bejárása, a Felvidék szépségének látványa és a szlovák nyomok, a hagyományőrző és -éltető aktivitás fellelése. Ám amikor a szigetre visszatérve megpillantja dédapja emlékművének oszlopait, megérti, hol az otthona.

Az utolsó egység – 1911-ből – Štefánik indítékait és a tahiti lány rejtélyét fejtí fel. A francia szolgálatban álló feltaláló és csillagász készülő obszervatóriuma távcsövén látja meg Gauguin azóta felnőtt, sokak által képzeletbelinek vélt szeretőjét és azonnal keresni kezdi. Végül megtalálja, kideríti, hogy történetmesélő (rauti) és világát is megismerve mindkettőbe beleszeret. Felsőbb utasításra el kell hagy-

nia várandós kedvesét, visszatérését a háború teszi lehetetlenné, amikor pedig népével együtt sikerül, már nem akad rá a lányra. Végzetes repülése a nemzeti ünnepen az új találkozás vele, a mítosz, mítoszuk beteljesülése.

Michal Hvorecký könyve érdekes és olvasmányos, érezhető műgonddal alkotott munka, amely az epikusi mellett a költői tehetség felmutatását sem nélkülözi. Első magyarra átültetett regénye joggal tarthat igényt az olvasói érdeklődésre – a kiadó részéről remek választásnak bizonyult –, és bizonyára szélesebb körben is megismerteti szerzője nevét. Élvezetes stílusa, minőségi szövegformálása (amelyet itt-ott döccenve, összességében mégis remekül ad vissza György Norbert fordítása), utópiája, utópiái ironikus-szatirikus felépítése, humora mind-mind emellett hat és jól szolgálja legfőbb üzenete kiemelését: a múlttal való szembenézés, a történésznő beszédében hangoztatott megbékélés, a traumák közös feldolgozásának fontosságát. Hiszen csak úgy lehetünk együtt erősek és boldogok, ha – mint a tahiti eredetmondában, mint Štefánik történetében – egymás héjai vagyunk.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 2022.)

Szombathy Bálint munkája

Le a legaljára

(Gerlóczy Márton: *Fikció 2. – Az örvény*)

„*A könyvben szereplő személyek a könyvben szereplő személyek képzeletének szüleményei*” – ezzel az előző kötetében, az identitásthrillere első részében olvasható mottóhoz képest még talányosabb felvezetővel indítja Gerlóczy Márton a *Fikciója 2.* részét, *Az örvényt*, amely ugyanúgy, mint az első rész, *A katlan* esetében, számomra most is nyújt némi fogódzót a szüzséje értelmezéséhez. Hiszen ez a mondat a szerző alteregójaként értelmezhető elbeszélő személyére nézvést ismét nem sok jóval kecsegtet. Már nemcsak a lehetőségei korlátozott mivoltára hívja fel a figyelmet, ahogyan azt *A katlan* mottója tette, közölvén, hogy egyes szereplők nevét a történetben nem az elbeszélő változtatta meg, hanem a „jogaitól” való további megfosztásról is tájékoztat. Arról, hogy a szereplők nevének megképzése után en bloc a személyiségük „megkreálása” is kikerül a kezei közül.

S mivel a többkötetesre tervezett identitásthrillere első része után a másodiknak is ő az egyik központi figurája, a mottó órá is vonatkozik. Azaz nemcsak hogy gyakorlatilag minden elbeszélői jogától megfosztották, hanem szereplőként valaki képzeletének a játékszerévé is válik.

Ezzel pedig el is érkeztünk a második kötet kiindulópontját jelentő katasztrófához, ahhoz „a Föld a monitoron nem forgott tovább” (9.) mondattal fémjelzett szituációhoz, amely a jogaitól megfosztott elbeszélő önkéntes száműzetése helyszínén, Scicli katlanában őt képletesen, vagyis a pszichés állapotát kiválóan tükröző módon örvénybe sodorja. „*A katlan* ott ér véget, ahol az igazság DNS-teszt formájában megérkezik Sciclibe” – írtam a sorozat első része elemzésének a legvégén, arról a tesztről, amely azt hivatott tisztázni, hogy az elbeszélő apai ági felmenői Krieglerek-e vagy Gerlóczyak. Ám a kapott eredményből erre nem derül fény. Pontosabban: nem erre derül fény. Hanem arra, hogy Guszti, aki a főhős nagybátyjaként vett részt a DNS-vizsgálatban, nem a rokona. Márpedig, ha egy nagybácsi, akinek a tudomány mai állása szerint „a DNS-e huszonöt százalékban egyezik az unokaöccsével” (13.) az elbeszélő DNS-egyezései között nincs jelen, az azt jelenti, hogy a nagybácsi testvére, azaz az elbeszélő apja, Gerlóczy Feri sem az apja.

S ezzel nemcsak ugyanaz, az írás lehetőségére és a műfajiságra vonatkozó probléma merül fel, mint ami az első részben, amikor az elbeszélő a nagypapa krieglerségéről vagy gerlóczyaságáról való bizonyíték hiányában nem foghatott

hozzá az apai ágról szóló családtörténetéhez. Nemcsak ez lesz a gond, hanem az is, hogy az apa (új) megkérdőjelezhető személye miatt egy nyugodt, békés, családtörténetet feldolgozó szüzsé helyett az első részből ismert identitás-thriller még tovább, az elviselhetőség határain túlra fokozódik. Erről a hatványozott thrillerbe hajlásról az elbeszélő így számol be: *„Hogyan került a nagyapám az édesanyja méhébe? Ez az, amit felírtam egy papírra és a borotválkozótükrömre ragasztottam még májusban, hogy máson se gondolkodjak hónapokon keresztül, de arról már nem volt szó, hogy az egésznek ez lesz a vége, egy újabb post-it, egy újabb kérdés: hogyan kerültem én az anyám méhébe.”* (157-158.) És hogy ez a kérdés felmerült, egyáltalán felmerülhetett, ez ismét visszahat a regényírás mikéntjére és lehetőségére is: hisz megint arról van szó, hogy valaki – ugyanúgy, mint az első rész esetében – ismét kitúrja őt az omnipotens elbeszélő szerepéből, és megkreálja az általa megírni szándékolt családtörténetet – helyette. Ez pedig jelen esetben nem más lesz, mint az elbeszélő édesanyja, hiszen – legalábbis főhősünk első gondolata a benne kialakuló, lehetséges apái okozta „tömegverekedésről” (140.), az, hogy az ezzel kapcsolatos igazság tudója az anyja.

Csakhogy, mihelyt az anyját meri szembesíteni a DNS-teszt eredményével, és végre rá mer nála kérdezni, hogy akkor ki is az ő apja valójában, az erre adott anyai válasz polgárpukkasztó cinizmusa azonnal megkérdőjelezi annak igazságtartalmát. Az anyja reakciója, mely szerint ha nem Feri az elbeszélő apja, „akkor csak a Tamás lehet” (179.), kísértetiesen hasonlít az első kötetben szereplő nagymama családtörténethez való hanyag hozzáállásához. Az ott elhangzó, krieglerséggel vagy gerlóczyssággal kapcsolatos *„ez sose fog kiderülni, mert nem lehet kideríteni”* mondathoz, amellyel a nagyanyja azonnal teret biztosított magának ahhoz, hogy az ő kitalálta mesék világába, azaz fikcióba fordítsa a családtörténetet. Az *„akkor csak a Tamás lehet”* mondat pedig azért tesz ugyanígy, mert azonnal megkérdőjelez egy korábbi – az elbeszélő által szintén igazságnak hitt – elképzelést. Erről így vélekedik a jogaitól és most már az igazságától is megfosztott főhős: *„Ha az anyám azt felelte volna, az nem létezik, az kizárt, akkor semmi rendkívüli nem történik, akkor együtt mérgelednének vagy izgulnánk, de ez a mondat, hát akkor csak a Tamás lehet, ilyet nem mondhat nekem ő, aki tizenkét éves koromban elmondta nekem az igazságot, s ezzel egyetlen pillanat alatt elszakított az apámtól, Váczi Tamástól, a régi apámtól, és összekötött az apámmal, az új apámmal.”* (183.) Gerlóczy Ferencsel.

Az anyja kreálta, az elbeszélő származására vonatkozó cinikus „találgatások” révén válik tehát a mottó fájdalmas valósággá: mely szerint ő nem más, mint az édesanyja képzeletének szüleménye. Aki, ha az anyjának épp úgy tartja kedve, Váczi Tamástól, ha meg úgy, akkor Gerlóczy Ferencről fogant.

Az elbeszélő helyzetének tisztázására – ugyanúgy, mint az első részben – megint kínálkozik egy, az identitás-thriller kegyetlenségét enyhítő regényműfaj adta lehetőség. Emlékezzünk, az első részben az önmagát és a családját kereső, de

végül „a hazugságok régészeként” tevékenykedő, a mindentudásától megfosztott elbeszélő egy sajátos pikareszk regény szereplőjévé vedlett át, aki Sciclibe utazva kívánt tisztán látni. Most viszont – miután az anyja huszonhat éve szajkózott „igazságában” is csalódnia kellett –, az eddigi ideiglenes tartózkodási helyszín, Scicli katlanja válik az egyetlen biztos ponttá az életében. *„Ez a város az én otthonom, hisz amíg nem tudom, hogy ki az az én, nem is létezem, az egyetlen kapcsolatom a valósággal ez a hely, Scicli, gondoltam.”* (35.)

Így most annak érdekében, hogy kiderítse, ki is az énje, éppen erről az ideiglenesből biztos ponttá vált Scicliből kellene egy újabb utazás keretében kimozdulnia. S megint csak egy sajátos pikareszk regénybe illeszkedve. Ismét csak sajátosba, hisz most nem helyet változtató „hazugságrévészésként”, hanem időutazó képében kéne ezt megtennie. Vissza kéne térnie 1993-ba, tizenkét éves korába, amikor az *„1137 Budapest, Katona József utca 31”*-ben (59.) Váczi Mártonból az anyja képzelete egy csapásra Gerlóczy Mártont faragott belőle.

Ezáltal válik a regény címébe foglalt örvény nemcsak a pszichés sokk, hanem az időutazás szimbólumává is. Hiszen, mint ahogyan egy örvénybe keveredett úszó, ő is tisztában van vele: le kéne ereszkednie annak a legmélyére, hogy onnan egy bátor elrugaszkodással új életet, új lehetőséget kapjon, és ne egy, az anyja kreálta, hanem egy valódi éltre – lehetőleg most már élete végéig kitartó – éltre tegyen szert.

Oda azonban, lefelé, az örvény legaljára csak egyetlen út vezet. Nincsenek rajta elágazások, ahogy az örvénybe keveredett egyén is megtapasztalhatja: ha ide-oda rángatózik, hol jobbra, hol balra kapálózik, és nem a gyors mélyre kerülést választja, esélye sincs kikeveredni az őt lehúzó tölcsérből. Ám ő ezen az egyetlen létező és lehetséges úton már végigment egyszer. Akkor, amikor hirtelen Váczi-ból az anyja Gerlóczyvá tette. S ezen az úton kéne most visszafelé lépegetnie, s visszatérnie a tizenkét éves kori énjéhez. S innen elrugaszkodnia. Hogy hogyan, megint Vácziként, vagy még mindig Gerlóczyként, ez persze nagy kérdés. Ehhez a hátraarchoz azonban úgy érzi, nincs ereje. *„Ez végtelen hosszúságú út, mire visszaérek az elágazáshoz, hogy találkozok azzal a tizenkét éves fiúval, már vénember leszek, már nem lesz időm utolérni a többieket.”* (210.) Ezért egy másik, a családi meséktől, az igazságot elferdítő fikcióktól és képzelgésektől mentes utat választ. Egy olyan utat, amelyről identitásthrellere harmadik részében fog a közeljövőben beszámolni.

(Scolar Kiadó, Budapest, 2022)

A kettes számú vágányon

Dedic a boszniai háború után két héttel mászott ki anyja szűkös lakásából, épp a meghitt karácsonyi ünnepek és az újév közti félidőben. Élete tizenéves korában nyert csak értelmet, amikor a vérunalmas Podlugoviból heti öt alkalommal felutazhatott a „világváros” Szarajevóba, a reptér melletti, dobrinjai gimnáziumba, tanulni. Itt bukkant rá igazi hivatására, a zenére, hamarosan pedig már a főváros sem volt elég izgalmas neki. Egy vágy vezérelte: körbeutazni a világot dalaival, hatalmas stadionokban koncertezni több tízezrek előtt, úszkálni a közönség figyelmében... Mindentudó apja és számító anyja azonban olyan hamar kiszipolyozták belőle ábrándjait, hogy rendeltetészerűen ott is hagyta azokat a gimnáziumban, ahogy annak lennie kell.

Dedicből hivatalnok lett, s bár nem volt élete álma mindennap nyafogós öreget hallgatni és papírtornyokat tologatni, alkalmazkodott. Első előléptetését követően apja meghalt tüdőrákban – amennyit dohányzott, a családot nem is érte túlzott meglepetésként az eset. Dedic átgondolta a lehetőségeit, ám az apja által előírt életéből már nem látott szabadulást. Az elkövetkezendő nyolc év alatt öregedett vagy harmincat. Ugyanaz az átkozott vonat, ugyanaz a reggeli, ugyanazok az idióta, nyugós arcok kísérték mindennapjait. Néha eljátszott az édes gondolattal, hogy egyik hajnalban a sínekre veti magát, és hagyja, hogy feldarabolják a mozdony éles kerekei. Egy dolog tartotta csak vissza: a beteg anyja, akinek az állapota egyre csak súlyosbodott. Nem hagyhatta magára. Őt még megvárja vele – gondolta.

A temetés után a kanapéba dőlt. Öreg, poros gitárja szemezett vele a falon. Egy évtized múltán sem hagyta el kezét a behangolás finommotorikája. Dalra fakadt, s róla énekelt, gyerekkori szelleme pedig egyszeriben mintha visszaszökött volna elhanyagolt, ápolatlan testébe. Csomagolni kezdett. Fogta a hangszerét és maradék tiszta ruháját, s elindult arra az átkozott vonatmegállóra, melyet már rég maga mögött kellett volna hagynia. A kettes számú vágányról lenézve figyelte a közönséget, hallgatta, ahogy vele együtt éneklük dalait. A vonat végre közeledni látszott a távolban. Majd egy évtizede nem volt ilyen boldog, ha épp nem vették volna körül emberek, biztos táncnak esik. Izgatottan felkapta táskáit, ám hátán ekkor egy lökést érzett, s mire újból kinyitotta a szemét, már a síneken feküdt. Befutott a vonat.

Égi áldás

Margit keserű szájjal majszolta a zsíros kenyeret, fél szemmel a szemben ülő, vacsorázó férjét figyelte. Ez az ember szakította őt ki húsz éve a nagyvárosi életéből, álmvilágot ígérve. Egy táncparkett félhomályában ecsetelte neki az ígéret földjét, mesélt a szabadságról, a madárcsicsergős, ígész napfelkeltéről, vaskos, kérges tenyereit kínálta legpuhább páholyként, s még most is fülében csengett: „Sosem kell dolgoznod, csillagom.” Majd az esküvő után idehozta, erre az isten háta mögötti tanyára. Hamar ellaposodott az élete. Tyúkok, kacsák, malacok, kecskék és a hatalmas földek. Gyerekük nem volt, de hát mitől, vagy kitől is. Férje testének emléke már rég homályba merült. Elsimította homlokáról konok gondolatait, tekintetét az ablak felé fordította. Az eget egy izzó sáv szelte át, és egy rövid villanással eltűnt a földeken.

– Vihar lesz. Be kéne takarni a szénát.

– Beszélsz badarságokat, Margit! Meleg, nyári este van, híre sincs viharnek – morogta a férfi, harcsabajszáról letörölve a mustárt.

– Pedig felvillant valami, a földekre esett. Menjen, nézze meg! – Margit most vette csak észre, mennyire alkalmazkodott. Hová tűnt az a nagyvárosi akcentus, választékos nyelvezet? Mikor kezdte magázni az urát?

A férfi nagyot sóhajtott, tudta, nem lesz nyugta, míg nem mond valamit. – Holnap reggel kimegyek, oszt megnézem. Jó lesz úgy? Hosszú volt ez a nap, lefekszem.

Az asszony lehajtotta fejét. Megint egy vágyakkal teli álmatlan éjszaka látványa lebegett előtte, hallgathatja férje hangos, romantikamentes horkolását. Keserű mosoly hervadozott az arcán.

Napkelte után, még a reggeli előtt a gazda elindult a földekre. – Talán mégis szeret, ha még a reggelit sem várta meg – gondolta Margit elégedetten. Eltelt talán egy óra is, mire újból hallotta az ismerős lépteket. Kíváncsian sietett az ura elé, majd megdöbbenve megállt. – Mi történt magával a földeken, hogy ilyen vidám lett tőle? – kérdezte a kacarászó férfit.

– Angyalom, semmi érdekes. Talán egy meteoritdarab kisebb mélyedést hagyott maga után. Ha észrevették a nagy tudósok, majd eljönnek megnézni. De most már csipkedd magad, mert nagyon éhes vagyok!

Angyalom, csipkedd magad? És ez a jókedv? Utoljára, tán tíz éve a bátyja esküvőjén vigyorgott így, persze ittasan. De hát most nem fogyasztott semmit. Az asszony ámuldozva terítette meg az asztal. Nagy volt az ura étvágya, és azok a sze-

mek! Huncutul villantak felé, mustrálták asszonyos formáit. Bele is pironkodott férje perzselő nézésébe.

– Margitkám, ez csodálatos volt! Ennél finomabb csak te lehetsz – állt a háta mögé az ember, és lágyan ráhelyezte kezét a derekára. Margitnak ijedtében a fakanál is kiesett a kezéből.

– Mi lelte magát? – tudakolózta óvatosan.

– Majd mindjárt megmutatom, galambom – és a nagydarab ember felkapta az asszonyt, mint egy pihét, és vitte be a szobába.

– Mint az esküvőnk napján – tűnődött Margit.

Ketyegett az öreg óra, már a kecskék is az ajtóban álltak tele tőgygel, könnyítésért zajongva, mire nyílt a hálószoba ajtaja. Margit boldog mosollyal az arcán igazgatta megtépett ingét, s kissé támolyogva indult a konyha felé kávé főzni imádott urának.

– Hát ez az öreg, mi történhetett vele? Húsz év házasságunk alatt bizony ilyen mutatványokkal nem állt elő. Nem mintha baj lenne – dűnnyögte magában –, tartsa meg a jó szokását. Mégis mi lelte, lehet, hogy a meteorit sugárzott ki valamit?

Az asszony hallotta férje nyugodt szuszogását a szobából, így fogta az ajtó mellé támasztott lapátot, hátha kell valami anyagot hozni haza, ha már ilyen jól hat az urára, és elindult a földekre. Már messzebről is látta, hogy hiányos a búza a szántó egyik részében. Óvatosan közelítette meg. Egy kör alakú becsapódás üregének látványa tárult eléje. Valami fémdobozféle volt az alján. Derengtek a fejében az iskolában tanult, rég elfelejtett tananyagok: a becsapódás nagyobb lyukat hagyott volna, ez bizony itt leszállt. Nem volt nagy, úgy félméteres lehetett, egy nyílás tángott sötéten rajta, melyből zöld nyálka folyt szét, apró törmelékkel körbevéve.

– Mint az összetört tojás – dűnnyögte értetlenül Margit. Közelebből is megvizsgálta, talán a kígyóknak vannak ilyen tojásaik, vagy a gyíkoknak, jutott eszébe a biológiaóráról szerzett tudása. Szép zöld, mint a férje szeme, csak úgy villogott, amikor az ágyra dobta és föléhajolt. Margit elnyomott sikkantással ugrott hátrébb, végigfutott rajta a borzongás. De hiszen a férjének barna szeme van! Kimászott a gödörből: – Ha nem is az ördög, de valami belebújt az uramba. Végül is javára vált az öregnek, eljött az ígért álomvilág, így beteljesedhet a vágyam, s ez a valami mennyei áldásnak is vehető – döntötte el Margit, s már lelki szemei előtt ott futkostak a kis zöldszemű porontyok.

Föltekintett az égre, nyugatról súlyos felhők közeledtek. Igen, mondták a hírekben az esőt. Az jó, nagyon jó. Egy-két mozdulattal még elsimította a földet, zsebéből előszedett egy maréknyi búzamatot és bevetette az új nemzedéke bölcsőjét. Elégedetten végignézett a művén, a lapátot a vállára emelte, és dúdolván indult el megépíteni a sárkányok birodalmát.

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága által kiadott Opus című irodalmi folyóirat megújult szerkesztősége mutatta be a lapot Budapesten, a Nyitott Műhelyben. A márciusban tartott estet Petőcz András Babérkoszorú-díjas költő, az Opus főszerkesztője vezette. A beszélgetésen részt vett Hodossy Gyula, József Attila-díjas költő, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, az Opus kiadója, Tóth László József Attila-díjas költő, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, az Opus fõmunkatársa, és Tamási Orosz János költő, újságíró, az Opus szerkesztője.

*

A SZMÍT költészetnapj projektje áprilisban Ipolyságon zajlott. Hodossy Gyula költő a Szondi György Gimnáziumban, Póda Erzsébet író, újságíró, az Opus vezető szerkesztője a Pongrácz Lajos Alapiskolában, Ravasz József költő a Műszaki Szakközépiskolában, Kovács Balázs költő a Fegyverneki Ferenc Katolikus Középiskolában tartotta meg a rendhagyó irodalomórát. A projekt célja, az irodalom népszerűsítésén kívül, a felvidéki fiatal írótehetségek felkutatása. A program késő délután folytatódott a városháza dísztermében, ahol hármás kötetbemutatóra került sor. Koncsol László *Túlso part* című kötetét Morva Mátyás, Ravasz József *Időképlet* című kötetét Kovács Balázs, Veres János *Válogatott versek* című kötetét pedig Póda Erzsébet mutatta be. Az estet Pleva Beáta, a helyi városi könyvtár igazgatónője és Hodossy Gyula nyitották meg. A rendezvényen részt vett Vörös Attila, Veres János költő fia és Nagy Tímea, Ipolyság alpolgármestere. A házigazda Morva Mátyás volt.

*

Balogh Csaba, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott nagykövete felvidéki útja alkalmából áprilisban meglátogatta a SZMÍT irodáját, ahol találkozott Hodossy Gyulával, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága elnökével, a Vámbéry Polgári Társulás igazgatójával, aki tájékoztatta a nagykövetet az Író Társaság és a Vámbéry PT tevékenységéről és jövőbeli terveiről. Szóba kerültek a Vámbéry-napok és -konferencia eredményei, valamint a világutazó és orientalista nemrég sikeresen bemutatott, szlovák nyelvre fordított *Küzdelseim – Moje životné zápas* című életrajzi könyve, és további Vámbéry-kötetek több nyelvű kiadásának tervei is. A SZMÍT tevékenységével kapcsolatban Hodossy Gyula kiemelte a Grendel Lajos Mentorprogramot, és ismertette a további terveket is.

*

A Magyar PEN Club zenés felolvasóestjén, amely Budapesten, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban zajlott áprilisban, a Felvidékről Hodossy Gyula, Száraz Pál és Tóth László képviselte a Szlovákiai Magyar Írók Társaságát.

*

Grendel Lajos idén lenne 75 éves. Ebből az alkalomból *Egy polgár Abszurdisztánból* címmel májusban került megrendezésre az író Emlékestje a pozsonyi Liszt Intézet, a SZMÍT és a Vámbéry Polgári Társulás szervezésében Pozsonyban, amelyen bemutatták az *Összegyűjtött elbeszélések* címmel kiadott kötetét, és amelyen Tóth László, Pécsi Györgyi, Miglinczi Éva, Karol Wlachovský méltatták Grendel Lajos irodalmi hagyatékát.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Durec Valéria (Párkány, 1964): prózairással, festéssel és kerámiával foglalkozik. Jelenleg Szőgyénben él.

Farkas Arnold Levente (Nagyvárad, 1979): a Szentendrei-szigeten él, általános iskolai tanár. Eddig megjelent kötetei: *Brácsahúr, A másik Júdás, Anyám teste*.

Fellinger Károly (Pozsony, 1963): költő, helytörténész, mezőgazdász. Gyerekkorától Jókán él a természet és a művészetek vonzásában. A felnőtt versek mellett gyermekverseket, meséket ír. Könyveinek száma 62, köteteit több nyelvre is lefordították. Legújabb verseskötete a *Teremtés szépséghibái*.

Finta Viktória (Komárom, 2000): író, dramaturg szakos egyetemi hallgató a Pozsonyi Színművészeti Főiskolán.

Grendel Lajos (Pozsony, 1948–2018): Kossuth-díjas felvidéki magyar író, kritikus, a szlovákiai magyar irodalom meghatározó alakja, regényeit több nyelvre is lefordították. Művei: *Éleslövészet, Áttételek, Bőröndök tartalma, Utazás a semmi felé...*

Gyürky Katalin (Balmazújváros, 1976): irodalomtörténész, színikritikus, műfordító. Dosztojevszkij művészetéből doktorált. Az orosz és szláv irodalmi alkotások mellett egyéb világirodalmi művek elemzésével is foglalkozik. Fő kutatási területe a klasszikus és kortárs orosz próza. Debrecenben él.

Hodossy Gyula (Dunaszerdahely, 1960): József Attila-díjas felvidéki magyar költő, író, könyvkiadó, irodalomszervező, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának jelenlegi elnöke. Kötetei: *Hivatalos versek, Szövi a lélek vásznát, Minden addig, Minden addig, hatvanig..., Veletek egyedül*.

Hogya György (Királyhelmec, 1956): Talamon-díjas író. Legutóbbi műve, a *Félreértések és félremagyarázások* című esszékötet 2022-ben jelent meg. Szülővárosában él.

Kiss Bálint Béla (Dunaszerdahely, 2005): *Romok között* című kisregényével az Író-Deák Vers- és novellaíró Pályázaton dobogós helyet ért el. Vers- és prózairással, valamint zenével is foglalkozik.

Morva Mátyás (Dunaszerdahely, 1994): író, szerkesztő, projektmenedzser. Írásai megjelentek a fiatal felvidéki írók *Szélvész* című antológiájában. Kemencén él.

Morvai Fanni (Budapest, 1999) költő, gyógypedagógus. Versei korábban többnyire a Litera-Túra magazinban jelentek meg.

Petőcz András (Budapest, 1959). József Attila-, Márai Sándor- és Babérkoszorú-díjas író, költő. Legutóbb megjelent könyvei: *Az öregasszony, aki valamikor kislány volt* (elbeszélések, 2022), *A vízpartot becsomagolni* (esszék, tanulmányok, 2021). *Az alfától az omegáig* címmel nyílt vizuális költészeti életmű-kiállítása a Műcsarnokban (2022). Az Opus főszerkesztője.

Ravaszf József (Apáczaszakállas, 1949): többkötetes roma költő-író, főiskolai docens, romológus, szociálpolitikus, a dunaszerdahelyi Romológiai Kutató- és Módszertani Intézet vezetője, a dunaszerdahelyi Csallóközi Roma Néprajzi Múzeum alapítója. Legutóbbi kötetei: *Apolka meséi, Időképlet*.

Székelyhidi Zsolt (Debrecen, 1973): író, költő, fotográfus, zeneszerző. A Corvina Kiadó műszaki vezetője. Legutóbbi kötete: *Jelenések* (Parnasszus P'Art Könyvek, 2023)

Szemes Péter (Kaposvár, 1979): irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Kitárt kapuk – válogatott műbírálatok* (2019–2022)

Szolláth Mihály (Kecskemét, 1955, születéskori neve Kircsi Mihály): tanár, lektor, szerkesztő, író, költő. Magyar szakos tanár, emellett 1994-től rádiós szerkesztő, lektor, kiadói és irodalmi lapszerkesztő, magazin-főszerkesztő. Jelenleg a Litera-Túra Művészeti Magazin szerzője és főszerkesztő-helyettese.

Szörényi László (Budapest, 1945): József Attila- és Széchenyi-díjas irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, több kötet szerzője, az irodalomtudomány kandidátusa, 2000-tól az MTA doktora.

Tamási Orosz János (Budapest, 1953): író, költő, kritikus, újságíró. Művei: *Sírgödrök évada, Apám rejtőzködő, Áthatol a Van, Ezerkilencszáznyolcvanegy – verskompozíció...*

Temesi Ferenc (Szeged, 1949): Kossuth- és József Attila-díjas író, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Legújabb munkája „*Miért nem lettem...?*” című könyvének második kiadása. Jelenleg Szegeden játszódo regényén dolgozik. Filmforgatókönyvet írt *49/49* című regényéből András Ferencnek (*Záróra után*).

Tóth László (Budapest, 1949) költő, író, szerkesztő, József Attila-díjas, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Dunaszerdahelyen él. Legutóbbi kötete: *A világ közepe – Kísérlet és más* (2022).

Z. Németh István (Komárom, 1969): Forbáth-, Talamon- és Simkó-díjas költő, prózaíró, szerkesztő, pedagógus. Csicsón él. Legutóbbi kötetei: *Tejfehér kód, Csillag voltál álomban, A hencegő óriás és más mesék*. Megjelenés előtt: *Éjszaka a szaunában* (versek, 2023).

*

João Cantinho, Maria (Lisszabon, 1963): portugáliai költő, irodalomkritikus és esszéíró.

Újabbon nem tudom a változások

Hodony Gyula

ISSN 1338 - 0265

9 771338 026000 >